

KÓKAY GYÖRGY

KAZINCZY ÉS AZ ELSŐ MAGYAR ÚJSÁGOK

A magyar felvilágosodás írói közül kevesen ismerték fel oly mértékben az időszaki sajtó jelentőségét, mint Kazinczy Ferenc. Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy első irodalmi folyóiratainknak, a *Magyar Museum*nak és az *Orpheus*nak a megindítása az ő nevéhez fűződik, hanem abban az élénk és állandó érdeklődésben is, amellyel a korabeli magyar újságokat figyelemmel kísérte. Jelentőségüket főleg a nemzeti nyelv és irodalom fejlesztése érdekében tett szolgálataiban látta, de magasra értékelte azt a szerepet is, amelyet az — irodalmi és szellemi központ hiányában — egymástól elszigetelten élő írók összefogása és a magyar társadalom látóköriének bővítése érdekében tettek. Kazinczy tisztában lehetett azzal, hogy e feladatot a ritkábban megjelenő és csak szűkebb réteget érdeklő folyóiratoknál, az újságok sok szempontból jobban el tudják végezni: ezeket ugyanis hetenként kétszer adták ki és előfizetőik száma is nagyobb volt. Ő mégis folyóirat alapítását választotta, ami azzal magyarázható, hogy Kazinczy, noha elismerte a hírlapok jelentőségét, azoknak irányával nem mindenben értett egyet. Igényességének nem tetszett, hogy e lapok irodalmi rovataikban, mellékleteikben válogatás nélkül helyt adtak mindenféle munkának. Ezért Kazinczynek a XVIII. századi magyar hírlapirodalommal kapcsolatos megnyilatkozásai között egyformán találkoznunk elismeréssel és bírálattal.

Számára az újságolás nem volt újdonság: nem az első magyar lappal, az 1780-ban indult *Magyar Hirmondó*val kezdődött. Gyermekkori visszaemlékezései között élénk színekkel festi azt a képet, amint nagyatyja, Bossányi Ferenc nemesi kúriája előtti tornácán üldögélve az erlangeni német és a lipcsei latin nyelvű újságokat olvasgatja, beszédbe elegyedve közben a ház előtt elhaladókkal.¹ Az első magyar nyelvű újság megindítását mégis nagy eseménynek tartotta, szerkesztőjéről igen meleg hangon emlékezett meg: „Ráth Mátvás, győri evangélikus predikátor 1780. január első napján kezdé el a magyar újságlevelék kiadását, s hálátlan volna a maradék, ha feledhetné, hogy nemzetünknek nem más vala, mint ő, igazi Prometheusa.”² Kazinczy húsz éves volt ekkor, pályájának kezdetén állt; Váczy János többek között Ráth példájában keresi az első ösztönző hatást, amely Kazinczyt a nemzeti nyelv és művelődés szolgálata felé irányította.³ Annyi minden esetre kétségtelen, hogy Kazinczy, noha Ráth és főleg a későbbi szerkesztő, Barczafalvy Szabó Dávid nyelvében és stílusában talált kivetni valót, mégis védelmébe vette őket azokkal szemben, akik velük kapcsolatban csak a hiányosságait emlegették. Ő azt a tényt, hogy végre volt magyar újság, amely rendszeresen hírt adott az írók munkásságáról, mindennél többre értékelte. A *Magyar Hirmondó* 1782. április 3-i számában róla is jelent meg közlemény, amelyben a szerkesztő meleghangú buzdítás kíséretében arról tájékoztatta olvasóit, hogy mivel foglalkozik, és mik a távolabbi tervei. Nemzeti nyelvünknek és irodalmunknak tett szolgálata mellett, Kazinczy az első magyar újság jelentőségét még abban látta, hogy tágitotta a magyar társadalom provinciálisan szűk érdeklődési körét, és növelte műveltségét: „Mik valának eddig összejövéseink falukon, mint arról üzött discussiók, hogy a sárga kopó-e jobb, vagy az a fekete, s hanyadikunk tudá az Atlanticus tenger keletre fekszik-e tőlünk, vagy nyugotra?” — írja Ráth Mátvársra való visszaemlékezésében az első hírlap előtti állapotokról.⁴

A *Magyar Hirmondó* politikai lap lévén, csak időnként, a többi külföldi és belföldi hírek között hozott irodalmi vonatkozású cikkeket. Az időrendben ezután következő magyar újságoknak, Szacsvey Sándor bécsi *Magyar Kurirjának* már külön rendszeresen megjelenő irodalmi melléklete is volt: a *Magyar Musa*. Ez első ízben kísérte meg maga köré tömöríteni a kor jelentékenyebb íróit. És bár hozott könyvismertetéseket is, és jelentek meg benne versek,

¹ KAZINCZY FERENC: Pályám emlékezete. Bp. 1956. 12.

² Uo. 55.

³ VÁCZY JÁNOS: Kazinczy Ferenc és kora. Bp. 1910. 96–98.

⁴ KAZINCZY; i. m. 55.

cikkek Batsányitól, Kazinczytól, Baróti Szabótól is, Kazinczy mégsem volt megelégedve a *Magyar Muszával*: verseinek nagy részét színvonaltalan, izlésnélküli műveknek tartotta. Pedig Szacsyval amellett, hogy közzölte Kazinczy versét (*Az esthajnalhoz* címűt) az újság 1791. évi mellékletében, elismeréssel is írt Kazinczyról. Kazinczyt azonban nemcsak az izlésbeli különbség tartotta vissza Szacsyval való jóviszonytól, hanem más is. Bár politikailag hasonló volt a pályakezdésük (mindketten jozefinisták voltak), Szacsy felvilágosult világnézete ellenére azonban nem bizonyult olyan személyiségnek, aki alkalmas lett volna a magyar írók összefogására. Túlzott individualizmusa sokszor személyeskedő féltékenységre vezetett és ezért általában nem volt népszerű a magyar írók körében. Amikor például Péczeli folyóirata, a *Mindenes Gyűjtemény*, az első kísérlet alkalmából részvétlenségre fulladt, Szacsy kárörvendező, sőt rágalmozó megnyilatkozásokat közzölt lapjában Péczelivel kapcsolatban. Kazinczy ekkor Péczelihez írt levelében Szacsyvt mélységesen elítélte, irigységgel és nemtelenséggel vádolta.⁵

Kazinczy és Péczeli József, a *Mindenes Gyűjtemény* szerkesztője közti viszony már közvetlenebb volt, bár ez sem volt híján bizonyos nézeteltéréseknek. Ezek azonban — hasonlóképpen a Ráth Mátyás esetéhez — sohasem tudták elhomályosítani azt a tiszteletet és megbecsülést, amelyet Kazinczy irányában érzett. Szorgalmas olvasója volt a *Mindenes Gyűjteménynek*; bizonyítja ezt Péczelihez 1789. október 23-án írott levele. Ebben azt írja, hogy bécsi útjáról visszatérve az édesanyjánál összegyűlt *Mindenes Gyűjtemény*-számokat 1—2 óra alatt végigfutotta. Tartalma lelkesedéssel töltötte el: „Által ölelem az Urat, a legbuzgóbb Hazafiusággal és örvendezek az Urnak magának, a Hazának, és magamnak. Lám mire mehet a szives igyekezet!” Igaz, az elismerés mellett egészen őszintén, ugyanebben a levélben annak is kifejezést ad, hogy a lapban „férges gyümölcsöket” is lehet találni, de ezeket feledtetik az értékes cikkek. Ugyanekkor vette védelmébe Péczelit, Szacsyval szemben: „Hadd öntse ki dühös irigységét Szacsy nemtelen Satyrájában, az igazabb Itéző az Urtól meg nem fogja soha vonni javallását. Én részemről semmit annyira nem óhajtok, mint azt, hogy ezen Levelek továbbá is folyjanak.” Péczeli mindezek ellenére kezdetben mégis bizalmatlan volt Kazinczyval szemben. Érdemeit elismerte ugyan, de hivatalos működését a jozefinista iskolaügy terén gyanakodva figyelte. A *Mindenes Gyűjtemény* 1790. január 20-i számában helyt adott Kazinczy irodalmi munkásságáról szóló közleményének: „Ez a fáradhatatlan Hazafi az alatta levő oskolák vigyázóiknak meg-parantsolta, hogy a Némét nyelvet is szorgalmatosan taníttassák ugyan; de azért a Haza nyelvét is minden igyekezettel boldogítsák; mert Tsászári Felsegeknek éppen nem tzilja az Anyai nyelvnek el-törlése.” Péczelit azonban ez nem győzi meg, tudja, hogy ahol nincsenek Kazinczyhoz hasonlók, ott súlyos veszélyben forog a nemzeti nyelv ügye: „Ha mindenütt így tselekednének, úgy kedves nyelvünk talán nem halna meg olly hamar: de hány Kazintzyk vagynak a Hazában, és hányan lesznek ezután?” Ő minden esetre aggódik, „mert sok helyen már azt is meg parantsolták, hogy a Magyar Orthografiát ne tanítsák, mert nem szükség, hogy a gyermek Magyarul tudjon írni...” „Mi lesz mind ezekből egyéb, hanem idővel mind a nyelvnek, mind a Nemzetnek el-töröltetése!” A február 20-i számban kissé megnyugodva közli Kazinczy hivatalos beszédét, amelyet a normás iskolák látogatói előtt mondott. Örömmel olvasta a beszédből, „hogy amellyeket minden okos Hazafijak kárhoztatnak a Normákban, ugyan azokat kárhoztatja ez az éles elméjű s a dolognak nem csak külső hártáját, hanem belső valóságát néző Nagy Hazafi is.” Mégis szükségét érzi, hogy Kazinczynak a német nyelv tanításáról vallott nézetével kapcsolatban — azzal ti., hogy a német nyelv tanítása a felvilágosodást fogja szolgálni — megjegyezze: „E' jó lenne, ha csak eddig menne. De a Németek se szerették volna ez előtt 50 esztendőkkel, ha a Francziák úgy világosították volna őket, hogy született nyelveket elnyomták volna... Nékünk is sokba lesz a megvilágosodás, ha az által Nemzeti nyelvünk s bélyegünk (character) eltöröltetik.” A nemzeti nacionalista mozgalomhoz közel álló Péczeli a bécsi kormánypolitika gyarmatosító és elnémetesítő szándékait tisztábban felismerte, mint a jozefinista Kazinczy. A közeli események, II. József rendszerének a bukása eltávolította azonban a köztük meglévő ellentéteket. A *Mindenes Gyűjtemény* május 5-i számában már Kazinczy tudósítását olvashatjuk Orczy Lászlónak, a nemzeti ellenzék egyik vezérének Kassára érkezéséről. Kapcsolatainknak csak Péczeli korai halála vetett véget. Kazinczy meleg hangon emlékezik meg róla is: „Nem a legszebb, de a legnagyobb fényben Péczeli ragyoga köztünk. A hőselkü férfi nem gondola nevével, melynek képzelhetetlen sietéssel irkált könyvei által nem ígérhete tartósságot, nem gondola erszényével, nem gondola életével, mindenét áldozatba hozá az ügynek, eléggé megjutalmazva, ha ő vesz is, csak az gyarapodjék... Ez vala vég sóhajtása: vég lehellésem is hazámnak szolgáljon!”

⁵ Kazinczy Ferenc levele Péczeli Józsefhez. Alsó-Regmetz 1789. okt. 23. — *Levelzése* I. 522.

⁶ Uo.

⁷ KAZINCZY: Pályám emlékezete. I. k. 107.

Kazinczy — bármennyire is elismerte Ráth Mátyás, Szacsyay és Péczeli érdemeit — újságaiknak irodalmi színvonalával nem volt megelégedve. Fejlett irodalmi ízlésének visszaszámító volt, hogy a lapok gyakran egészen igénytelen, kezdetleges munkákat is közöltek. Ő éppen ellenkező célt akart elérni a folyóirattal: nem kiszolgálni szándékozott az akkor amúgyis elég alacsony közízlést, hanem nevelni kívánta az írókat és olvasókat egyaránt. A *Pályám emlékeztetésében* azt írja, hogy csak oly folyóirat képes a szellemi művelődés emelésére hatni, mely íróinkat rettegteni tanítja, hogy több gonddal irjanak, s olvasóinkat több elmélettel olvasni, s nem vaktában hinni, mit nekik ez vagy amaz író mond. E programjának megvalósítása végett hozta létre Batsányival és Baróti Szabó Dáviddal a *Magyar Museumot*, az első magyar irodalmi folyóiratot; Batsányival való szakítása után pedig az *Orpheust*. Ennek bevezetésében rámutatott arra, hogy lapja részben hasonló kíván lenni az előzményekhez: a *Magyar Hirmondóhoz*, a *Hadi történetekhez* és a *Mindenes Gyűjteményhez*, részben azonban különbözni is fog tőlük. Tehát folyóiratát bizonyos fokig az első magyar hírlapok folytatásának is tekintette. Kazinczy ezután sem lett hűtlen a hírlapokhoz: mint folyóiratszerkesztő is szorgalmas olvasójuk maradt.

Ebben az időben indult (1789 júliusában), Bécsben, Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztésében a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című újság. E lap (mely 1792-től kezdve felvette az első magyar újság nevét: ez is *Magyar Hirmondó* lett) élenken bekapcsolódott a nemesi ellenzéki mozgalomba és nagy érdemeket szerzett a nemzeti nyelv és irodalom fejlesztése terén. Szerkesztői Görög Demeter és Kerekes Sámuel Bécsben egész kis társaságot hoztak létre az újság körül; és az országban elszórtan élő írókat is össze kívánták fogni lapjuk által. Bár elsősorban politikai hírekről tudósítottak, igen gyakran közöltek irodalmi jellegű cikkeket is. A korszak valamennyi jelentékeny írójával kapcsolatban voltak: beszámoltak munkáikról, közölték műveiket és mindent elkövettek annak érdekében, hogy munkásságukat minél szélesebb körben megismertessék és támogassák.

Kazinczyval⁸ is jó viszonyban voltak. Először az 1789. dec. 4-i számban, a kassai magyar társaság ismertetésével kapcsolatban írtak róla. 1790. január 22-én a *Mindenes Gyűjtemény* nyomán közlik, hogy Kazinczy Klopstock Messiását, Gessner munkáit, és a Hamletet szándékozik magyarra fordítani és kiadni. Majd ezt írják: „Ez a nagy érdemű Hazafi a maga kormányozása alatt lévő oskolák tanítóinak szívekre kötötte, hogy Őfelsége rendelése szerént a német nyelvet szorgalmatosan tanítsák ugyan, de emellett a hazai nyelvet is minden igyekezettel gyarapítsák: mivel a Fejedelemnek éppen nem célja anyanyelvünket eltörölni. Az egek éltessék s szaporítsák kedves Hazánkban a Kazinczyakat.” Ők is, akár csak Péczeli, azt hangsúlyozzák, hogy Kazinczy a német nyelv mellett nagy súlyt helyezett a magyar nyelv tanítására is. Láttuk, hogy Péczelit ez csak részben nyugtatta meg, és ennek hangot is adott lapjában. Görögék ugyan mást nem íztek hozzá a fentieknek kívül, de Kazinczy egyik leveléből tudjuk, hogy az a beszéde, amelyben ezekről a kérdésekről szólt, és amit ki is nyomtatott, a bécsi magyar újságok körében nagy feltűnést keltett.⁸ A nemesi mozgalom hívei aggódva figyelték Kazinczy hivatalos tevékenységét II. József szolgálatában, de megnyugodtak, mikor látták, hogy Kazinczy kiállt a nemzeti nyelv fejlesztésének az ügye mellett.

Görögék általában minden magyar íróról hírt adtak nem törődve világnézeti és személyi ellentétekkel. Éppen ezért hallgattak arról a szakadásról, amely Kazinczy és Batsányi között történt, de továbbra is tájékoztatták olvasóikat külön-külön mindegyikük tevékenységéről. 1790. március 2-án, az okok elhallgatásával, egyszerűen bejelentették, hogy Kazinczy a *Hamlet* fordításán kívül, egy más munkán is dolgozik, amit *Orpheus* névvel fog megjelentetni.

Kazinczy 1790 márciusában levélben fordult a *Hadi Történetek* szerkesztőségéhez.⁹ Görögék csaknem teljes egészében közölték a levelet lapjukban ezzel a bevezetéssel: „Nem egy tekintetben tselekszünk úgy hisszük a Hazának kedves dolgot, ha előtte esméretes hívfiának, Kazinczy Ferenc Urnak ugyan tsak az ő dolgában hozzánk utasított betses Levelét, kevés híjján vele közöllyük.” Kazinczy azzal kezdi, hogy elismerését fejezi ki Görögék újságának: azt írja, hogy mindig örömmel olvassa litteratóri tudósításait. Mindjárt fel is akarja használni a lap nyilvánosságát: arra kéri a szerkesztőket, fordítsák le valakivel Rousseau-nak az *Emberek Hasonlatosságáról* írt művét, mert ő a *Messiás* és egyéb munkái miatt ehhez nem jut hozzá. Ezután saját munkásságáról ír, majd rátér a latin nyelv visszaszorításáért és a magyar nyelv előtérbe helyezéséért folyó harcra, amely küzdelemnek Görögék is lelkes harcosai voltak: „Ha a Deák Nyelvet vesszük-elő: úgy örökösen bé-zárjuk a Tudományok el-terjedése előtt az utat. Egészen a Rhetoricáig, az az életünknek tsak-nem fele részéig azt a nyomorultt konyhai deákságot tanulnánk egyedül, amelyet ekkoráig Oskoláinkban és Oskoláinkon kívül hallottunk, s nem lessz időnk Valóságoknak tanulására . . . Ha a Magyar Nyelvet hozzuk-bé, állani fogunk: ha a Deák Nyelv hozatik vissza, később vagy előbb el-ől az ide-

⁸ Kazinczy levele Kovachich Márton Györgyhöz. Kassa 1790. márc. 19. — 11. 50.

⁹ *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (HMNT) 1790. I. 415—419. — Kazinczy Lev. II. 45—47., 554.

genek özöne s Nemzetünk korts-zürzavar lessz." Számbaveszi az írókat, akik „rész szerint írni, rész szerint fordítani készek”. A Fejedelem szerinte hajlik a vármegyék e kérésének teljesítésére, „készek az írók is a Saturnusi időnek közelébb vonására, mely Leopoldnak a trónusra léptével virradni kezd”, most a rendeken a sor, hogy a jövő országgyűlésén a magyar nyelv jogait törvénybe iktassák. Kazinczy azért tartotta szükségesnek a nyelvi harcról Görögének ilyen részletezen írni, mert II. József halála után sokan a konzervatív nemesi körökből a német nyelvvel szemben a latin nyelvet kívánták hivatalossá tenni, ezt tekintvén a nemesség anyanyelvének. Kazinczy és írónk java része amikor ezek ellen a törekvések ellen fellépett, tulajdonképpen a feudalizmus ellen is harcolt. E harcban Görögék nagy segítséget nyújtottak: újságuk által a nemzeti nyelv iránti szeretetre neveltek. A konzervatívokat nem annyira támadni, mint inkább megnyerni igyekeztek; e téren is hasonlítottak elképzeléseik Kazinczyéhoz. Kazinczy ezt felismerte és igyekezett is felhasználni az újságot erre a célra.

1790 július elején Prónay Sándor bárónak pl. azt javasolta, hogy ajánljon fel néhány aranyat a magyar játszó társaságnak a *Hamlet* eljátszására. Ennek szerinte hamar híre menne az egész országban, és „minden újság fogja hirdetni Excellenciád hazafiasságát.”¹⁰ A *Hadi Történetek* szerkesztői a szeptember 3-i számban közlik Prónay ajánlatát, s Kazinczy tervét a nevek említése nélkül ugyan — de kétségtelen, hogy erről van szó. Kazinczy ugyanis 1790. augusztus 15-én Kassáról Ráday Pálnak a többi között azt írta, hogy az *Avertissement*-jét elküldte a *Hadi Történetek*nek és a *Magyar Kurir*nak. A levél idevonatkozó része pedig majdnem szóról szóra megegyezik a *Hadi Történetek* e közleményével.¹¹

Kazinczy a *Hadi Történetek* című bécsi lapot tehát fegyvertársának tekintette részben a nemzeti nyelvért folyó küzdelemben, részben pedig a főrendek megnyerése érdekében. Sokra becsülte azonban azt a szolgálatot is, amelyet azáltal tett a bécsi újság a magyar irodalomnak, és személy szerint neki is, hogy tudósította a kb. másfélezernyi előfizetőjét és olvasóját készülő és elkészült munkáiról. Az említettekben kívül tudósítást talánunk Kazinczy műveiről az 1791. március 4-i számban is. Itt a Júlia leveleiről, a Diogeneszről, Gessner *Idilljeiről*, az *Anti-machiavelliről*, valamint a *Messiasról* tudósít. Ez utóbbival kapcsolatban a szerkesztők meg is jegyzik, hogy ők maguk is előfizetnek rá, és vállalkoznak arra, hogy másoktól is beszedjék az előfizetési díjat. Ismeretes, hogy Kazinczynak a *Messias* fordítása elhúzódsága miatt mennyi kellemetlensége volt az előfizetőkkel; Arankának is azt ígérte, hogy a *Magyar Hirmondóban* fogja bejelenteni a megjelenését¹² (erre azonban nem került sor). A *Magyar Hirmondó* 1793. aug. 2-i számában a Diogenesz és a Herder megjelenéséről ad hírt. Hogy e hírek mennyire értékesek lehettek a kortársírók számára, bizonyítja Földi János levele, aki megírja, hogy a *Magyar Hirmondóban* olvasta e két mű megjelenését, és csak azt sajnálja, hogy a tartalmáról nem tudósítottak.¹³

Kazinczy Görög Demeterrel személyesen is több ízben találkozott.¹⁴ Bécsi útjai alkalmával nem mulasztotta el ő sem — mint általában a Bécsbe ellátogató magyar írók — fölkeresni a bécsi *Magyar Hirmondó* szerkesztőit. Görög összekötöttesei segítségével a legkülönbözőbb módon sietett segítségére a nála megforduló íróknak. Kazinczy egyik látogatása alkalmával pl. a bécsi Artaria nevű kávéházban Görög Demeter közbejárására kapott engedélyt arra, hogy a képeket végignézhesse akkor is, ha nem vásárol belőlük. Műveit is rendszeresen megküldötte számára, sőt olykor nagyobb példányszámot is helyezett letétbe Görögéknél.¹⁵ Készülő munkáira pedig, mint láttuk, náluk is elő lehetett fizetni.

Mindezek ellenére nem hiányzik Kazinczynál Görögékkal szemben sem a bírálat. Igaz, hogy ez nagyrészt nem is őket illette, hanem inkább azokat a sajtóviszonyokat, melyek rövid enyhülés után, főleg I. Ferenc uralomra jutásával, ismét egyre kedvezőtlenebbekké váltak. Az újságokat ismét megnyomorította a cenzúra, és ennek következtében azok tartalma egyre színtelenebbé vált. Erről írja Kazinczy 1793 elején: „A libertas proelit ugyan megerhélték a Diaetalis Deputatióban lévő tzopfos és tzopftalan papok. Őket a frantzia veszedelem elkészerítette alles zu wagen, s készebbek, mint, mint a legkisebb tsekélységet is elveszteni. Az

¹⁰ VÁCZY I. m. 319.

¹¹ HMNT 1790. szept. 3. és Kazinczy: *Levelezése* II, 96.

¹² Kazinczy levele Aranka Györgyhöz 1792. ápr. 29. — Kazinczy ugyanis felkérte a Mindenes Gyűjtemény és a *Hadi Történetek* szerkesztőit, hogy segítsenek a készülő *Messias*-fordításához előfizetőket gyűjteni. Péczeli és Görög ezt szívesen megették, sőt ismételt közleményeikkel túlságosan is nyugtalanították azt a néhány olvasót, akik előfizettek rá, mert Kazinczy művének megjelenése egyre később. A kép teljességéhez még az is hozzátartozik, hogy e közzéadások és Kazinczy barátai fáradozásainak sem lett sok eredménye: 1791. április 8-ig összesen 13 előfizető jelentkezett! Ekkor írta Kazinczy elkeseredésében: „Átkozom azt az órát, amelyben eszembe jutott, hogy írjak, nyomtassak, költsek...” (Ld. CZEJEL JÁNOS: *Kazinczy Ferenc élete és működése*. Bp. 1930. 160–164.)

¹³ Földi levele Kazinczyhoz. 1793. aug. 22. — II. 308.

¹⁴ Kazinczy *Levelezése*. I. 518., Pályám emlékezete. I. k. 154. és a *Magyar Jakobinusok Iratai*. Bp. 1952. 111. 368.

¹⁵ Kazinczy levelei Döme Károlynak. 1791. ápr. 1, 10. — II. 182, 188.

újságokat nagyon herélik a censorok. Azért olly rossz mostan a Kerekesé. Magam láttam a Deákban, mint törlé-ki a Budai Censor a Custine humanitásának igen ártatlan emlékezetét. S mikor ennyire megyen a dolog, el vész a kedvem újságokat hordatni.”¹⁶

Kazinczy neve is eltűnik végleg a bécsi *Magyar Hirmondó*-ból: a magyar jakobinusok perében elítélt költőről nem írhattak többet. De Kazinczy szabadelvűsége után ismét érdeklődéssel fordult a magyar újságok felé; ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor 1803-ban megszűnt a *Magyar Hirmondó*, így írt erről: „Igen szép kegyelem Ő Felségétől, hogy a jövendőbeli Palatinus neveltetésére Görög Urat felvevén, a Nemzetnek kivánságát teljesíti; de kár, hogy megszűnt a Hirmondó...”¹⁷ Egy 1804-ben írt levelében pedig Nagy Gábertől a *Magyar Kurir* egyik számát kéri azzal az indokolással, mert ő azt nem kapta meg a postán.¹⁸ A XIX. század elején lezajlott nagy vitákban írott cikkei és tanulmányai is részben az időszaki lapokban jelentek meg.

Kazinczy és az első magyar hírlapok kapcsolatának áttekintése során láttuk, hogy már a fiatal költőre is volt hatással az első magyar újság: talán annak példája is részes abban, hogy Kazinczy a nemzeti nyelv kiművelésének lelkes harcosa lett. De az bizonyos, hogy az első magyar irodalmi folyóiratok létrehozásához az utat az első magyar hírlapok egyengették: ezekre mint folyóirata előzményeire Kazinczy is hivatkozik. És egészen kétségtelen az is — Kazinczy maga írja —, hogy főképpen folyóiratai hozták őt levelezésbe kortársaival.¹⁹ Tehát az időszaki sajtó szerepe Kazinczyra hatásaiban sem volt jelentéktelen.

BEKE ÖDÖN

A BOTANIKUS CSOKONAI

A nemzeti irodalom felújulásának korában Debrecen előkelő helyet foglal el irodalmunk történetében. Költői az eddigieknél nagyobb ízléssel dolgoznak, s itt él a magyar irodalomnak Petőfi Sándorig legnagyobb tehetsége: Csokonai Vitéz Mihály. Ezeket az írókat azonban a költészetten kívül más is összekapcsolja: a természet szeretete, a természettudományokkal való foglalkozás. E téren különben Debrecen szinte régi hagyományra tekinthet vissza, hisz itt működött az első magyar fűvészkönyvnek, az 1578-ban megjelent Herbáriumnak híres szerzője, Melius Juhász Péter. Debrecen város orvosa volt az *Új füves és virágos magyar kert* (1775) írója, Csapó József, és Földi János apósa, a híres Weszprémi István is. Földi 1791-ben nyerte el a hajdukerületi orvosi állást a szomszéd Hajduhadház székhelyel.

Csokonai rokona és jó barátja volt a két nagy természettudós, Földinek és Fazekasnak, de nem lehetetlen, hogy Diószegi Sámuel is atyafija, mert anyja neve Diószegi Sára volt. Sokkal erősebb volt azonban a baráti kötelék, amely Csokonait hozzájuk, különösen Földihez fűzte. Megható az a szeretet, amely ehhez a sokat szenvedett emberhez köti, s nemcsak a nagy tudóst tiszteli benne, hanem a költészetben is mesterének tekinti. Anakreoni dalaihoz írt jegyzeteiben (1803) így nyilatkozik: „Ifjúi tehetségeimnek s addig szerzett olvasásomnak az oskolai korlátok közül való kivezérélséért, a régi jó ízlésnek az újabbakkal való egybekötéséért tek. Kazinczy Ferenc úrnak s néhai tudós Dr. Földi János úrnak tartozom.”¹

Földi halála mélyen megrendíti, s megírja egyik legszebb költeményét: *Dr. Földi sirhalma jeiet* címmel.² Elhatározza, hogy megírja Földi életrajzát. Márton József tudós bécsi professzort és híres szótárírórt még Földi halála évében értesíti e tervéről: „Én az Úrnak ezt a literaria tudósítását másikkal fogom megköszönni, ti. ezen munkámmal: »Néhai D. Földi Jánosnak életének és munkáinak történetei, caractere, lelke és felvizsgálása, recensiója, egy barátja, társa és tisztelője által.« Megérdemli ez a nagy lélek, kiről tulajdonképen el lehet mondani, hogy nemzete szerelme emésztette meg, megérdemli, mondom, hogy minden hazafi sírja után is temjéneze !!!”³

¹⁶ Kazinczy levele Aranka Györgynek, 1793. jan. 5. (II. 281.)

¹⁷ Kazinczy Levelezése III. 27.

¹⁸ Kazinczy levele Nagy Gábornak. 1804. febr. 24. III. 170.

¹⁹ Pályám emlékezete. I. k. 112.

¹ HARSÁNYI-GULYÁS-féle kiadás. I. 144. Hozzájuk intézi Anakreoni dalaihoz írt Ajánlását is (I. 165). Alkalmatosságra írt versei közt van „Dr. Földiről egy töredék. Készült 1801-ben, midőn Földi a magától Linné systemája szerént magyarul kidolgozott Természeti Historiának első darabját nyomtatás alá adná.” (HARSÁNYI-GULYÁS kiadás I. 311.)

² Hátrahagyott költeményei között is van egy szép bölcsekedő vers: Csokonai és Földi közt való beszéd (II. 387).

³ A levél kelte: 1801. március 19., úgy látszik, hibás, mert már mint néhairol ír, pedig Földi április 6-án halt meg.

Az életrajz, sajnos, sohasem készült el, mert nem tudta Földi özvegyétől megszerezni Földi hátrahagyott iratait, köztük rövid önéletrajzát, pedig éveken át mindent elkövetett, hogy megkaphassa.⁴

Nagyon fontos Csokonainak az a levele, melyet 1803. január 19-én írt Széchenyi Ferenc grófnak, melyben Földi kézíratain kívül gyűjteményéről is megemlékezik, s a Múzeum számára megvételre ajánlja. A levél ervevonatkozó részlete a következő: „Így a Museum számára alázatosan bátorodom néhai D. Földi Jánosnak, a természeti historiára 15 eszt. alatt öszveszedett gyűjteményeit recommendálni. Az ő célját és szándékát bőven méltóztatik esmérni Exellentiad az ő fűvésztudományáról kiadott »Kritika és Rajzolat« nevű proludiumából. Tehát röviden szólván, ő azt akarta, hogy a természeti historiának mind a három országát magyar nyelven kiadja, még pedig a Linné systemája szerint. Ki is jött az állatoké: de — fájdalom! épen a mely holnapba az világot látott, abban költözött el a tudós és szorgalmatos író. A botanicára is, valamint szintén a mineralogiára, már öszveszedett ő minden materiálékat, úgy hogy azok csak a rendbeszedő és elrakó kezeket várják. Egy europai nemzet sem dicsekedhetik még azzal, hogy önéki tiszta, világos, okos, és systematica nomenclatióval bíró naturális historiája volna. Homály, zűrzavar és egész chaos uralkodik a németbe szintűgy mint a franciába, vagy akármelyikbe. A magyar mutathatott volna ebben a fontos pontban remeket, ha a halál tőlünk nem irigylette volna Földiben ezt a szerencsénket. Én az említett tudóssal hat esztendeig voltam szoros barátságban, esmérem studiumit, esmérem kézírásait. Ha méltóztatik Exellentiad parancsolni: az özvegytől megalkuszom azokat.”

Földi hatásának egyik érdekes bizonyítéka, hogy mikor Csokonai a honfoglalásról írandó eposzának a tervével foglalkozik, egy ismertetőt akar erről kiadni s megküldeni a „hazabéli Tudósok javának”; ennek a címe majdnem azonos lett volna Földi első művével: »Rövid Kritikai Rajzolatja egy nagy Magyar Epepeiának, melynek neve Árpád, vagy a Magyarok megtelenedése« (Kazinczyhoz 1804. június 14-én írt levélből).

Fazekashoz való barátságának szép bizonyossága *Főhadnagy Fazekas úrhoz* című költeménye, melyben egyik látogatását adja elő. E versnek a végét már azért is érdemes közölni, mert az első költemény a magyar irodalomban, amelyben Linné neve szerepel:

Már meglátott: gereblyéjét
És kapáját elteszi,
S félig harmatos Linnéjét
Pipája mellé veszi.
Jer, barátom! lépegecsünk
Kis kertetnek útán.
S dohogás nélkül nevecsünk
Mások bolondságain.

Jer, s érezzük, hogy nagy telket
Többször fának ad az ég,
S kis jószágot és nagy lelket
Bírni boldogabb sors még.
Jer, e répánál térdeljünk,
Jer, kacsint e tulipánt,
Jer, e töknél süvegeljünk:
Mind használ ez, s egy se bánt.

Fazekas is írt verset Csokonaihoz, az egyiket *Csokonai neve napjára*, a másikat már *Csokona V, M. hály halálára*.

Kevesen voltak abban a korban, akik Csokonainál jobban ismerték Földi műveit és munkásságát,⁵ de más botanikai munkák is megfordultak kezén. Kleist fordításához írt jegyzeteiben ezt találjuk: „*Uszkuruc*, vadberkenye. *Sorbus aucuparia* L. Felföld.” (I. 693.) Ez a név csak Veszelszkinék *A növény-plánták országából való erdei, és mezei gyűjtemény* (Pesthen 1798) című művében található: „Berkenye-fa: a Tót vármegyékben *Uszkurutz-fa* a neve; *Süvöltin-Körtvély*. Tót. *Woskerusse*; *Skorucha*.” Tehát Veszelszki művét okvetlen ismerte Csokonai. A régebbi irodalomból ismerte Melius *Herbáriumát*. Meliust nagy és tudós embernek mondja és sajnálja, hogy nincs most keze ügyében, hogy utána nézhetne valaminek. Nagyra becsülte „*Ápáczai Csere Jánosnak* a XVII. század közepén Erdélyben kiadott *Encyclopaediáját*, mely avagy csak azért is emlékeztetre méltó, hogy ő minden technicus terminusokat magyarul tézsen ki a tudományokon keresztül” (Széchenyi Ferenchez írt levele, 1803. január 19. i. m. II. 735.).

A külföldi botanikusok között jól kellett ismernie Linné műveit, mert költeményeiehez írt jegyzeteiben majdnem minden növénynek megadja a Linné alkotta tudományos elnevezést. Idézi C. Ph. Funke *Naturgeschichte und Technologie* (Braunschweig 1791) című többkötetes munkáját (i. m. I. 204). Említi még Plinius *Historia Naturalisát*, Millingthon angol botanikust, de más természettudományi műveket is idéz, így Blumenbachnak, a híres német zoológusnak és anatómusnak *Handbuch der Naturgeschichte* című műve VI. kiadását (Göttingen 1799).

⁴ L. Csokonainak 1804. június 14-én Kazinczyhoz írt levelét (VÁJOZY JÁNOS: Kazinczy levelezése III. 200).

⁵ A számoica c. anakreoni verséhez írt jegyzetben hivatkozik is Földi munkájára: „Olvasd végig, Dr. Földi Jánosnak Rövid kritikáját és rajzolatját a magyar fűvész-tudományról. Bécsben. 1793. 8.” (I. 206.)

Raffnak Fábán által fordított *Természeti Históriaját* (Veszprém 1799) csak azért említem, mert Haraszi Gyula Csokonai életrajzában azt állítja, hogy e művet „hozzáadásokkal” költőnk fordította le.

Csokonainak botanikai készültségét költeményeihez írt jegyzetei bizonyítják.

Így *Amaryllis* (Idyllium Schraud kir. tanácsosné halálára) című művének egyik részlete így hangzik: „Édes díszje az én kertemnek! úgy virítál te mint a májusi rózsza, nem érhetted az ősz: s úgy hervadál el, mint ama rózsza, mely sárga mint a nárcis, és balzsamos mint a viola.” A májusi rózsáról ezt jegyzi meg: „Már itt akár a R. Cinnamomea, akár a R. Damascena értetődjék, mind egy, mert a rózsák többnyire májusban virágznak, kivéve a hónapos rózsát, R. omnium Calendarum.” A másik rózsához: „Rosa lutea. Sárga rózsza” (I. 332).

Ugyanebben a műben írja: „Fűzfá alatt nőtt az én Múzsám, nem diadalmi babérok alatt.” Itt megjegyzi: „Hogy babér és laurus nobilis Linné, mindegy, másutt megmutatom.”

Ugyanitt mondja: „Jól esik, ha myrtus viselte homlokomon ligeti estikék hervadoznak.” A jegyzetben: „Hesperis tristis, Linné.”

Kleist fordításához írt jegyzeteiben már bővebben ír e virágról: „Estike, Hesperis Plinii: Hesperis tristis, Linn. egy barátság, és külső tekintetére nézve szomorú virág, melynek nappal semmi illatja nincs, de estve elkezdvén, egész éjjel a nap felköltéig olyan kellemetes szagot bocsát, mint az apró viola, vagy a jácint. Van szelid is, vad is: ezt a debreceni erdőn is leltem.”

Ebből az idézetből kiderül, hogy Csokonai maga is botanizált. Érdekes az is, hogy az *estike* nevet Diószegi—Fazekas alkotásának szokták tartani, pedig az 1807-ben megjelent *Magyar Fűvészkönyvet* megelőzte Csokonai Kleist-fordítása. Ennek első kiadása ui. 1802-ben jelent meg Komáromban, de a jegyzetek csak a második kiadáshoz voltak csatolva, ez azonban már Csokonai halála után, 1806-ban került ki a sajtó alól Nagyváradon.

Szintén a Kleist fordítások jegyzeteiben találjuk: *Kankalin, jülvirág, keztyűvirág, papagáj, mennyország kulcsa*, *primula auricula*. Linn. Diószegiéknél ennek nevei: *jülvirág, medvejü, melyek már Benkőnél is megvannak*, a *Primula veris* nevei pedig: *Kásavirág, Sz. György virága, sárga Kükörits, Kesztyűvirág, kankalin*. Benkő az utóbbi kettőt zárójelben közli, amivel azt jelzi, hogy az illető nevek nem használatosak, vagy helytelenül használják őket. A *mennyország-kulcsa* a *Primula veris* nevéként Keszthelyen a Magyar Tájszótár szerint valóban használatos. A *papagáj* név azonban máshonnan nincs kimutatva.

Több botanikai megjegyzést találunk az *Anakreóni dalokban*. Ezek a következők:

„Melius vagy Horhi Juhász Péter, a maga Magyar Herbáriumában, a bellist rukercnek nevezi: jó lesz tehát a magyar botánikusnak így írni Linné szerint. »962. Bellis perennis, százsorszép rukercz. Bellis annua, egyévi, vagy kékellő rukercz.« Itt ebben az én versemben az a kellemetes piros kis gömbölyű virág értetődik, melyet kertjeinkben állandó gyökerekről szaporítunk, és százsorszépnek nevezünk.”

Itt meg kell jegyezni, hogy Csokonai téved, mikor azt állítja, hogy Melius nevezi a bellist rukercnek. Meliusnál e név nem fordul elő, hanem Pétsi Lukács 1591-ben megjelent *Keresztlyén Szűzeknek tisztességes Koszorúja* című művében, s Földi is innen idézi Kritika és Rajzolatjában, Csokonai nyilván itt találta.

„Szamóca néven nevezik a Duna mellett, túl-a-Dunán, és a felföldön a földi epret, néhol pedig annak csak egyik fajtáját. Jobb is volna, legalább fűvészkönyveinkből azt a zavarék földi eper nevet kivetni; és ezt a három különböző nemet, ami magyarul *szamóca, szeder és eperj*, Linnénel pedig *rubus, fragaria*, és *morus*, ilyen formán rendelni el. 632. *Rubus fruticosus*, szürös szederj; vagy ha a *rubus*nak jó nemi nevet találnánk, a *szederj* maradna fajnévnek. 633. *Fragaria vesca* enni-való szamóca, mert van olyan *fragaria* is, amelynek epres vagy enni-való bogyója nem terem. 1055. *Morus alba*, fehér vagy halvány szeder; *Morus nigra*, fekete vagy savanyú szeder. Így nem lenne a mi természeti históriánkban annyi zűrzavar és ambiguitás; nem zavarnók össze a *fragariát* és *Morust* az *eper* név alatt, s *szeder* név alatt a *Morust* és a *Rubus fruticosus*.”

Csokonai bizonyára a *Morust epernek* akarta elnevezni, mert csak így lenne a három növénynek különböző neve. A Tiszántúl valóban *eperjának* hívják, szemben a Dunántúllal, ahol *szederja* a neve.

„A jázmin egy csemete vagy bokor szabású növény, mely Európába Napkeletről származott, és ma már amannak déli tartományaiiban vadonnat is találhatik. A mi kertjeinkben virága kedvéért szaporítatik, amely fehér és sárgás, és kimondhatatlan kellemetes és hathatós illatú. A kertészeknél mintegy 20 fajtája van: de a Linné systemája szerint három nevezetes faja van a többek közül: 1. a patikai jázmin (*Jasminum officinale* L.), ez a közönséges jázmin, melyből az olaszok még ma is igen jó szagú olajat készítenek; 2. a nagyvirágú jázmin (*Jasminus grandiflorum* L.), ez még illatosabb amannál; 3. a legillatosabb jázmin (*J. odoratissimum* L.), ennek törzsöke majd két ölnyi magasságú, és sokszor egy kis élőfa formára nő, levele télen is megmarad, virága világos sárga, és oly nagy ugyan, mint az előbbi, hanem

minden fajánál legkedvesebb illatú, és az ághegyén bokréta módjára áll." Csodálkozik, hogy „Debrecennek jó izlésű fejrészemélei . . . ezt a legszelidebb, leggyönyörűbb, és legillatosabb virágos csemetét” kertjükbe nem ültetik. Pedig „jól kiállja ő a mi Scythiánknak hidegét, s könnyen szaporodik jövősről, és ledugattott ágairól, büjtással is tenyészik, és suhasztással. Csak verőfényes, és egy kevésse nedves földbe ültessétek ; illatjával hálálja ő meg néktek, az ő testvéreinek, dajkálkodástokat.”

„Nardusnak hívják közönségesen azt, amit magyarjaink spikinárdnak neveznek (deákul *spica nardi*, e görög szótól *nardu stakhüsz*), amely egy kékes virágú, jóillatú kerti bokrocscsa, és a levendulának (*Lavandula stoechas*. Linn.) fajtársa, Linnénél *Lavandula spica*. Ebből igen kedves illatú vizet csinálnak, úgy hogy a franciáknál *narder* átaljában minden szagosítást és parfümrozszt jelent. A régiek szagosbort is csináltak véle, amelyet *vinum nardinum*-nak hívtak. Linnénél egészen más nemet tesz a *nardus*, mely a triandriára tartozik.”

A *Dorottyában* gombák szerepelnek két hasonlatban is :

„Mint mikor a rétnék virági kinyílva
Mosolyognak, s köztök áll két rothadt *gilva*.”

„Megvette a hideg már benne az ikrát,
Vén üszög a madám, nem vethet már szikrát.
Csak lássák az Urak! a jó lélek mit vár,
Ha a *banya-posz* is virítani akar már ?”

Ezekhez is fűz jegyzetet : „*Gilva*, gomba neme, mely rothadásnak indult gyertyán-, bik- és sziltörzsökön pezsdül ki.” — „*Banya-posz* néven esméri a nép némely helyeken a pöfeteget. *Lycopordon Bovista L.*”

Azt tudta már Csokonai, hogy a *penész* is a növényvilág tagja, azzal azonban nem volt tisztában, hogy — miként a gombák — nem tartozik a virágos növények közé, és hogy nem maggal, hanem spóráival szaporodik. Mindamellet érdekese idézni a *Dorottyá* egyik részletéhez tett megjegyzést : „A pálma legelső és legszebb, nemesebb, pompásabb neme a plántáknak ; a penész pedig legutolsó s legsilányabb. Erről méltó lesz tanulatlan olvasóimat a hely szűk voltához képest megvilágosítani. Azt gondolja a természet nem esmérő ember, hogy a penész csak valami rusnya por és pelyhes nyálkásság, mely a romlásnak és rothadásnak következtében : holott mind az, ami nekünk ilyennek látszik, egy néhány ezer apró plántákból összecsoportozott erdőcske, amelynek gyökerei, szárai, ágai, virági és magvai vagynak s amelyet jó nagyító üvegen szemlélni kibeszélhetetlen gyönyörűség. Ha feketedni kezd, jele, hogy megérett, s már veszni tér. Többnyire hamar felnő (nyáron 1—2 óra alatt, ha nedvességet, meleget s rekedt levegőt kaphat), de némely nemei esztendő-számra is eltartanak. Van pedig, amint a természetírók számlálják, 15 faja, mely fajok közül némelyiknek egyes szára van, némelyiknek ágas-bogas, hata tartós, kilence múltólág való. Nemi neve Linnénél *Mucor* és tartozik a gombák rendébe.”

Minthogy a közönségnek akkortájt általában nagyon hiányos fogalmaik voltak a penész mivoltáról, azért nem tekinthetjük égbekiáltó tudatlanságnak Csokonai állítását.

Ellenben sokkal tájékozottabb a növények szaporodását illetőleg : „Hogy a plánták is szaporodnak, s magvaikból hasonló fajtát tenyésztenek, azt a paraszt ember is tudja. Hanem, hogy erre a tenyésztésre szintűgy a plántákban is hím és nőstény nemet állított elő a természet, mint az élő állatokban, azt már nem tudja minden ember. A régi bölcsek valamennyicskére sajdították ezt a dolgot : de világosan s határozottan legelőször Millingthon nevű Anglus írt a plántáknak nembeli különbségekről. Ő pedig élt a XVII-dik század végén. — A növények nemzörészei a virágban vagynak. Itt az én verseimnek megértésére elég ennyit tudni : hosszabban ennek fejtegetésében ilyen helyen nem bocsátkozhatom.” (I. 613.)

Ez a jegyzet a *Dorottyának* ahhoz a részletéhez tartozik, mikor Vénusz megjelenik, megfiatalítja a vénlányokat, s elhangozik a szerelem istennőjének ajkáról is Linné neve és műve :

Itt van egy fő nimfám, ki a nagy világban,
A mai dámák közt lábba kelt hivságban,
Mindenhatóságát oly nagyra terjeszti,
Hogy a félvilágnak könnyen esztét veszti.
Ő az ki a régi nemzeti ruhákat
Paraszttá, és korccsá teszi a dámákat.
Ő az, ki azokat rakja több formába,
Mint a mi van Ovid Metamorfózzába,
Úgy hogy a dámákról megtudnád magát is
Tanulni a Linné históriáját is.

Költészet és tudomány egyesül abban a részletben is, mikor Vénusz előadja, mekkora az ő hatalma a természetben. Kevesen írták meg ily szépen, hogy mi a szerelem az élők világában :

Még a hiéna is, bár szeme szikrádzik,
Foga vérben fered, nékem megjuhádzik.
Elöttem a lajhár friss játékot téssen,
S a leglomhább állat vidám s virgonc léssen.
Béborítom a nagy balénát lángokba,
S párt keres a fagyos grönlandi habokba.
Béonthetem tüzem egy férgeskébe is,
Bár kicsiny a szíve, s hideg a vére is.
Sőt bogaracska nősz másik bogaracsán,
Sok millió nemzik fiat egy fogacsán.
Egy szóval, nincs állat, melyben tűz nem érzik,
Sőt ezt a nem mozgó plánták is mind érzik ;
A pompás pálmának, a silány penésznek
Fajtái mind az én híremmel tenyésznek..
Én hozom az ifjú rózsát bíbor színbe
És a liliomot tiszta muselinbe :
Hogy így lakadalmi öltözetben szépen
Fogadják a Zephyr csókját mátkaképen.
Én általam élnék s magzanak mindenek,
Nálam nélkül minden dolgok kiellenek.
Cythére vagyok én : ti is mind esmértek :
Bár szájjal titkoltok, de szívvel dicsértek.

BOGNÁR ANDRÁS — LEVÁRDY FERENC

A PÉLDÁK KÖNYVE KELETKEZÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

„... a kódexirodalom terén a XV. század utolsó évtizedében indulhatott meg élénkebb tevékenység... A lendítő erőket, a kezdeményező egyéniségeket pedig az 1480-as és 90-es évek szerzetvezérei sorában kereshetjük.”¹

A Nyulak-szigeti klostrom reformmozgalmának és egyúttal irodalmának indítóokát és a mozgalom vezérét ismerjük : 1468-ban a domonkosok római capitulum generale-ján felvetődött a szigeti apácák fegyelmének problémája, akik „a primaeva institutione deflexisse”, azaz az eredeti szabályoktól eltértek. A nagykáptalan felhatalmazta a magyar provinciálist, hogy járjon el az apácák ügyében, s ha nem engedelmeskednek, zárja ki őket a rendből.² — A rendelkezés végrehajtására 1474—80. körül került sor, amikor Váczi Pál a szigeten tartózkodott és az apácák számára lefordította a regulát : ma *Birk-kódex*, a szigeti kódexirodalom elseje.

Ennek a fegyelmző mozgalomnak szerves része a *Példák Könyve* is : a klostrom életét irányító férfi szerzetes — esetleg maga Váczi Pál — latinból lefordította, vagy magyar nyelvű prédikációgyűjteményekből összegyűjtötte azokat a történeteket, amelyeket az apácák hibáinak megszüntetésére leginkább alkalmasnak tartott —, s lemásoltatta az apácákkal, közöttük Ráskay Leával. Ezt bizonyítja a kódex jellege : a regulát illusztrálja, és általánosan bevezet a szerzetesi életbe. Szervesen hozzátartozik tehát a példairodalom ama részéhez, amely Caesarius Heisterbacensis *Dialogus Miraculorum*ából eredve számtalan ágra szakadt — éppen a szerzetesrendek céljainak megfelelően —, de mindvégig megtartotta a célra-irányozottság, tudatos szerkesztettség jegyeit. A példairodalom gyűjteményeinek más része a prédikátorok számára készült ; kevésbé rendszeres és sokszor betűrendben közli anyagát. Egyes példák tekintetében természetesen vannak találkozások — ezért tekintik a *Példák Könyve* időforrásának Herolt, *Promptuarium Exemplorum*át —, de a szerkesztett gyűjtemények éppen

¹ HORVÁTH JÁNOS : A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest 1944. 121.

² J. QUÉTIÉ-J. ECHARD : *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti...* Lutetiae Parisiorum. 1719. 849. Idézi a capitulum generale aktáit. — FERRARIUS SIGISMUNDUS : *De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Praedicatorum...* commentarii. Viennae 1837. 449., 529. — THEINER : *Vetera Monumenta Hist. Hung. sacr. illustr.* II. 352., 359. — KLUÖH JÁNOS : Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből a bécsi udvari könyvtárban. *Magyar Könyvszemle* 1889. 1—23.

azáltal választhatók el utóbbiaktól, hogy anyagukat — ha van is egy rendi jellegű főforrás — több gyűjteményből szedegetik össze a célnak megfelelően.

Ha a *Példák Könyve* kódex lapjainak rendjét helyreállítjuk — azaz külső bizonyítékok alapján a 69—86. lapokat helyezzük a kódex elejére, az 1—68. lapokat pedig ez után³ — jól áttekinthető szerkezetet nyerünk, amely kiválóan alkalmas ebédői felolvasásra,⁴ vagy capitulum céljaira. —

A kódex egy csonka elmélkedéssel kezdődik — amely lehet egy példa magyarázata is — : Isten ingyenes ajándéka az örök élet, „hogy — ti: az örök életet — nem vállalhatjuk mi érdemünkben, de csak istennek irgalmasságából” (35a—35b).

A főredék után példák következnek — szám szerint 24 —, amelyekben lehetetlen fel nem ismernünk a határozott célirányos szerkesztést.

A három apáca példája szerint a *szüzi életet jutalmazza Isten azzal a boldogsággal*, amelyet akkor sem lehetne elmondani, „ha mind teljes világ hártya volna és tenger tenta volna és fákna minden levelei, fűveknek minden magjai irók volnának” (35b—37a). Az *örök boldogságra az igaz bűnbánat vezet el*, amint azt a bűneit őszintén megbánó tolvaj és a sok esztendőit penitenciában töltő irigy remete példája tanítja (37a—37b). A *bűnbánat minden bűnt eltöröl*: „minden bűnek akár minémő szernyők legyenek, Isteni Irgalmassághoz képest semmik volnának, mikoron ember azokat teredelmességgel meggyónnája és bännája” (37b—, 39a). *Még a szegénységre jutott gazdag vitéznek is megbocsát Isten penitenciatartása végett, pedig az „Lucipernek” adta el magát* (39a—40a). A pogány szüzet a „bineknek minden fertettségéből” megszabadító *remetét elhagyja védenre, utcalány lesz*, de a remete utána megy és újból megtéríti. *Végül még ő is elnyeri jutalmát* (40a—43b). *A jó úton való megmaradásban Isten kegyelme segít, amint azt a bűjtől szerzetes esete példázza* (1a—2a), *de a jó úton való állandó megmaradáshoz kell a test jegyzelmezése*: Szent Benedek veréssel gyógykezelt a bujosó elméjű frátert (2a—3b), *szükséges az igaz gyónás*, amint Tamás doktor példája tanítja, „hogy az igaz gyónás igen árt a pokolbeli ördögöknek” (3b—4b). *Az igaz gyónás és erősfogadás megőrzi a lelket jó úton*: a három igazat mondó vitéz példája (4b—6b).

A szerzetesélet apró buktatóit, a közösségi szellemet rontó bűnök is büntetést érdemelnek a túlvilágon, amint a példák következő — tisztán gyakorlati, az examen particulare megkönnyítésére szolgáló — csoportja tanítja.

A scurrilitást, a *gyakori nevetgélést* súlyosan megszenvedte az a fráter, akit az ördögök kínoztak bűnéért. „Ő szerető atyámfiai, mit mondhatok az egyéb nagy bűnekről, hacsak ilyen apró bűnekről, nevetésről es ilyen kénokat kell szenvednünk.” (7a—7b). A *torkos-ságot* példázza a következő történet: „Vala egy szerzetős apáca, hogy mely apáca gyenyereségesb étket eszik vala az egyéb apácáknál”, de nem is izlelheti „Asszonyonk Mária licáriomát” (8a). Az őt szerzetes példája arra tanít, hogy az a legötletesebb, „ki senkit meg nem szomorított, meg nem bántott”, azaz az *alázatos és a szeretet* gyakorlója (8b—9b). A három remete példája arra hívja fel a figyelmet, hogy a *szeretetlen Krisztus a példa*, „ki én-érettem ő mennyei szent Atyját és mennyei országát elhagyá, az ő testét adá kénokra, olya engömet tartana, tudna drágábbnak ömagánál” (10a—10b). A közös életben felbecsülhetetlen érték a *vesztésgé tartás, a csöndesség szeretete*. Ezt a három pogány bölcs tanításával példázza kódexünk (10b). A *csöndesség óv a haragosságtól*, amelyet nyilván az érzékenykedő apácákra való tekintettel több példával is kárhoztak kódexünk. Az első ilyen példa Izsák apát tanítása: „hogy az haragosság az én torkomnak kivüle soha ki ne menjen” (11a). Illáron apát és a püspök vetélkedéséből is az derül ki, hogy utóbbi élete azért értékesebb, mert soha „el nem aluttam ha valakit én megbántottam, mignem megengeszteltem őtet” (11a—11b). A haragosságot tartó szűznek „szűvét, epéjét, nyelvét és kezét tűznek miatta megemésztetvén” találták halála után mert azokkal vétkezett haragjában (11b). A haragosság legjobb ellenszere az önzetlen szeretet: ha valaki ellenszolgáltató nélkül is tud segíteni másokon: az ifjú fráter tizenkét esztendeig szolgálta beteg testvérét, pedig „soha az vén szent atya az ifjú fráternek mind az tizenkét esztendeig sem monda csak egy édös beszédet” (12a). A szerzetes élet mérgezője a pletykaság, a hamis beszéd, — s legtöbbször a harag forrása is. Ez ellen szól a jeruzsálemi pátriárkáról és vádlóiról szóló példa (12b). A tünán, keseredett szívvel zsolozsmázó szerzetesekről csudálatos példa olvastatik: a rosszul imádkozóknak purgatóriumban sokat kell szenvedniök (13a—14b).

Ezzel a példával tulajdonképpen le is zárul a kódex első része. A későbbi másolatató bejegyzése „a vége vagyon” is mutatja, de Ráskay Lea kolofonja is: „Ezt írták urnak eszten-

³ ILLÉS LÁSZLÓ 1841-ben másolatot készített a most öt kötetből álló, de akkor még együtt őrzött Cornides-kolligátumról. Ebben a *Példák Könyve* sorrendje az említett volt. — VÖ. VOLF: NyTár. VIII.

⁴ Még 1641-ben is szokás volt a cisztercieknél a *Dialogus Miraculorum* ebédői felolvasása: „Habet ordo Cisterciensis librum Dialogorum Caesaril valde ineptum, qui in coenobiis eiusdem ordinis solebat ad mensam legi.” — Idézi: A. MEISTER: *Die Fragmente der Libri VIII. Miraculorum des Caesaris von Heisterbach.*—Rom. 1901. p. XXIX.

dőjében, 1510 esztendőben. Ezen esztendőben kezdték csinálni, boltozni az egyházbeli sanctuariumot.” — A soron következő lapot Ráskay Lea az egy időben másolt Margit-legendával összecserélve, kódexünket ide írta be.⁵ A kolofon, a lapzavar, a tinta színének változása együttesen azt mutatják, hogy az eddig egyvégben folytatott munkát Lea nővér itt félbehagyta s csak hosszabb szünet után folytatta: Furzeosz példájával, „hogymely veszedelmes legyen szerzetes embernek hamis marhát venni valakitől és vele élni” (15b—16a).

A kódex ezután következő — második — része az elméleti anyagot nyújtó példagyűjtemény után közvetlenül a gyónásra készítő elő. A Theodulusok, Tullius moralis-ok, Donatusok csatornáján egészen a XIX. századig leszivárgó verses formában tanító és emlékeztető gyónó tükör felidéz: 1. a törvények útját, 2. az evangéliumi tanácsok szerint élő szerzetes számára pedig maximákat közöl.

A végső fokon Joannes de Verdena-ra — Dormi secure prédikációk — visszavezethető verses tízparancsolat után a hét halálos bűnök eltávoztatására tanít. A következő versszakok is arra intenek, hogy „urong iesusnak öt mély sebét gondolván . . . öt érzékenységet rezesz alatt tartjuk.”

Ez a vers — bár latin versekre utal — a feldolgozás formájában önálló utakon járó szabad átköltésnek tekinthető. Valószínű, hogy a verseket az apácák a kapitulumban — esetleg a hívek is a templomban — hangosan imádkozták (a középkorban a Tízparancsolatot is imádkozták!) vagy énekelve emlézték. Lehetséges, hogy a kapitulumban fatáblákon kifüggesztették a verseket s az apácák ezeket olvasták vagy talán éppen ezeken tanultak olvasni.⁶

A következő lap kerek, nyolc pontba foglalt lelkiismeretvizsgálati sémát tartalmaz, a következő kettő pedig tanításokat közöl a szerzetesélet eszközeiről. Végül összefoglalja azokat a vétkeket, amelyek elejtik a szerzetesembereket, s ismerteti a jó úton megtartó eredményeket.

A kódex eddig tárgyalt része szervezen kiépített egész, határozott szerkesztést mutat. Feltétlenül közösségi használatra készült. Példákban gazdag elméleti anyagot nyújt, amelyből akár a megadott sorrendben, akár az előljáró válogatása szerint naponként felolvastak egy-egy fejezetet; ezt követte a parancsolatok elmondása, a lelkiismeretvizsgálat, majd rövid tanítás és esetleg a közösséget érintő hibák nyilvános megvallása.

A kódex soron következő lapjaira már inkább ráillik Horváth Cyrill megállapítása, hogy ti, a forrásból az érdekesebb részek vannak kiválogatva. Ráskay Lea három — teljesen szerkezeten kívüli és erkölcsi tanítást sem igen tartalmazó — feltétlenül később bemásolt példát közöl: Az első az ártatlan gyermekről szól, aki mindvégig megőrizte keresztiségi ártatlanságát. Ez a gyűjtemény legterjedelmesebb darabja. Utalásai és sajátos hangulata révén a ferences irodalom termékének kell tekintenünk. Valószínű — bár Heroltnál is megvan —, hogy az óbudai klarisszákkal való kapcsolat termékeként került a kódexbe. A második, rövidke példa arra oktat, „hogypokolra mennek, kik mindenkoron pokolnak ajtóján ülnek, azaz, kik mindenkoron bűnben vadnak” (22a—22b). A harmadik a kisdéd korától fogva kolostorban élő ártatlan apácáról szól, „mely szöror idővel nem vala ifjú, de ez velági dolgokban oly igen ifjú vala és gyermek vala, hogyselég embert alég választhat, esmérhet vala meg baromtul.” Halálos ágya körül „sok szép aranyas fegyveresek” jelennek meg. Az agonizáló nővér hangosan kiáltja: „adjatok helt, adjatok helt, hagyjátok ide júni ez urakat” (22b—23b). Tanulásra schol sem utal.

A Ráskay Lea kezevonására valló rész ezzel véget ér. A továbbiak ismeretlen apáca könnyű, finomszálú, nőies írásával kerültek a kódexbe. A 24b—28a lapokon az Élet és Halál párbeszédét olvashatjuk hozzá csatlakozó elmélkedéssel. A 28a—34b lapokon végül teljes szövegű haláltáncot találunk hozzá kapcsolt tanítással: „mennyeivel inkább emberek nevednek, hogy legyenek, annyival inkább sietnek, hogy ne legyenek.”

A kódex forrásaival Horváth Cyrill foglalkozott először tüzetesebben.⁷ Kimutatta, hogy a főforrás Herolt *Promptuarium Exemplorum*a. Ezt azonban aligha állíthatjuk minden további nélkül. A szerkesztést irányító férfi szerzetes — aki alighanem egyúttal a fordító is — céljának megfelelően válogatta össze több helyről a latin történeteket; ill. egy hasonló latin szerkezetet fordított le. (A lényegesen ez sem változtat, hiszen akkor ennek a szerkesztője válogatott több helyről.)

A kódex jelenlegi állapotában utolsó helyen közölt rész (III. kéznek nevezik az irodalomban) — amely azonban a kódex elejére való! — szinte szó szerinti fordítása Herolt textusának. (Ez arra látszik utalni, hogy a szerkezet először ilyen fordított formában készült és Herolt volt a főforrás.) Ezzel kapcsolatban nem látszott szükségesnek a források további kutatása.

⁵ VOLF I. H.

⁶ VÖ. MIHÁLYFI ÁKOS: Az Igehirdetés. Bp. 1927. 31., 128—129. stb.

⁷ HORVÁTH CYRILL: Codexirodalmunk példái és a Példák Könyve. A ciszterci rend bajai kath. főgymnasiumának értesítője. Baja. 1892. 1—28.

Ráskay Lea munkája azonban (I. kéz) már kevésbé pontosan egyezik meg Herolttal — bár a legtöbb helyen nála is a legközelebbinek a *Discipulus* történetei tűnnek —, s ez már eleve némi kétséget ébreszthet Horváth Cyrill megállapításai iránt. — A Szent Benedek életrajzából vett példa forrásául pl. Horváth a *Discipulust* jelöli, de a két szöveg összevetéséből nyilvánvaló, hogy nem onnan való. Herolt inkább az érdekességet tartja szem előtt — ez a szempont Horváthnak is a kedvence! —; az igazi forrás Nagy Szent Gergely Szent Benedek-életrajza. Heroltnál valamivel bővebben tárgyalja az esetet a *Legenda Aurea*, majdnem szó szerint közli az eredetét a *Speculum Exemplorum*.⁸

A „mondj három igazat” történet forrásait Katona Lajos mutatta meg: A *Gesta Romanorum* vulgáris szövegének 58. elbeszélése a forrás. Katona az Oesterley-féle Gesta-kiadást használta, amelyben a király neve: Berengarius, Lampadius, Asmodemus. A magyarban viszont Asmodeus. Két régebbi Gesta-kiadásban azonban Asmodeus szerepel, mint a magyarban. Nyilván ennek a szövegcsaládnak egy tagja feküdt a kódex szerkesztője előtt.⁹

Már ez a két eset is mutatja, hogy a szerkesztő bizonyos mértékben válogatott. Ha ehhez hozzávesszük még, hogy a történetek azonos szöveggel sok más példagyűjteményben is előfordulnak — *Vitae Patrum*, Aegidius Aurifabri: *Speculum exemplorum* — módosítanunk kell Horváth C. állítását, hogy ti. Herolt a főforrás.

A források részletes ismertetése nem tartozik e cikk kereteibe; ennek ugyanis az a célja, hogy a szerkesztettségre hívja fel a figyelmet. Más, közösségi használatra készült kódexekben is előfordulhat ugyanis hasonló eset. A források feldolgozását és részletes összevetését a közeljövőben megjelenő — faksimilét és párhuzamos latin szövegeket is közlő — „Példák Könyve” c. kiadványunkban tesszük közzé.

ECKHARDT SÁNDOR

BALASSI BÁLINT UTOLSÓ HADJÁRATA

Mit tett, hol járt Balassi Bálint az esztergomi ostrom előtti időkben, mikor a török elleni háború megindult? Erre a kérdésre csupán Erdélyi Pál kísérelt megfelelni (*Balassa B.* 217), szerintünk meglehetősen tévesen. Abban igaza van, mikor kiemeli, hogy 1592-ben Pándy Zsigmondnak, a hű és higgadt várnagynak Plostint adományozza, ami az Újvár körüli tevékenységének jutalmazása vagy talán pénzzavarban levő urának megsegítése fejében járt ki neki. Ugyanez az oka lehet annak, hogy a nógrádi Kis-Stracziint 1593-ban Kalanth György nevére iratja, hiszen pénzzavarai fedezésére adja oda Fánch Györgynek a nógrádi hódoltsági Bussát és Szentét, amiről bizonyítékaink is vannak. (Vö. *Új fejezetek B. B. viharos életéből.* 57.) Amiket Erdélyi a Gyurikovits-gyűjtemény regestáiból vett adataihoz fűz, tiszta kitalálás, hiszen Balassi már 1591-ben itthon volt és Kalanth nem szolgálhatott közvetítőül Krakkó felé.

Annyi bizonyos azonban, hogy 1593 májusában még folyadódik, hogy 24 hordócska bort szállíthasson ki Krakkóba harmincad lefizetése nélkül (ItK, 1902. 348), talán Wesselényiné Zarkándy Anna (Celia) költségére.

Más kérdés azonban, hogy jutott ő ahhoz, hogy részt vegyen azokban a csatákban, melyek folyamán Divény várát, az ősi birtokot visszafoglalta. Erről csak közvetett tudósításunk van: Habardy László egri kanonok Esztergomban őrzött misekönyvében olvassuk ezt a feljegyzést 1533. nov. 21-ről: „Nuntium est, Divin a Valentino Balassi esse recuperatum, eodem die penes Zechen nostri castra Turcarum invaserunt et in fugam converterunt, caesi sunt illic ad 300 Turci”. (Erdélyi idézi a *Tudomány-Tár* alapján, 1842. évf. XI. 129—130).

Mezjegyzem még, hogy forrásom alapján Habardyt korábban *pankotali* földiakonusnak neveztem, holott szerintem v. sz. *palojta* papról lehet szó s éppen Divény visszafoglalásánál volt érdekelve, mert Palojta Kékkő és Divény szomszédságában van (Vö. *Összes m.* I. 416 és 278), és Palojtát emlegette Bálint apja is ránk maradt versében.

⁸ Vö. MIGNÉ: PL. 66. 142. (EX libro II dialogorum S. Grenorii Magni excerpta. — JACOBUS A VORAGINE: *Legenda aurea, vulgo Historia Lombardica dicta.* Dresdae et Lipsiae. 1846. — *Recensuit Dr. Th. Graesse.* 205. — *Speculum exemplorum.* I/XXI.

⁹ KATONA LAJOS: A *Gesta Romanorum* történetei codexeinkben. EPhK. 23 (1899) 306—318. — *Gesta Romanorum. Venetiis 1507.* — *Gesta Romanorum cum applicationibus moralibus ac mysticis.* Hagenau Henr. Gran. 1508.

Balassi észrevételének magyarázatát olyan forrás adja meg, mely mindig előttünk volt, de senkinek nem jutott eszébe, kritikai szemmel ellenőrizni.

Ez pedig Illésházy István naplója, melyet még 1863-ban Kazinczy Gábor adott ki a *Magyar Történelmi Emlékek* (Monumenta Hungarica Historica) hetedik kötetében. Kézirata megvan a Széchényi-könyvtárban (Fol. Hung. 44). Itt ezt a címet viseli: *Gróf Illésházy István magyar Diáriuma 1585 esztendőőtől 1600-ig*. A bevezetésben Kazinczy elmondja, hogy a kézirat csak egy Jankovich Miklóstól származó másolat; az eredetét pedig Jankovich átadta Dubnicon Illésházy vele egykorú utódjának, Istvánnak. Itt olvassuk, hogy mikor a török ellen induló hadsereg összeállt, Illésházy, a likavkai főispán tíz vármegye nemességét gyűjtötte össze s olyan úriak voltak köztük mint „Balasa Menihard, Czobor Mihály, Révay András, Gábor és Forgách”. Kazinczy jegyzetben hozzáteszi, hogy Forgách Zsigmondról, a leendő nádorról van itt szó, aki akkor Losonczy Anna ura volt, s akihez írt levelében — tegyük hozzá — Anna 1594 augusztusában Pálffy Miklósról gúnyos megjegyzéseket tesz (vö. *Ismeretlen B. B.* 190).

A napló szövegét így pontosan nem tudjuk ellenőrizni. Van azonban egy másik másolat is, eddig azonban alig vették figyelembe.¹ Mivel ez teljesebb, érdemes jobban szemügyre venni. A Magyar Tudományos Akadémia kézírattárában van és a Tört. ivr. 159 jelzetet viseli; az írásáról ítéleve Toldy Ferenc Ring Adorjánál készítette el.² Címe: *Illésházy István Magyarországi Palatinus Emlékezetre való Jedzsi Leirattak 1667 esztendőben*. Tehát a diárium csak a másolat másolata. Itt többek között szerepel egy dialógus alakjában írt gúnyirat, ahol a szerencsétlen esztergomi ostrom német vezetői, Hardegg Ferdinánd, győri kapitány, Ungnád Dávid, a hadi tanács elnöke, Gall Bernát Leó, tábornosernafty és Praun Erazmus, komáromi kapitány beszélgetnek kb. afféle cinizmussal mint a Balassa Menyhárt árulatlásának szereplői vagy a Sztárai-féle gúnyos dialógusok. Címe: *Dialogus summorum Capitaneorum ministratorum obsidionis et oppugationis Strigonii. Interlocutores sunt: David Ungnad, Preses Consilii Bellici, Comes Hardek Praefectus Jawriensis, et Narzalcus (!) Praun Praefectus Comaroniensis: Gal, Magister Artelaricrum Bellicorum.*³

Ez a párbeszéd, mely újabb adatokat nyújt ahhoz a kritikához, melyet Illésházy a németekről naplójában mond, véres realizmussal mondja el a vezetők összes bűneit. Így elmondja, hogy Hardegg Cicero Harpulusának vagy Cacus mintájára lovakat, barmokat, rengeteg ökröt, bikát harácsoltt össze és vitt ki saját birtokára (*in meam speluncam*) és még a harmincadot se fizette meg. Gall pedig elmondja, hogy elbocsátotta a sereget és haza készül, hadd vesszen a magyarok földje.

Illésházy klasszikus műveltsége itt is kilátszik, mint verseiben; Homérosz olvasását Ulysses nevének említése és az Ovidiusból vett, de a másolatban félreolvasott *lycaonia fraude* (= *lycaonia fraude*) kifejezés is tanúsítja, mint ahogy verseiben is mindenütt megtaláltuk Homérosz reminiscenciáit (vö. ItK 1955. 420). Itt is Ulysses nevét olvassuk pl. a *Ferendum et Sperandum* című versben.

A minket érdeklő rész azonban csak a 18 b lapon kezdődik. Itt közlöm újra teljes terjedelmében a szöveget:

„Dunant Szinan Bassa Tata ellen indula, ez allat az Varmegyekkel Nádasdi Ferencz es Zrini György az töb urakis az Varmegyekkel az Győri Kapitany is Groff Ferdinand Hardék az végbeli szolgáló néppel és Austriai 700 fegyveressel mint hat ezerrel egybe gyöltek vala. Inen is az Dunan, Pálffy Mikós Ország Kapitanyasaga allat valo tíz Varmegye föl tamada, kiket főkeppen Illeshazy Istvan futa, kéré és inte őket hogy ne hadnak magokat így veszteni, latvan hogy semmi idegen segítzegek nem gyönne. Ezek föl tamadvan io es szep szerrel 1000 Lovas, Gyalogh es 14 octobris Magyarokon ugyan ő Illésházy István megh mustrala őket es azutan az ország kapitania kezeben presentala őket. Ezekkel és az végbeliekkal edgyűt Pálffy ment Komaromba ot taborba szalot, és groffal, az föllől megh írt Dunan tull valo Urak, Varmegyék és végbeli had: Ezekkel szalank tata felé az Dunan. Valanak ot az iffiu Urffiak is io vitez szolgálittal, *Balasa N.* (sic!) Czobor Mihály Revay Andras, Revay Gabor, Forgach N. (sic!)

Ezt meg értvén Szinan Basa nem szala megh Tatát, hanem visza tere Budara, es onnan eloszlot hagyvan ot . . . Eőt ezer valogatot Janczart és 4 ezer lovast.

19 octobris Komarom allul indult ell az Keresztény Tabor Feirvarnak az Bezlia városat ejeli ostrommal tölze megh vette, de az belső városanak semmit sem artottak, hanem el szalottak alola mas nap ejel el inditvan az szekereket haza fele tertek.

Ez alat az Török ki igen vigiazo ellensegh, az Budai hozon (= Hasszán) Bassa föl gyölekezven 20 ezeren, azon ejel egy kis mérföldön szalot az Keresztényektől.”

¹ L.: RMKT XVII. század 1, 613.

² Megállapítottam, hogy a *Fü es Kertleske* másolata, melyből a művet kiadtam (Összes m. II. 7.) szintén R ng Adorján írása.

³ KAZINCZY GÁBOR kiadta említett kötete függelékében.

Akart Hardegg elmenni, de az magyarok nem akarták és főképpen Pálffy intették, hogy „hátat ne mutassanak”. Most azonban már csak 7—8000-en voltak, mert a tábor jobb része elment. Hardegg azt akarta, hogy Hartyánnál elmenjenek ők is. De a magyarok maradtak és Hasszán boszniai (nem budai) pasa 20 000 emberrel rájuk csapott. November 3-án történt a viadal, melyet a történetírók „pákozdi csata” néven ismernek. Más forrásokból tudjuk, hogy Pálffy a legelső balról a veres és sárga kabátosokkal az ellenség hátsó oldalába fúrta be magát.⁴ A diadal tökéletes volt. Illésházy szerint 12 000-nél több törököt levágtak, míg tíz keresztényenél több nem esett el, de a modern hadtörténészek 1500 emberre teszik a veszteséget. Minden falu végén egy-egy török fejet függesztettek ki, „kit onnajt hoztak”.⁵

„A serény Pálffy Miklós álgyu nekül az ő alatta valo néppel, kivél én is Illésházy István véle voltam Drégel alá vonult.” A törökök azonban nem várták meg az ostromot, hanem a várat felgyújtották és elfutottak a várból. „Az mi népünk is el oszlék mert hideg vala, az Ur Isten anira megremetette vala az Pogant, hogy ő magok Kékköt, Divint pusztán hagyák, azonképpen Somosköt, Buiakot, Holloköt es egyéb apro Castellokatis el hagyának.” (Kazinczy kiadása hozzáteszi: kiszökvén belőle).

Tieffenbach azonban nem volt hajlandó Kassát elhagyni és Nógrádra kimenni s így téves Istvánffy és az őt követő Erdélyi állítása, hogy ő alatta foglalták el a nógrádi várakat.

Az egész történet azért érdekes, mert Kazinczynál Balassa Menihard, Ring Adorján másolata szerint pedig Ballasa N. is részt vett a hadjáratban.

Mármost nyilvánvaló, hogy Balassa Menyhárt, ebben az időben már nem élt. Az ismert Menyhárt 1568-ban halt meg, fia István pedig 1590-ben (Összes m. II. 150). Tehát Ring Adorján betűjelzése közelebb jár az ősmásolat szövegéhez: Kazinczy Gábor önkényesen Menyhártra egészítette ki. Mi állt az eredetiben, azt ma már nem tudhatjuk, az N. épp oly értelmetlen mint a Forgách neve utáni N., mely Sigmond rövidítése lehetett.

Két Balassa jöhet szóba csupán: András fia Zsigmond, kit azonban senkisémm emleget és Bálint. A költő öccse Ferenc ugyanis mint tokaji kapitány, az ország más részén harcolt.

Itt kell ideznünk azonban Habardy kanonok bejegyzését, mely pontosan megmondja, hogy Balassi *Balint* 1593. november 21-én elfoglalta Divényt és hogy a magyarok Szécsén közelében megugrasztották a törököket. Ez pedig egybevág Illésházy elbeszélésével, mely 1593 őszére teszi a hadjárat első fázisának befejezését. Ezért írja: „Az mi népünk is eloszlék mert hideg vala” és a török rémületében üresen hagyta a környékbeli várakat.

Ebből tehát következik, hogy a téli hadjárat első, diadalmas részében Pálffy vezetése alatt Balassi Bálint is részt vett és végül is vissza tudta hódítani ősi várait, bár Kékkőben nem tudott megülni, mert a törökök felrobbantották és Balassa Zsigmond csak 1610 táján kezdte az udvar segítségével helyreállítani. Illésházy elbeszélésének megfelel az is, hogy első helyen szomszédját és jó barátját Balassi Bálintot emlegeti s csak aztán Czobort, a Révayakat és Forgách Zsigmondot, akik távolabbi szomszédjai voltak. Azt kell hinnünk, hogy a telet Bálint a komáromi várban töltötte s onnan vonult aztán Esztergom alá halált keresni 1594 tavaszán.

Igy kitelt hát egy jelentős hézag Balassi Bálint életéből. Hadra kelt ő már kezdettől fogva, részt vett a félig sikerült fejérvári ostromban és vitézül szabdalta a törököket a pákozdi csatában, Pálffy oldalán, majd tovább kergette a pogányt Nógrádban, ősei földjén. Esztergomban is Pálffy mellett tör a falakra, de míg Istvánffy szerint Pálffy a golyózáporban meghúzódott, ő bátran előretört, míg két golyó át nem fúrta két combját.

Szemünk előtt volt tehát nagy költőnk életének egyik kihasználatlan forrása, csupán nem jártunk el az ügyben kellő kritikával. Most minden összeillik és Habardy kanonok adatát is megértjük: a híradás eddig eléggé a levegőben függött és nem tudtuk Bálintot hová tenni az egész hadjárat lefolyásában, sőt az indokolatlan és meglepő bejegyzés gyanút is kelthetett volna az életrajzíróban, aki csak arról tudott, hogy Bálint Esztergom falai alá ment a halálba

⁴ Hadtört. Közl. 1896. 460.

⁵ Itt említjük meg, hogy az Itk 1959. 105. közzölt besztercebányai levelet JURIKOVICH EMIL már a Hadtört. Közl. 1902. 578. lapján közölte, mint ezt utólag megállapítottam. Nem adott azonban fordítást és nem emelte ki a bennünket érdeklő részeket, úgyhogy a közlés mindenképpen indokolt.

Az Intézetünkben készülő Petőfi életrajz munkálatai szükségessé teszik, hogy megnyugtató módon, véglegesen tisztázódjék a költő születési helye körüli vita, bár irodalomtörténészeink többségének álláspontja egyértelmű ebben a kérdésben.

Mezősi Károly az általánosan elfogadott nézettel szemben különvéleményt képvisel. Mezősi Kiskunfélegyháza mellett nagy anyagtudással rendelkező, az „évszázados per” történetét részletesen tárgyaló hosszabb dolgozatot is készített nemrégiben, melyet irodalomtörténeti folyóirataink (a kézirat nagy terjedelme következtében) nem tudtak publikálni.

Mezősi különvéleményét — úgy véljük — nem szabad hallgatással mellőzni, s ezért szerkesztőségünk elhatározta, hogy tanulmánya rövidített változatának közreadásával napirendre tűzi folyóiratunk hasábjain a Petőfi szülőhelye kérdésében szunnyadó vitát. A kérdés tisztázását indokolta teszi, hogy a közvéleményben is érezhető kisebb bizonytalanság e téren. Mezősi cikke a szülőhely problémája mellett nem egy értékes adatra is felhívja a figyelmet (különösen a költő családi kapcsolatainak tárgyalásánál).

A szerkesztőség kéri a Petőfi-szakértők hozzászólását Mezősi Károly most közreadott cikkéhez.

MEZŐSI KÁROLY

PETŐFI VITATOTT SZÜLŐHELYE

Petőfi szülőhelyének kérdéséről 1954-ben *Az évszázados Petőfi-per* címen részletes tanulmányt írtam. Ebben ismertettem a per történetét, az irodalomtörténet állásfoglalásának kialakulását, majd az érveket és ellenérveket a vitában érdekelt helységek szerint összesítettem, s végül azzal a kérdéssel is foglalkoztam, hogy a Petőfiről feltételezett „szülőhelytagadás” helytálló-e, Petőfinek kiskunfélegyházi születésére vonatkozó kijelentéseit igazaknak lehet-e és kell-e elfogadnunk.

Említett tanulmányom megírását az a körülmény is indokolta, hogy a szülőhely vitájának részletes, tudományos feldolgozását irodalomtörténetírásunk eddig még nem végezte el. Ferenczi Zoltán is csak kisebb tanulmányt írt a kérdéstről.¹ A *Petőfi-Könyvtár* sorozat (1908—1911.) a vita ismertetését ugyan programjába felvette, s előre hirdette, hogy egyik kötete Ferenczi Zoltán: *Petőfi születésének és eltűnésének irodalma* c. tanulmánya lesz, a tervezett munka azonban már csak *Petőfi eltűnésének irodalma* címen jelent meg.² Ferenczi nem adott magyarázatot arról, hogy a költő szülőhelyéről szóló vitairodalom feldolgozását miért hagyta el.

Ferenczi korábban, *Petőfi életrajza* c. munkájában a szülőhely problémájával csak röviden foglalkozhatott. Megállapításainak lényege az, hogy a kérdés jogosan csupán 1857-ig volt vitás. Ekkor a kiskörösi keresztlevél közzététele „az ingadozásoknak végét vetette.” Ferenczi az adatokat, érveit a kiskörösi születés igazolásának szempontjából csoportosította, és használta fel. Petőfi kiskörösi születése elfogadott irodalomtörténeti adattá vált.

Abból a tényből kiindulva, hogy *Petőfinek szülőhelye, szülővárosa kérdésében határozott állásfoglalása volt*, a Kiskunfélegyházán történt születését ő maga kortársai körében tudatosította, férfikorában, mint „meglett ember” hirdette — nyilvánvalóan az utókor számára is, és azért, hogy ezt neki el is higgyék — tanulmányom *alaptétele* az, hogy *Petőfi szülőhelyéről az igazságot írta, vallotta, tehát nem volt szülőhelytagadó*.

Ez az egészen egyszerű, szinte természetes álláspont azonban egy évszázad alatt dogmává szilárdult tanítást támad, döngtet.

Irodalomtörténeti tekintélyektől a múltban és ma is annyira védelmesített állásfoglalás megdöntése valóban nehéz feladatnak tűnik fel. Hatvány Lajos szerint a „félegyháziak vetélkedése” nem volt más, mint „donkihótei, meddő küzdelem.”⁴

Mivel sok dilettáns hozzászólás, riportokban kiszínezett, tévedésektől hemzsegető tudósítás a tudományos vizsgálók szemében a kérdést jogosan elkoportatottá, unottá tette, érthető, ha az irodalomtörténész minden, a közismert tanítással ellenkező fellépést gyanakvással fogad, s benne mindenekelőtt lokálpatrióta szándékot keres. Ilyen előítéllettel nekem is szembe kell néznem. Ennek bizonyára nem kis része volt abban, hogy említett tanulmányom már négy év óta kiadatlanul hever.

Ánékül, hogy részletes feldolgozásom kiadásának reményét feladnám, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete vezetőségének felhívására a szülőhely problémáikájának rövid vitatanulmányban való összefoglalására vállalkoztam.

¹ A Petőfi szülővárosáról folyt viták. Petőfi-Múzeum VII. évf. 86—89. és 126—131. (1894.)

² Petőfi-Könyvtár XXIX. köt.

³ Petőfi életrajza I. 28.

⁴ Így élt Petőfi I. 104.

A kérdést *Petőfi álláspontjából vizsgálom*. Ettől az „elfogultságtól” eltekintve, a kétségkívül igaz adatok és helytálló érvek felhasználásával törekszem a teljes tárgyilagosságra. Bizonyítási eljárásom pontosan az ellenkező, mint Ferenczi Zoltáné és más Petőfi életrajzíróké volt. Ők a szülőhely megtagadásának álláspontját fogadták el, a költő kiskőrösi születését kívánták igazolni, s a „valódi” szülőhely megtagadásának okára kerestek magyarázatokat.

Felfogásom szerint Petőfi iránt ebben a kérdésben is tartozunk annyival, hogy *állításainak ne a megcáfolására, hanem azok valóságának bebizonyítására kell törekednünk*, s nem lenne helyes, ha ezt a szándékot eleve elfogultnak ítélnék.

A sokat szerepelt kérdésről egyébként egy század óta ez lesz az *első nyílt irodalomtörténeti vita*, irodalomtörténeti folyóiratban.

A múlt században a problémával jobbra napilapok foglalkoztak. Az irodalomtörténet, főképp Gyulai Pál és Toldy Ferenc ingadozása után — ők egy ideig Félégyháza mellett álltak ki —, a Pákh Albert és később Jókai Mór írói tekintélyével, jelentős egyházi, politikai, köz-igazgatási és társadalmi befolyással rendelkező emberek közreműködésével hirdetett és védelmezett álláspontot tette a magáévá. A Kiskunfélegyházáról Petőfi állításainak igazolására a múlt század 60-as és 70-es éveiben többször felszólalt *Pásztor Ferencről* Ferenczi Zoltán csupán megjegyezte, hogy neki „állítólag csalhatatlan adatai voltak birtokában,”⁶ de arra már nem vállalkozott, hogy mint Petőfi életrajzírója, ezeket az adatokat meg is vizsgálja. Pedig a *Petőfi szülővárosáról folyt viták* c. ismertetése (1894) előtt még megtehette volna, mert Pásztor csak 1898-ban halt meg. A meg nem hallgatott Pásztor adatgyűjtését felkutatnom nem sikerült, s valószínű, hogy ez végképp elveszett.

Hatvány Lajos ugyanerről a Pásztor Ferencről kellő tájékozódás híján egészen téves képet rajzolt, s öt alaptalanul hamisításokkal vádolta meg. Benne csak helyi perpatvarkodót látott, törekvését „rossz ügy”-nek nevezte.⁶ Pedig Petőfi álláspontjának védelmét tárgyilagosan bizonyára nem lehet „rossz ügy”-nek bélyegezni. Erről a kérdésről nemrég megjelent vitacikkemben részletesen szóltam.⁷

Remélem, hogy irodalomtörténészek hozzászólása a most megindult vita mennél szélesebb kiterjedését és alaposágát biztosítja.

1. *Petőfi álláspontja*

A régi és új Petőfi-életrajzokban egyaránt olyan megállapítások olvashatók, hogy a költő szülőhelye megnevezésében *nem volt következetes*, több helységet is: Kiskőröst, Szabadszállást, Félégyházát más-más alkalmakkor szülővárosának hirdetett. Ebből a felfogásból teljesen jogos lenne az a következtetés, hogy nem Petőfi kijelentései, hanem egyéb adatok és körülmények döntik el a szülőhely vitáját. Az irodalomtörténet másrészt a múltban Petőfinek Félégyházán történt születéséről tett vallomásait csak egyetlen adata, a *Szülőföldemen* c. költeményre igyekezett lezúskítani.

Igy Ferenczi Zoltán, midőn 1908-ban Gyulai Pál: *Petőfi Sándor és tyraí költészetünk* c., először 1854-ben megjelent tanulmányát újból kiadta, Gyulainak ahhoz a közléséhez, hogy Petőfi „Félégyházán a Kiskunságban” született, cáfolatul ezt írta: „Petőfi nem a Kiskunságban, hanem a régi Pest-Pilis-Kiskun-Solt vármegyében, Kiskőrösön született... A költő mintegy tiltakozásból a szláv eredet ellen, *egy alkalommal* szülőföldjének Félégyházát mondja („Ez a város születésem helye.” *L. Szülőföldemen* költeményét), máskor szabadszállásinak mondja magát.”⁸

Az imént idézett szövegben azt, hogy Petőfi csak „*egy alkalommal*”, egy versben mondtotta Félégyházát a szülővárosának, a nyomatékosság kedvéért még kurzíval is szedette. Ezt a megállapítását 1908-ban tette. Ekkor pedig pl. már Petőfi házassági anyakönyvi bejegyzése is ismert volt. Ferenczi *Petrovitsék Félégyházán* c. közlésének bevezetőjében előbb még ezt is írta: „a legneveltségesebb mendemondák... közt nem a legutolsó, hogy a költő Félégyházán született is.”⁹ Vagyis Ferenczi azt, amit Petőfi is állított, egyenesen komolytalannak, neveltségeseznek tüntette fel.

Petőfi életrajza c. munkájában viszont Ferenczi ismételt az állította, hogy Petőfi „komoly alkalmakkor”, — „ha komoly bevallásról van szó”, mindig kiskőrösi születésűnek

⁶ Petőfi életrajza I. 30. l. — „Közölte-e aztán Pásztor az ő adatait a Kisf. — társasággal vagy az Akadémiával, megvalljuk, sehol sem olvastuk. Különbösen az elmondottak után épen a költő születéséről újat nem igen tartalmazhattak” — írta még FERENCZI, anélkül, hogy Pásztor adatgyűjtését ismerte volna. — Petőfi Múzeum 1894. évf. 131.

⁷ Így élt Petőfi I. 95.

⁸ Petőfi szülőhelyének kérdése HATVANY LAJOS: Így élt Petőfi c. könyvében. — It. 1958. I. sz.

⁹ Petőfi-Könyvtár V. köt. 99. l.

⁹ Petőfi-Múzeum VIII. évf. 37. (1896.)

vallotta magát.¹⁰ Ferenczi részéről azonban nem hűséges beállítás sem az, hogy Petőfi félegyházi születésének tétele csupán egyetlen verses megnyilatkozáson alapuló „mendemonda”, sem az, hogy „komoly” alkalmakkor mindig kiskőrösi születésének vallotta magát. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy életének milyen jelentős helyzeteiben, tehát valóban „komoly alkalmakkor” tett hitet kiskunsági, félegyházi születéséről.

A probléma szempontjából fontos a *Kiskunság területének és fogalmának* történetű, helyes, Petőfi korában még csak egyféle értelmezésének ismerete is. Petőfi korában a Kiskunság nem tájfogalom, hanem különálló, a szomszédos vármegyéktől élesen elhatárolt közigazgatási egység, régi történelmi múltú kiváltságos terület volt. A Kiskunság különállása 1876-ig maradt meg. Ekkor egyesítették törvényhozási úton a szomszédos vármegyékkel.

Ferenczinek az a fentebbi vélekedése, hogy egy „régí” *Pest-Pilis-Kiskun-Solt* vármegye is létezett, téves és egészen összekuszálja a kérdést. Azt határozottan tudnunk kell, hogy *Kiskőrös nem tartozott a Kiskunsághoz*. Midőn pl. Sárkány János 1857-ben Petőfi „elpörlését” megindította, maga is nagyon tisztában volt azzal, hogy amikor Petőfi szülőhelyéül Kiskőröst állította, a költő kiskunsági születését kellett tagadnia. Sárkány János ugyanis ezt írta: „Petőfi nem Kis-Kunságban, hanem Pest-megyében . . . Kis-Kőrösön született.”¹¹ A Kiskunság elkülönülését a szomszédos vármegyéktől, Pest megyétől is, egykorú térképek jól szemléltetik. Kiskőrös és pl. Izsák község is a Kiskunság határán kívül, Pest megyébe esett.¹²

A Kiskunság korabeli viszonyait *Petőfi is nagyon jól ismerte*. Ezt nemcsak azért állíthatjuk, mert atyja két évtizedig volt kiskunsági lakos, ebből egy évtizedig szabadszállási redemptus birtokos, és mert Petőfi gyermekkorát és ifjúkora jórészt a Kiskunságban töltötte, hanem azért is, mert erre *adataink vannak*.

Bankós Károly írta 1853-ban Kunszentmiklósról Kelemen Mórnak, a *Divatcsarnok* akkori segédszerkesztőjének: „Igaz bizony! még egy jellemvonást Petőfi életéből majd elfeledék. Sándor még minék előtte a követségre nálunk tényleg fellépett volna, egy levelet kapott Izsákról, melyben — ha jól emlékszem — Csemniczy által felszólítottat arra, hogyha ők követül elválasztának, vajon elfogadná-e a követséget? Melyre Sándor itt az én szobámban válaszolt *előttem* kereken és határozottan: miszerint a követséget sehol széles e világon el nem fogadja, kivéve ha születése helyén Kiskunságon megválaszlatnák.”¹³ Izsák község Szabadszállás tőzsomszédságában, kiskun területek közé ékelődve fekszik, mégis ennyire a Kiskunságtól különállónak számították.

A kiskunhalasi születésű Szuper Károly színész leírta Petőfivel történt együttutazását Székesfehérvárról Kecskemétre, 1843 januárjában. Naplójában többek közt ezt olvashatjuk: „Éjjelre aztán Szabad-Szállásra s így Kunföldre jutottunk, itt aztán én is együtt maradtam Petőfivel annak öröme, hogy most már otthon Kunságban vagyunk.”¹⁴ A kiskunsági származású emberekben ennyire élt nemcsak a Kiskunság területének ismerete, hanem helységeik otthonuknak való elismerése, a hozzá való ragaszkodás is.

Petőfinek tehát *minden olyan megnyilatkozását, amelyben a Kiskunságot szülőhelyének nevezte, helyesen csak úgy lehet értelmezni, hogy ezek mindegyike kiskőrösi születésének cáfolatát jelenti*.

Egy kérdést még mindjárt itt kell tisztáznunk. Azt, hogy bármilyen gyakran szölt is Petőfi általában kiskunsági születéséről, *Szabadszállást soha szülőhelyének nem állította*. A nyolc kiskun helység közül *szülővárosának egyedül Félegyházát nevezte!* Ferenczi, Hatvány és mások, akik azt állították, hogy Petőfi egyszer félegyházi, máskor szabadszállási születésének vallotta magát, nagyon tévedtek. Igaz, hogy a vitairódalomban Szabadszállás, mint Petőfi feltételezett szülőhelye sokat szerepelt. A szabadszállásiak a költőt ma is szülőöttüknek vallják. A szabadszállási tanácsháza falára 1923-ban, Petőfi születésének centenáriumán márvány emléktáblát helyeztek el a *Szülőföldemen* c. versből vett idézettel: „Ez a város születésem helye.” Pedig tudvalevő, hogy Petőfi éppen ebben a költeményben Félegyházát vallotta a szülővárosának.

Egyes *könyvek és cikkek* még a nagyobb viták megindulása előtt, 1851—1856-ban Szabadszállást írták Petőfi szülőhelyének.¹⁵ A bizonytalanságra jellemző, hogy pl. az *Ujabbkori Ismeretek Tára* 1855-ben azt írta, Petőfi „állítólag Szabad-Szálláson” született (1855), Jókai Mór pedig 1856-ban csak ennyit tudott írni: „Petőfi szegény szülőktől született a Kis-Kunság

¹⁰ I. köt. 29—30. 1.

¹¹ V. U. 1857. 12.

¹² A Kiskunság múlt századi területi kiterjedését jól szemléltető térképek pl. ÖRKÉNYI FERENCZI JÓZSEF: *Pest, Pils és Solt* törv. egyesült Vármegyék és a Kis Kunság Föld-képe 1834-ből, vagy PALUGYAI IGNÁC és LUKÁCS IGNÁC: *Juhász-Kun-Kerület térképe 1854.*, Ifj. PALUGYAI IMRE: *Magyarország legújabb leírása* c. munkához.

¹³ HATVANY LAJOS közlésében az Irodalmi Újságban jelent meg, 1956. jún. 30-i sz.

¹⁴ Kiszakított lapok egy veterán színész naplójából, Színészeti Közlöny 1880. évf. 23. sz.

¹⁵ Így a SZARVADY-HARTMANN-féle, 1851-ben Darmstadtban megjelent Petőfi-fordításhoz közlöt német nyelvű életrajz, a FERENCZY JAKAB-DANIELIK JÓZSEF: *Magyar Írók. Életrajgyűjtemény I. köt.*, Pest 1856.

egyik városában.”¹⁶ SÁRKÁNY JÁNOS is még Szabadszállástól kívánta Kiskőrös számára Petőfi szülőhelyét elvitatni, Gyulai Pál viszont 1854-ben és az 1857. évi vita kezdetén is határozottan Félégyháza mellett állt ki. Ettől kezdve a múlt század vitáiban Szabadszállás nem is játszott szerepet. Csupán Jókai írta egy alkalommal, hogy „Petőfi megbukott saját szülőtte városában, Szabadszálláson,”¹⁷ de a következő évben már maga Jókai vezette Kiskőrösre, az ottani „szülőház” átvételére az írók küldöttségét, ő mondta itt az ünnepi beszédet. Az első per után, 1858-ban is már Kiskőröst fogadta el Petőfi szülőhelyéül.¹⁸ Jókainak tehát, bár Petőfi baráti köréhez tartozott, Petőfi szülőhelyéről nem volt biztos tudomása. A költő szülőhelyéül írói témájának megfelelően írta hol Kiskőröst, hol Szabadszállást. Jókai ezt megtehetette, de tévedés volt ugyanilyen eljárás feltételezése és állítása Petőfiről. Jókait a szülőhely vitája során tanúul mind Kiskőrös, mind Szabadszállás részéről idézték, de a fenti bizonytalanságból kiténik, hogy mindkét fél indokolatlanul.

A szabadszállási születés bizonyítására felhasználták a pápai főiskola 1841–42-ből származó anyakönyvi bejegyzéseit is. Ezekben Petőfit valóban *négyezer szabadszállási születésűnek írták*. Ugyanekkor azonban a szülők lakóhelyéül is Szabadszállást jegyezték be, pedig innen már előbb elköltöztek, s ekkor Dunavecscén laktak. Az adatok bemondója tehát Petőfi semmiképpen nem lehetett sem ezért, sem pedig azért, mert két bejegyzés atyja nevét is tévesen írta Sándornak, majd Ferencnek, foglalkozását pedig *asztalosnak*. Ezzel megdőlt az az állítás, hogy Petőfi szabadszállási születésének bizonyítására okmányadatok vannak, de az is, hogy Petőfi vallotta magát „még okirataiban is” (Hatvany Lajos) szabadszállási születésűnek. Petőfi bizonyára nem mondott okmánybejegyzés számára olyan adatot, amely sem atyja lakóhelyét, sem nevét, sem foglalkozását nem a valóságnak megfelelően tünteti fel.¹⁹

Ferenczi Zoltán a Petőfi szülőhelyével kapcsolatos, „irodalomtörténetileg éppen nem érdektelen zavarok” előidézését *magának a költőnek tulajdonította*.²⁰ Úgy vélte, Szabadszállás is és Félégyháza is „a költő nyilatkozatai alapján csakugyan joggal” tekintette Petőfit a szülőltténnek.²¹ Máshol pedig Ferenczi nyíltan ezt írta: „a születése helyéről szóló vitákat legkivált ő maga okozta.”²² Az iskolai anyakönyvek adataira való hivatkozáson kívül Ferenczi fontos adatként említette, hogy Petőfi: „már Selmecczen a képzőtársaság könyvébe saját kezével szabadszállási születésűnek írta be magát.”²³ Ferenczi a „születésű” szót ismét kurzív szedéssel emelte ki. *Petőfi életrajza* c. munkájában is azt állította, hogy Petőfi Selmecczen „a magyar társaság jegyzőkönyvébe már szabadszállási születésűnek írta be magát, noha csak illetősége szerint volt odavaló.”²⁴

Az a közlés, hogy Petőfi a selmeci „Magyar Társaság jegyzőkönyvébe maga saját kezével Szabad-Szállást írta be születése helyéül” — Szeberényi Lajos állítása volt, és csupán *emlékezésén* alapult.²⁵ Ezt az állítást a Petőfi életrajzi irodalomban sokszor idézték, Ferenczi is Petőfitől származó bejegyzésként szól róla, az *irodalom azonban nem ismer ilyen hiteles közlést*, hanem csak mint Szeberényi állítását vették át az életrajzírók. Ferenczi, aki a *Petőfi-múzeumban* olyan odaadón közölte a költő életrajzi adatait, a selmecebányai „Magyar Társaság” jegyzőkönyvének Petőfi szülőhelyére vonatkozó állítólagos bejegyzését sohasem hozta nyilvánosságra. E jegyzőkönyv Petőfiről szóló bejegyzéseit a selmecebányai ev. liceum történelmét feldolgozó munka ismertette, de a Petőfi szülőhelyére vonatkozó adatról szintén nem tud.²⁶ Sőt később, midőn Ferenczi a költő selmecebányai tanulóéveiről szólt, már maga sem állította, hogy a Magyar Társaságba mind szabadszállási „születésű” diák iratkozott be, hanem csupán ezt írta: „A társaság jegyzőkönyvébe szabadszállásinak iratkozik be...”²⁷

Egyszóval: *nem ismerünk olyan hiteles bejegyzést, amely szerint maga Petőfi, sajátkezűleg Szabadszállást írta a szülőhelyének*, hanem erről csak Szeberényi tudósítása terjedt el, s a Petőfi életrajzi irodalom kapva kapott rajta, hogy a költőt szülőhelyéről tett vallomásairól következtelenek állithassa.

Petőfi 1848 júniusában, midőn a Kiskunságban követjelöltnek fellépett, választási proklamációjában *magát ismétellen a Kiskunság szülőltténnek írta*. Ezeket a megnyilatkozásait

¹⁶ V. U. 1856. 9. sz.

¹⁷ Üstökös c. lap 1879. aug. 3. sz.

¹⁸ Sylvester-éjszakák, Hölgyfutár 1858. 1. sz.

¹⁹ A pápai anyakönyvi bejegyzéseket közölte FERENCZI ZOLTÁN: Adatok Petőfi pápai életéhez címen, *Petőfi-Múzeum* V. évf. 1. sz. — Ferenczi a költő atyja nevééről és foglalkozásáról szóló hibás bejegyzéseket „másolói tévedések”-nek minősítette.

²⁰ A Petőfi szülőhelyéről folyt viták, *Petőfi-Múzeum* VII. évf. 80.

²¹ *Petőfi életrajza* I. 26.

²² *Petőfi-Múzeum* VII. évf. 81.

²³ Uo.

²⁴ I. 27.

²⁵ Néhány év Petőfi életéből c., 1861-ben megjelent tanulmányában.

²⁶ BREZNYIK JÁNOS: A selmecebányai ágost. hitv. egyház és lyceum története, II–III. füz. 292. 49–450., 1889.

²⁷ *Petőfi életrajza* I. 115.

azouban *tevésen értelmelték Szabadszállásra*. Annak ellenére, hogy a választás Szabadszálláson volt, Petőfi nem ezt a várost, hanem (ugyanabban az időben) Félégyházát hirdette a szülővárosának. A szabadszállási választással kapcsolatban tudnunk kell, hogy Petőfi *nem ebben a városban* lépett fel követjelöltnek, hanem *a Kiskunságnak abban a kerületében, amelynek a választási középpontja Szabadszállás volt*. Bankós Károlynak írt leveléből az is nyíltan kitűnik, hogy mindenekelőtt Kunszentmiklóson kívánt fellépni. A választási kerületi beosztás szerint 1848-ban Félégyháza és Halas népes kiskun városok külön választottak 1—1 követet, a többi 6 kiskun helység pedig együttesen szintén egy követet. A jáskun kerületi hatóságok ennek az utóbbi kerületnek a székhelyétől a választás alkalmára Szabadszállást jelölték ki.

Az a vélekedés, hogy Petőfi nevezetes választási röplapjában Szabadszállást a szülőhelyének vallotta, éppen olyan félreértésből és félremagyarázásból származik, mint Hatvany-nak e megállapítása: „ráolvasták az igazságot, hogy . . . még csak nem is az ő földjük szülötte.”²⁸ — Ezt nem olvasták rá. A szabadszállási bíró — Bankós Károly közlése szerint — azt mondta: „ez a Petőfi csak olyan sehonnai ember, redemptiója sincs neki, mégis követ akar lenni.”²⁹

Petőfiről tehát sem azt nem mondta a szabadszállási bíró, hogy nem kiskunsági születésű, sem maga nem állította, hogy Szabadszálláson született. *Kiskunságot* igen, gyakran, de ennek helységei közül *egyedül Félégyházát* vallotta a szülővárosának!

A továbbiakban sorra vesszük Petőfinek azokat a megnyilatkozásait, amelyekből a *Kiskunságban, Félégyházán történt születéséről* vallott leghatározottabb állásfoglalása kitűnik.

a) Ezek közül a legismertebb és a születési vitában legtöbbet szerepelt a *Szülőföldemen* c. költemény. Petőfi saját kézírásában maradt fenn, maga írta alá szerzésének helyét: *Félégyháza*.³⁰ A költő benne félreérthetetlenül közölte: „*Ez a város születésem helye!*” E vallomást csak egyféleképpen lehet értelmezni.

A költő határozott állásfoglalásáról a figyelem elterelését már Pákh Albert megkísérelte, midőn Gyulai Pállal folytatott polémiajában ezt írta: „Mert p. o. Petőfi egy Félégyházán írt költeményében ezt mondja 'Itt születtem; itt ezen a tájon,' e költői szabadsággal írt sorból éppen úgy lehet kiolvasni Félégyházát, mint Kis-Kőröst, mely valóban ott azon a tájon fekszik.”³¹ Világos azonban, hogy ezt csak akkor lehetne kiolvasni, ha Petőfi nem írta volna ezt a sort is: „*Ez a város születésem helye*”, s ha a vers alá nem írta volna oda: „*Félégyháza.*”

Jól tudták ezt pl. a kiskőrösi „Petőfi-ház” múzeumi kiállításának rendezői is, midőn a *Szülőföldemen* c. költemény fényképmásolatát megcsontítva állították ki, eltüntették róla a „*Félégyháza*” megnevezést. — A Pákh Alberttől napjainkig megfigyelhető félremagyarázás és retusálás nyilvánvalóan a valósággal és Petőfi szándékával is ellentétben áll.

A költeményt az alkotó művész lélektana szempontjából is érdemes egy kicsit megvizsgálnunk.

Petőfi 1848. június elején Pestről Nagykőrösön át utazott Félégyházára. Kis jegyzet-füzetébe Nagykőrösön írta be ceruzával az *Uton vagyok s nem vagy velem . . .* c. versét, majd a következő lapra feljegyezte, még cím nélkül, a *Szülőföldemen* c. költemény első versszakának *első fogalmazását* ebben a variánsban:

Most először vagyok itten,
Husz év óta, hol születtem,
Ugy menék el, mint kis gyermek,
És mint férfi, úgy jöttem meg.
Itt az alföld, a lapályos,
Közepében áll a város,
Áll merengő nyugalomban
Messze földön egymagában.³²

Ez a verstörödék a múlt század születési vitáiban nem szerepelt, mert csak később vált ismeretessé. Havas Adolf: *Petőfi Sándor összes költeményei* c. 1892—1896-ban megjelent kiadványa már közölte.³³ A jelentősége Petőfinek szülőhelyéről való tudomása és ennek megvallása szempontjából bizonyára még nagyobb, mint a végleges formába öntött *Szülőföldemen* c. versé. A benne kifejezett alap gondolat és alapérzés: a költő két évtized elmúltával, most először ismét gyermekkorában elhagyott *szülővárosába* érkezett. Petőfinek milyen más szándéka lehe-

²⁸ Így élt Petőfi IV. 427.

²⁹ Pesti Hírlap 1848. jún. 27-i sz.

³⁰ A kézirat az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratgyűjteményében van, PE. 8. sz. 69.

³¹ V. U. 1857. évi 26. sz.

³² A verstörödék *eredetiben*, Petőfi tárcájában, ceruzairással szintén fennmaradt. Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattár PE. 85. sz.

³³ III. köt. 635.

tett volna, mint az, hogy egy versnek ebben az első koncepciójában, még csak önmagának feljegyzett néhány sorában tudomását, érzését ne őszintén írja le?

Ha Petőfi csak arról a *kedves városról* kívánt volna emlékezni, verset írni, amelyikben *boldog gyermekéveit töltötte*, megtehette volna ezt anélkül is, hogy Félégyházát a szülővárosának hirdesse. A példa erre előtte állott: Petőfi maga fordította le 1846-ban *Gyermekkori emlékek* címen Béranger francia költőnek a *Szülőföldemen* c. költeménnyel tartalomban és érzésben annyira rokon versét.

Vidék, hol egykor ringatott reményem,
Im újra látlak ötven év után,

.....
Köszöntlek, ti kiskorom barátai!...

szól Petőfi fordítása. E két vers összevetéséből is látszik, hogy *Petőfi Félégyházán határozottan a szülővárosáról kívánt írni*, és nem gyermekkori kedves emlékeinek városáról.

Ha a *Szülőföldemen* c. vers csupán a „beleélés” álérlelmét fejezte volna ki, vagyis Petőfit „szerepjátszó” oldaláról mutatná be, bizonyára nem lett volna belőle az a művészi tökéletességű alkotás, amelyről Horváth János ezt állapította meg: „Petőfi lyrai érettségének kétségkívül egyik legtökéletesebb s legjellemzőbb költeménye: a lyrai emlékezés remekműve.”³⁴

Az a szabadságharc utáni első évtizedekben *Nagykőrösön tömörült híres tanári kar*, amelyről Arany János jegyezte meg: „A fél akadémia Nagykőrösön lakik”, Jókai Mór pedig ezt írta: „A fiastyukban nincs annyi csillag, mint akkor Nagykőrösön volt”, mindenesetre *Petőfinek hitt a szülőhely kérdésében*. Ilyen értelemben nyilatkozott Arany János és Losonczy László, mert magától Petőfitől hallották, hogy Félégyháza a szülővárosa. Reálisan értékelte azonban Petőfinek a *Szülőföldemen* c. költeményben tett megnyilatkozását *Salamon Ferenc* is, szintén a nagykőrösi tanári kar tagja.³⁵

Ferencki Zoltán nagyon szépen megrajzolta Petőfi jellemét. Róla, „Az ember”-ről, művészetéről a *Költészet és valóság* címen ilyen megállapításokat tett: „élete tisztán tükröződik vissza műveiben”. Az *őszinteséget* két szempontból is követte: mint „költői elvet”, s mint „társadalmi és erkölcsi kötelességet.”

— A logikai követelmény ezután az lenne, hogy Petőfinek a *Szülőföldemen* c. versben tett megnyilatkozását is őszintének, igaznak fogadjuk el. Érthetetlen azonban, hogy Ferencki Petőfiről kétféleképpen tudott vélekedni; másképpen akkor, midőn a szülőhely kérdése nem került szóba, és ezzel ellenkezőleg, midőn a költő kiskőrösi születését bizonyította.

Jellemző, hogy Ferencki *nem magának Petőfinek* a megnyilatkozásait tekintette „komoly bevallás”-nak, hanem azokat, amelyeket Petőfire való hivatkozással *mások állítottak*. Így Sárkány János és Várady Antal közléseit. Előbbi a kiskőrösi keresztlevél szövegének közlésekor azt írta, 1848 „táján” találkozott Petőfivel, s ő „szentül megígérte, hogy szülőföldét s itteni barátait legközelebb meglátogatandja.” — Sárkány János azonban két hét múlva már csak ennyit írt: „... megígérte, miszerint Kis-Kőröst legközelebb meglátogatandja.”³⁶ Vagyis a legfontosabb „szülőföldjét” szót már maga Sárkány hagyta el.

Várady Antal csak 1872-ben szólt hozzá a kérdéshez. Azt állította, Petőfitől „több ízben hallotta”, hogy Kiskőrösön született. Várady közölte azt is, hogy Petőfi kiskőrösi születésének elismerésekor mindig hozzátette: „csak azt röstellem, hogy lutránusnak.” Petőfi szavahihetőségének erősítése céljából Várady még megállapította róla: „Soha még tréfából sem hazudott...”³⁷

Mindebből azonban az következnék, hogy Petőfi csak egy-két barátja előtt ismerte el az „igazságot”, a többi barátját — Arany Jánost, Losonczy Lászlót, Szeberényi Lajost, Lisznyay Kálmánt, a kiskunsági Bankos Károlyt és Szuper Károlyt — akiknek Petőfi magát kunsági, félégyházi születésűnek vallotta, s akik erről nyilatkoztak, mind félrevezette. A nagy nyilvánosság előtt sem szólt már őszintén, a közvéleményt megtévesztette. Vajon nem a felnőtt korban, nagy nyilvánosság számára tett kijelentéseket kell-e inkább felelősségteljeseknek, „komoly alkalmakkor” hangoztatott állításoknak minősíteni, mint egy-két a vitában Kiskőrös oldalán érdekelte, a gyermekkorra és egy találkozásra bizonytalanul visszaemlékező hozzászólók közléseit?

b) *Petőfi megtagadta ifjúkori okmánybejegyzéseinek valóságát.* — A gyermek *Petőfiről* esetleg még Várady Antal, a gyermekéveket vele együtt töltő kortárs is úgy tudhatta, hogy

³⁴ Petőfi, 486. 1922.

³⁵ Petőfi Sándor újabb költeményei c. tanulm., Budapesti Szemle 1858. IV. köt. 504.

³⁶ Pesti Napló 1857. jan. 14-i sz.

³⁷ Hol született Petőfi Sándor? — Magyar Politika 1872. 210. sz.

kiskőrösi születésű. Petőfi több gyermekkori és ifjúkori okmánybejegyzése is ezt az adatot tünteti fel.

A kecskeméti ev. iskolában töltött idő során (1828/30) ugyan Petőfit kétszer *félegyházinak* írták be, de mivel ezek a bejegyzések nem külön és felirattal megjelölt rovatba kerültek bele, nem dönthető el, hogy a születés helyét vagy csupán a lakóhelyét kívánták-e feltüntetni. — Petőfi sárszentlőrinci tanulásának iskolai anyakönyve ismeretlen. — A pesti evangélikus iskolájában (1833/34) a születés helyét nem jegyezték be, csak az apa lakóhelyét (Szabadszállás). — A következő, 1834/35. iskolai évben járt Petőfi a *pesti piarista gimnáziumba*. Az evangélikus vallású gyermek beírása bizonyára *keresztelési anyakönyvi kivonat alapján történt*. Ilyent a kis Petrovits Sándor csak Kiskőrösön kaphatott. A pesti piaristáknál és más felekezeti iskolákban Petőfi iskolai anyakönyveibe és bizonyítványába a keresztelés helyét könnyen beírhatták a születés helyéül, mert a keresztelés általában a születés helyén szokott történni. Okmányadata arról, hogy nem a keresztelés helyén született, nem lehetett, mert hisz akkor nem volt még állami anyakönyvezés, hanem csupán az *egyházak vezettek keresztelési anyakönyvet*. Ennek kivonata volt a múlt század első felében a *személyi igazolás* legfontosabb okmánya. Csak egy helyen kellett Petőfit beírni keresztlevele alapján kiskőrösi születésűnek, s ezt az adatot természetesen vitte tovább felsőbb osztályaiba is. Aszódon és később két esetben Pápan is kiskőrösi születésűnek anyakönyvezték.³⁸

Miután Petőfi 1839-ben, 16 éves korában katonának jelentkezett, a katonai törzskönyvnek az „Élethivatás” (Lebensberuf) rovatába „Student”-nek, vagyis diáknak jegyezték őt be. Nem valószínű, hogy a katonasághoz történt felvétel is minden bizonyítvány, személyi igazolás nélkül történt, Petőfi személyi adatait pusztán „bemondás”-ra jegyezték be a törzskönyvbe. Annál a feltevésnél, hogy Petőfi most még „őszintén” megmondta a szülőhelyét, sokkal valószínűbb, hogy keresztlevele vagy iskolai bizonyítványa nyomán írták be születési helyét.

Tudvalevő, hogy a katonai törzskönyv Petőfi születési évét tévesen írta (1821), öt két évvel idősebbnek tüntette fel. Ugyanilyen jelenségekkel iskolai anyakönyveiben is találkozunk. Ferenczi ezt így magyarázza: „A költő ekkor, első ifjúságában némileg tetszelgett is e magavénítéssel; utóbb azonban 1844-től nem ismerjük nyomát annak, hogy életkorát titkolta volna.”³⁹

Ahogy felhagyott Petőfi az életkoráról történő hamis adatközléssel, a „magavénítéssel” — így tárgyalja ezt az irodalomtörténet —, megkezdődött szülőhelyének titkolása, tagadása, sőt egyesek szerint vallásadatának megváltoztatása. Pedig a tévedést elkövethették az anyakönyvek vezetői is, egyszerűen felületességből. Mivel a 16 éves gyenge szervezetű ifjút, akit a szüleit ért anyagi romlás, tanulmányainak megszakítása kényszerítőleg sodort a katonának való jelentkezés elhatározására, katonának felvenni az életkor miatt szabályosan nem is lehetett volna, a születési év megváltoztatását, Petőfi két évvel való öregbítését a felvétel jogosságának igazolásául a sorozóbizottság is elkövethette. Nem szükséges mindjárt Petőfi rovására írunk a hamis adatközlést.

Arra, hogyan kerülhettek bele Petőfi gyermekkori és ifjúkori okmányaiba szülőhelyéről és életkoráról is olyan bejegyzések, amelyek tévesek, s amelyeket *ő később nem ismert el igazaknak, megtagadott*, a fentiek szerint ésszerű, elfogadható magyarázatokat is találunk. Az kétségtelen, hogy később az ifjúkori okmánybejegyzések valóságának tudatos megtagadásával állunk szemben. Petőfi felnőtt korában a szülőhelyéről egészen mást hirdetett, mint amit az iskolai és katonai anyakönyvek tartalmaznak. Vagyis mindenképpen megdőlt az a feltevés, hogy Petőfi félegyházi születésének hirdetésében „tévedett . . . igen könnyen és akaratlanul is tévedhetett”, miként azt Gyulai Pál az első vita idején vélte.⁴⁰

Petőfi álláspontjának igazolására el kell fogadnunk annak lehetőségét, hogy gyermekkori és ifjúkori okmányaiba a kiskőrösi születésről szóló bejegyzések *tévedés folytán* kerültek bele, mert a keresztlevelet egyszerűen születési helyének bizonyítékául használták fel. Petőfi részéről azonban semmiképpen sem lehet szó tévedésről, *midőn szülőhelyének a Kiskunságot, szülővárosának Félegyházát hirdette, hanem csak tudatos állásfoglalásról.*

Arra a feltétlenül jogos ellenvetésre, hogy a fentebbi érvelés csupán *lehetőségekre utalt*, de nem bizonyított, szintén jogosan azt válaszolhatom: mivel Petőfinek a szülőhelyéről férfikorában határozott és igen következetes állásfoglalása volt, *szülőhelyének hirdetésére ő volt a legilletékesebb*, arra, hogy valóban az igazat hirdette, az egyes részletkérdésekben a *lehetőség bizonyítása is elegendő.*

³⁸ Az iskolai anyakönyvek bejegyzéseit BARÓTI LAJOS: Petőfi legrégebb bizonyítványai (Nemzet 1884. 19. sz.) alapján közölte FERENCZI ZOLTÁN: Petőfi életrajza I. köt. 60–61. és 94.

³⁹ Petőfi életrajza I. 26.

⁴⁰ Pesti Napló 1857. jan. 31. sz.

c) *Petőfi házassági anyakönyvi okmánybejegyzése.* — Ezért már valóban ő volt felelős, mert jelentősebb, „komolyabb” alkalom aligha kínálkozhatott életében, amikor személyi adatait az igazságnak megfelelően kellett közölnie.

A múlt század születési vitái során Petőfi házasságkötésének hivatalos és hiteles okmányadata még nem került nyilvánosságra. Nagyon érdekes és jellemző, hogy midőn a múlt század végén, 1897-ben, az ún. egyházpolitikai harcok idején ennek az erdői róm. kat. egyházban kötött házasságnak okmánybejegyzését nyilvánosságra hozták, a sajtó csak olyan értelemben foglalkozott vele, hogy Petőfi a házasságkötés alkalmával reverzálást adott. Ez volt a szenáció, nem pedig az, hogy a házasságkötés alkalmával Petőfi szintén félegyházi születésűnek vallotta magát.⁴¹ A *Vasárnapi Ujság*, amelynek lapjain a szülőhely vitája Kiskőrös érdekében megindult, s a múlt században részben folytatódott, minden megjegyzés nélkül, csak hűvös híradásként közölte a házassági anyakönyv bejegyzéseit.⁴² *Ferenczi és az irodalomtörténetírás* pedig Hatvany Lajos munkájának a közelmúltban történt megjelenéséig egyszerűen nem vett róla tudomást, hogy ilyen okmánybejegyzés létezik, és ez Petőfi félegyházi születésének bizonyító dokumentuma lehet.

Az anyakönyv az „Életnemők származások és Lak helyek” c. rovatban Petőfiről ezt tartalmazza: „Nőtelen, Félegyházi, Pest.” — A származási hely rovat semmiképpen sem vonatkozhat a lakóhelyre, mert ezt külön feltüntették (Petőfi ekkor Pesten lakott), hanem csak a *szülőhelyre*.⁴³ A hiteles másolat és megküldőjének kísérő levele a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeumban van.

Hatvany Lajos ezzel az okmányadattal kapcsolatban nem vitatja, hogy a születési helyre vonatkozó adatközlés Petőfitől származott, csak éppen azt nem akarja elismerni, hogy Petőfi az igazat mondta. Hatvany szerint azonban Petőfinek ez a magatartása „érthető, tehát megbocsátható.” Az érthetőséget Hatvany abban látja, hogy a „tót” származású Petőfi „a fajtája miatt elszenvedett anyyi igaztalan megaláztatás után . . . végre — magyar fővel akart — magyar menyasszonya mellett az oltár mellé állni.”⁴⁴

Ez a magyarázat azonban Hatvanynek nagyon egyéni vélekedése. Petőfi nem volt megalázott ember, hanem ekkor már országszerte ünnepezték költő. Nem volt neki szüksége ilyen képmutatásra.

Ez az okmányadat szervesen beleillik Petőfi egyéb, a szülőhelyéről tett nyilatkozatainak sorozatába, s azt bizonyítja, hogy *Petőfi jérjkorában következetesen, a legjelentősebb alkalmakkor, felelőssége tudatában Félegyházát vallotta a szülővárosának.*

a) A másik vers, amelyben Petőfi nyíltan, határozottan hirdette, tudatosította a Kiskunságban történt születését, a *Kis-Kunság* c. költeménye. Ezt is 1848-ban írta, közvetlenül a *Szülőföldemen* c. költeménye után, de már Pesten, miután a kiskunsági választókerületben tett utazásáról a fővárosba visszaérkezett. — A költemény így kezdődik:

Hova szívem, lelkem
Mindig, mindenholnan vissza-visszavágyott,
Ujra láttam végre születésem földét,
A szép Kis-Kunságot! . . .

Petőfi korában Félegyháza, Halas, Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Szabadszállás, Lac-háza, Majsza és Dorozsma, s e 8 helységen kívül 34 pusztai területe volt a Kiskunság.

A feltevések szerint ebben a költeményben is csak egy hamis megnyilatkozás van, az, hogy a költő a Kiskunságot születése földjének írta. Vagyis Petőfi a kis részletek ábrázolásában ezek szerint a valóságot a leghívebben követte a kiskunsági táj jellegzetességeinek hű leírásával, de szülőföldje megnevezésében már megtagadta az igazságot.

Hadd idézzük azonban e helyen *Petőfi esztétikájának alapelvét*, úgy, amint Arany Jánosnak ő maga megírta: „. . . én az az ember vagyok, ki az igazért a szépet is fölládozom . . . A mi igaz, az természetes, a mi természetes, az jó és szerintem szép is. Ez az én aestheticám.”⁴⁵ Irodalomtörténeti és esztétikai munkák mennyit foglalkoztak Petőfi őszinteségével, realizmusával, s fenti szavait teljesen igazoltnak látják! Kivéve csak azt az egy esetet, hogy szülőföldjéről is a valóságot írta.

⁴¹ Magyar Hírlap 1897. nov. 11-i sz.

⁴² V. U. 1897. nov. 14-i sz.

⁴³ Az anyakönyv 1933-ban kiállított hiteles másolatának fényképét részletes tanulmányomban közltem. Ezt annakidején dr. Nagy Sándor erdői ügyvéd, a nagykarolyi ref. egyházmegye főgondnoka küldötte meg Kiskunfélegyházára. Az anyakönyv Erdődön ma is megvan, az itteni róm. kat. plébánia az anyakönyv adatainak hiteles bejegyzését 1954-ben kéresemre megküldötte.

⁴⁴ Így élt Petőfi IV. 71.

⁴⁵ Petőfi ezt a gyakran idézett esztétikai elvét 1848. ápr. 18-án írta. — L. HALASI ALADÁR: Petőfi reliquiái, Bpest 1878. 13.

e) Az 1848. júniusában megtartott országgyűlési képviselőválasztás alkalmával *Petőfi a Kiskunságban követjelöltként lépett fel.* Ebből az alkalmából ismételten nyilatkozott arról, hogy *szülőföldje a Kiskunság,* sőt éppen azért kívánta itt a megválasztását, hogy az országgyűlésen *szülőföldjét képviselhesse.* Erről szólnak alábbi megnyilatkozásai.

1. Petőfi azt a szándékát, hogy követjelöltként fellép, először *Bankós Károly kunszentmiklósi barátjával közölte.* 1848. máj. 25-én kelt levelében Bankósnak ezt írta:

„Barátom Károly! Szándékom követté lenni a küszöbön álló országgyűlésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék többfelé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kis-Kunságban. Leszesz olyan szives, ugy-e barátom, hogy azonnal megírod, hol fog Kunszent-Miklós választani, helyben-e vagy máshol? remélem, ti meg fogtok választani, s ha megválasztotok, úgy hiszem, nem vallotok szegyént velem...”⁴⁶

A fentiekből világosan kitűnik, hogy Petőfi a *kunszentmiklósi* lakosoktól remélte követté való megválasztását. Mikor Bankós Károlyhoz tájékoztatásért fordult, még nem tudta, Kunszentmiklós hol fog választani. Nem kétséges, hogy Petőfi azért választotta Kunszentmiklóst, mert itt barátai éltek, e városban többször megfordult. A kunszentmiklósiak részéről élvezett baráti fogadtatás, ünnepeltetés hatására Petőfi már 1845-ben ezt írta:

Kiskunsági Szentmiklósnak
Ifjú népe!
Benyitottál a szívemnek
Közepébe; ...

(Búcsú Kunszentmiklóstól)

A Jászberényben 1848. május 1-én tartott jászkun kerületi közgyűlés úgy határozott, hogy 6 kiskun helység: Szabadszállás, Kunszentmiklós, Fülöpszállás, Lacháza, Majsa és Dorozsma egy választókerületet alkot, „főhelye a választók összeírásának és a választásnak *Szabad-Szállás.*” E határozatot május közepén küldte meg a kiskun helységeknek.⁴⁷ *Szabad-szállást* tehát a jászkun kerületi közgyűlés jelölte ki a választás főhelyévé, Petőfi azonban eredetileg nem itt, hanem Kunszentmiklóson kívánt fellépni.

Kiskun városban tisztségviselő barátjának írta először levelében, hogy „*egyenesen és csak szülőföldem*” ajtaján kopogtat a követségért. Korábban már említettük Bankós Károlynak azt a tudósítását, hogy Petőfi a Kiskunsággal szomszédos Izsákról érkezett felhívást is azzal utasította vissza, a követséget „*csak születése helyén Kiskunságon*” hajlandó vállalni.

„Fordulhatnék többfelé” — írta Petőfi. — Pontosan oda fordult volna, ahol meg kellett tévesztenie egy egész választókerület népét? Hatványtól meg is kapta Petőfi a „*kortességség*”, — „*fortély*”, „*hamisság*” vádját, de az irodalomtörténészek nagyobb tábora hivatott annak eldöntésére, hogy Hatvány vélekedését el lehet-e fogadni.

2. Még mielőtt Petőfi a Kiskunságba választási útjára lement volna, a *Marcius Tizenötödike* c., legforradalmibb napilap 1848. jún. 3-i számában *hosszú vezércikkben* foglalkozott a költő követjelölti fellépésével. „Petőfi követi székét ott keresi, hová őt lelkének és szívének minden hajlamai vezérlik, a hol született, boldog gyermekkorát tölté... Petőfi a kis kunság... népének akar követe lenni...” — A cikk jellemzést is adott a költőről: „*elke tükrén az önérdék daemonának még párája sem látszik.*” Bejelentette: „*Ifju költőnk e napokban az érdekllett helyekre le fog menni*”, s kérte „*Kun-Szent-Miklós, Szabad-Szállás, Lacháza stb.*” népétől, fogadják őt szívesen.

Előre bejelentett, a Kiskunság és az ország népének tudomására hozott szándék volt tehát, hogy Petőfi *szülőhelyén, a Kiskunságban* keresi „*követi székét*”.

3. Petőfi felkészülten indult a választókerület beutazására. *Nyomatott proklamációt,* választási felhívást intézett a kiskun népéhez. Ezt, mint maga megírta, *szétosztotta a nép között.*

A *Kis-kunokhoz* c. nyílt levél a múlt század négy nagyobb vitája idején még szintén ismeretlen volt, mert csak 1881-ben került napvilágra. Petőfi ebben az írásában *szülőhelyéről ismét határozott és nyílt vallomásokot tett:*

„*a Kis-Kunságban születtem... még gyermek koromban elszakadtam közületek s azóta csak nagyon ritkán jutottam ahhoz az örömhöz, hogy szülőföldemet meglátogathassam...*”

Majd így folytatta: „*Miért óhajtom épen azt, hogy ti válasszatok meg? — azért, mert ez a föld, melyen ti laktok, ez a szép Kis-Kunság, az én szülőföldem és bármily közel*

⁴⁶ Eredetiben az Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattárában PE. 125. sz. alatt. Ide Hentaller Lajos gyűjteményéből került. A levelet már ZILARY KÁROLY is közölte 1864-ben, Petőfi Sándor életrajza c. munkájában, 112.

⁴⁷ A rendelet Kiskunfélegyházára május hó 16-án érkezett le. — Kiskun Múzeum, 1848. évi iratok 10. sz.

áll az ember szívéhez az egész hazá, még közelebb áll az a hely a hazában, a hol született.”
— A Kiskunságról kétszer szerepel itt a „szülőföldem” és kétszer a „születtem” szó.

Petőfi ugyanebben a proklamációjában nyilatkozott a maga őszinteségéről, igazmondasáról: „Abban a pillanatban vágnám ki nyelvemet, a melyben nem úgy szólna, mint érez szívem.”⁴⁸

4. A szabadszállási bukás után *Petőfi maga írta meg az elkövetett törvénytelenégeket, erőszakosságokat, a választás lefolyását.*^{48a}

Cikkének mindjárt a második bekezdésében ezt írta: „Lejöttem szülőföldemre Kiskunságba, proclamatiot osztottam szét a nép között . . .” — *Petőfi tehát a választás után is nyíltan a Kiskunságot vallotta szülőhelyének!* Ezt már igazán nem lehet „kortesfogás”-nak sem minősíteni.

A Szabadszálláson lezajlott követválasztás alkalmával nem Petőfi csapta be „kortesfogással” a népet, hanem — miként ezt *Tánicsics Mihály* lapja, a *Munkások Ujsága* megírta —: „ördögi mesterséggel a népet gonosz lelkűek ellene lázították . . . a népet rútul megcsalták, elámitották . . . meg vagyok róla győződve, hogy az elámitott kis-kunsági nép rövid idő múlva átlátja hibáját, megszegyenülve kér bocsánatot szeretett emberétől, s megfogja átkozni azokat, kik a nép jóságával oly rútul visszaéltek.”⁴⁹ Nem azt az „igazságot” olvasták rá — mint Hatvany egészen tévesen állítja — hogy „még csak nem is az ő földjük szülőtte”,⁵⁰ hanem a redemptus birtokosok és a városvezetők „a kaputos osztály kiirtásával, pórlázítással és földosztással vádolták.”⁵¹ Ha Petőfinek valóban a szemére vetették volna, hogy nem a Kiskunság szülőtte, bizonyára nem állította volna ugyanezt a választás után is.

2. A kortársak tudomása

A kortársak nem cájolták Petőfit, hanem hittek a szülőhelyéről tett kijelentéseiben, sőt 1857-ig Kiskőrös fel sem merült, mint a költő esetleges szülővárosa. Erről alább egész sor közlést, nyilatkozatot említünk fel.

a) *Az Életképek* 1848. június 18-i számában, Petőfinek a választás előtt tett utazásáról így kezdte tudósítását: „*Petőfi Sándor a napokban Félegyházáról, szülőföldjéről visszautazóban . . .*” — A hírt Cs. Gábor közölte abban a szépirodalmi lapban, amelynek *Jókai és Petőfi volt a szerkesztője.*

b) *Szeberényi Lajos* azt állította, hogy „tanulótársai előtt mindig kis-kunsági születésűnek mondta magát.”⁵² Ugyanő még 1872-ben is ezt írta: „a legújabb időkig magam is azokhoz tartoztam, kik e szülőhelyet Félegyházán keresték . . . a Vasárn. ujság 1857-diki januári számának valamelyikében Sárkány János által közölt kivonat a hiedelmemben meg nem tántorított. Szeberényi Petőfi nyilatkozatait tekintette döntő jelentőségűeknek, s bár maga is ev. lelkész volt, így vélekedett: „Mert hiszen, hogy Petőfit Kis-Kőrösön keresztelték, az még legkevésbé sem zárja ki Félegyházán történt születését, sőt igen természetesnek találhatta bárki, hogy Félegyházán sem lutheranus, sem reformatus egyház nem lévén, Petőfinek vallásos érzületől áthatott szülői kedves gyermeköket a kis-kőrösi evang. templomba küldték el megkereszteltetni.” Szeberényi, miként írta, Petőfi születésének 50. évfordulójára röplapban kívánta a költő félegyházi születését bizonyítani. „De mindezen szép kombinációim tervét lerontotta Petőfi keresztatyjának Szécsényben a múlt nyáron hit alatt tett vallomása. Ez előtt kénytelen vagyok elnémulni . . .”⁵³ — Pedig Martiny Károly keresztszülő, akit 1872-ben mint elagott, mindkét szemére vak és nagyothalló embert beteggyárból vezettek a szécsényi bíróság elé tanúvallomás végett, a *legkevésbé sem volt hiteles tanú.* Esetleg a keresztelésre emlékezhetett, de a születésre semmiképpen sem. Állításait részben már Petőfi István cáfolta atyjáról tett közlése miatt, s az „aggságtól s nyomortól sujtott elme” kifejezést használta.⁵⁴ — Martiny Petőfi születése idején Mezőberényben tanuló 17 éves ifjú volt. A kereszteléskor a karácsonyi vakációt töltötte otthon, Kiskőrösön. Az első három vita idején nem tett vallomást, csak az 1872. éviben, fél évszázaddal Petőfi születése után. A bírónak arra a

⁴⁸ A proklamációt dr. LESTÁK AMBRUS kunszentmiklósi orvos őrizte meg. Először közölte BENKE ISTVÁN a Nemere c. lapban, majd innen a Koszorú 1881. évi VI. köt. 269–270.

^{48a} A Marcius Tizenötödike 1848. jún. 19-i, Pesti Hírlap jún. 21-i, Életképek jún. 25-i sz.

⁴⁹ 1848. jún. 25-i sz.

⁵⁰ Így élt Petőfi IV. 427.

⁵¹ HENTALLER LAJOS: Petőfi mint követjelölt. Bpest 1895. 16.

⁵² L. FERENCZI ZOLTÁN: Petőfi életrajza I. 27. — SZEBERÉNYI közlése: „. . . Jól emlékszem, miszerint előtünk tanulótársai előtt is mindig kunsági születésűnek mondá magát.” — Nehány év Petőfi életéből, Szeged, 1861. 6.

⁵³ SZEBERÉNYI LAJOS: Petőfi Sándor születése 50-ik évfordulóján 1823–1873. c. cikke a Magyarországi és a Nagyvilág 1872. dec. 29-i sz.

⁵⁴ V. U. 1872. 40. sz., Petőfi szüeiről c. közlés.

*kérdésére, kik voltak Petrovitsék szomszédai, egyáltalában nem adott feleletet. A „szülőház”-ról is csak azt mondta, „talán” meg tudná mutatni. A születésre azonban már emlékezett! Hihetetlen az ilyen egyoldalú emlékezőképesség.

Ebben a rövid összefoglalásban a tanúvallomásokra általában nem térek ki, mert a vitában érdekelt vártások későn kihallgatott tanúi sokszor nem bizonyultak megbízhatóknak. Olyan esetben azonban, amidőn az irodalomtörténet megbízhatatlan vagy hamis tanúvallomásokat Petőfi kiskőrösi születésére bizonyító értékűeknek fogadott el, a téves felhasználásra rá kell mutatnom. Ez történt Martiny Károly vallomásával is. Nemcsak a *Fővárosi Lapok*, melynek hasábjain folyt leginkább az 1872. évi vita, zárta le a vitát ezzel a megállapítással: „... az ügyet véglegesen eldönti a költő keresztatyjának, Martiny Károlynak hit alatt tett vallomása”.⁵⁵ hanem Martiny vallomását Ferenczi Zoltán is úgy értékelte, hogy ez „megerősítette az ismert adatokat”, és hogy „mind oly adatokat közölt vallomásában, melyek más adatokból is igazolhatók”.⁵⁶ — A valóság azonban az, hogy Martiny csupa olyan adatot közölt, amely a korábbi születési vitákból már ismeretes volt, így az egyezés természetszerű és nem bizonyító erejű. Ez a kihallgatása idején „élő krónikának”, perdöntő tanúnak felmagasztalt Martiny Károly midőn új dolgot mondott, kihívta maga ellen a költő öccsének igen kemény cáfolatát. Arra, hogy hol áll a „szülőház”, kik laktak a szomszédságában, nem tudott felelni, de hogy a ház „valami Makovinyi nevezetű borbély mesterember tulajdona volt”, azt már tudta. Nyilvánvaló azonban, hogy ezt sem régi emlékezésből tudhatta, mikor magára a házra és a szomszédokra sem emlékezett.

Az 1872. évi utolsó és legkiterjedtebb születési per koronatanúja tehát, akinek vallomására Szeberényi Lajos is „elnémult”, csupán a keresztapa szerepében s nem tudomása alapján érdemelte ki azt, hogy reá az irodalomtörténet is mint a kérdést eldöntő személyre hivatkozhatott.

c) Szuper Károlynak, Petőfi színésztársának nemcsak a költő szülővárosáról írásban közölt adata, hanem az is figyelemre méltó, hogy az életrajzírás, irodalomtörténet ezt az adatot hogyan változtatta meg.

Szuper Károly „A maga korában hírneves komikus volt. Nevezetes arról is, hogy mi a színészeknél éppen nem gyakori, életéről naplót vezetett.”⁵⁷ — Ennek a naplónak egyes részeit maga Szuper Károly 1880-ban a *Színészeti Közönyben* „Sz. K.” névjelzéssel közölte.⁵⁸

Petőfi Sándorról valóban naplófeljegyzéssel, a beírás helyének és idejének közlésével ezt írta:

„Székesfehérvár 1842. november 11-én. A napokban érkezett hozzánk egy pápai diák, ki minthogy kúnsági, mint én, félegyházi születésű lévén, engem keresett fel, hogy mint földije ajánljam őt az igazgatónak... E fiatal diák neve: *Petőfi Sándor*...”

A szülőhely vitái már az előző évtizedekben lezajlottak, Szuper Károly mégis 1880-ban kiadott naplójában Petőfi kiskunsági, félegyházi születésének tudatát tartotta fenn, s azt hogy hozzá, a kiskunhalasi születésű emberhez Petőfi mint „földijéhez” fordult. Kétségtelen tehát, hogy Petőfi Szuper Károly előtt valóban félegyházi születésűnek mondta magát.

Ahelyett, hogy az irodalomtörténetnek az adatközlésnek is fontosságot tulajdonított volna, jobbnak látták az adat eltüntetését.

Szuper Károly naplóját először közlés végett Egervári P. Ödön „szabad rendelkezésére” bocsátotta. Egervári a naplónak Petőfire vonatkozó részét a *Vasárnapi Ujságban* *Petőfi mint színész* címen már 1881-ben közölte. Egervári Szuperéről megállapította, hogy „pontosan és híven írt”. Ő maga azonban a naplónak Petőfi szülőhelyére vonatkozó részét így írta át:

„Ép akkor érkezett hozzánk — írja Szuper Károly naplójában — egy pápai diák, a ki, miután kunfi, miként én, mert félegyházi gyerek, engem keresett fel, hogy mint földije ajánljam az igazgatónak...”⁵⁹ A „félegyházi születésű” adatot tehát már Egervári megváltoztatta „félegyházi gyerek”-re.

A napló második kiadója Váli Béla dr. volt. — Egervári „átdolgozás-kivonat”-áról megállapította, hogy az a „magasabb irodalmi színvonalú feldolgozást nélkülöző” kiadvány, benne „az idegen elem ügyesen rá van hímézve az őszanyagra.” Ilyen esetben „Sajnálandó a történetíró helyzete.” — E megállapítás után azt várhattuk volna, hogy Váli visszatér az „őszanyag”-hoz, Szuper Károly közléséhez. E helyett azonban ő másik variánsban írta át az eredeti szöveget, így:

⁵⁵ Fővárosi Lapok 1872. 210. és 211. sz. — A lap szerkesztője VADNAI KÁROLY író, az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja, FERENCZI ZOLTÁN: Petőfi életrajza c. munkájának később egyik fő bírálója volt a mű megjelenése előtt.

⁵⁶ Petőfi életrajza I. 30. és 63.

⁵⁷ FERENCZI ZOLTÁN emlékezése Szuper Károlyról, Petőfi-Múzeum V. köt. 124.

⁵⁸ Kiszakított lapok egy veterán színész naplójából címen, 1880. máj. 6-i (23) sz.

⁵⁹ V. U. 1881. szept. 25-i sz. — A V. U. Pákh Albert óta következetesen a költő kiskőrösi születése mellett állt ki.

„1842. Székesfehérvár, november hó 11-én... A napokban érkezett hozzánk egy pápai diák, ki minthogy kunsági mint én, — mert félegyházi — engem keresett föl, hogy mint földije ajánljam az igazgatónak... Ez Petőfi...⁶⁰ — A „félegyházi születésű” helyett tehát itt egyszerűen „mert félegyházi” változattal találkozunk. Váli a többi kiadásokban is ezt közölte.

Ferenczi Zoltán még ismerte és használta Szuper Károly naplóját, mert megállapította róla: „van olyan adat Szuper naplójában, mely világosan módosított s olyan is, mely későbbi betoldás, az idő nem elég pontos megjelölésével,⁶¹ de a „félegyházi születésű” szavakat ő is megváltoztatta „Félegyházáról származó ijű” kifejezésre.⁶² Ferenczi itt a napló valamennyi kiadását felsorolta, csak éppen Szuper saját kiadását nem, az elsőt, amelyekben az eredeti, „félegyházi születésű” kifejezés olvasható. Pedig a Petőfi életrajzi bibliográfia erre a kiadványra még Ferenczi munkájának megjelenése előtt, 1887-ben hivatkozott.⁶³

Hatvány Lajos sem Szuper Károly eredeti kiadását, hanem Váli Béla szövegváltoztatát idézte.⁶⁴

A fent ismertetett átirások a mai irodalomtörténeti kutatót bizonyára elgondolkoztatják a Petőfi szülőhelyének megállapításában követett módszerekről, s a jelenlegi irodalomtörténetírás talán nem veszi rossz néven az elődök semmivel sem menthető eljárásának leleplezését.

d) Petőfi költőtársa volt Lisznyai Kálmán. A *Pesti Divatlap*nak abban a számában, amelyik 1845-ben Petőfi arcképét is közölte, Lisznyai *Petőfi Sándorhoz* című verse jelent meg.⁶⁵ A vers jellemrajz a költőről, jellemzés költészetéről. Néhány életrajzi vonatkozást is találunk benne, mert a cél az volt, hogy a *Pesti Divatlap* Petőfit olvasóinak bemutassa. Lisznyai is ezt írta:

Sokan kértek, hogy beszéljek

Felőled:

Ki vagy? mi vagy...

Az első, amit Lisznyai Petőfiről közölt, hogy *kunjiu*, midőn versét így kezdte:

Lelekemadta teremtette

Kunfia!

e) A Petőfivel való közeli baráti és családi kapcsolat folytán fontosnak kell tekintenünk Arany János közléseit.

Arany János tudomására először Gyulai Pál hivatkozott, az 1857. évi, első vita alkalomával. Gyulai ugyanis 1854-ben, a költőről írt tanulmányában Petőfi szülőhelyéről ezt közölte:

„Petőfi Sándor Félegyházán a Kiskunságban... született.”⁶⁶

A kiskőrösi keresztlevél közzététele után Sárkány Jánossal kezdődött vitájában Gyulai Pál álláspontját többek közt ezzel indokolta:

„Ezelőtt három évvel tudakozva Petőfi szülővárosát, barátjai és tanulótszerei hol Szabad-Szállást, hol Félegyházát emlegették. Ez utóbbit fogadtam el, nemcsak mert Petőfi egyik rokona is ugyanezt erősíté, hanem leginkább azért, mert maga Petőfi is e várost vallotta szülővárosául egyik költeményében.”⁶⁷ — A továbbiakban Gyulai még ezt írta: „Hitelt adtam e soroknak s hitelt adok maig is. Nem tudtam s nem tudok okot képzelni, mely Petőfi őszinteségét e pontra kétségbe hozza.”

Gyulai a továbbiakkal azzal érvelt, hogy Petőfi szülővárosa megtagadásával szülei szláv eredetét úgysem leplezhette, a Kiskőrösön történt keresztelést pedig indokolja az, hogy Félegyházán csak katolikus egyház volt. Arany János közléséről Gyulai ugyanitt ezt írta:

„Arany János ezelőtt pár nappal figyelemreméltó felvilágosítást nyújtott nekem e kérdésben. Szerinte Petőfi többször beszélt neki szülői és gyermekéveiről, miről ő ugyan nagyrészt megfeledezett, de arra tisztán emlékszik, hogy nem ott kereszteltnek mondá magát, hol született.”

⁶⁰ Magyar Salon 1887. évf. VI. köt. 83–89., Petőfi mint vándorszínész címen. — Váli a naplót és annak Petőfiről szóló részét többször kiadta. A Hazánk 1888. évf. X. kötetében (302–317. és 374–385.) a napló „történeti használhatóságát” Váli abban domborította ki, hogy „minden sora... évszám által jelölt mozzanati.” — Részleteket közölt belőle a Budapesti Hírlap 1888. nov. 14-i számában, majd „Szuper Károly színészi naplója 1830–1850.” címen külön is kiadta. Bpest, 1889.

⁶¹ Petőfi-Múzeum V. köt. 124.

⁶² Petőfi életrajza I. 270.

⁶³ BARÓTI LAJOS: Petőfi újabb reliquiái 159. A Petőfi-irodalom c. fejezetben.

⁶⁴ Így élt Petőfi II. 135., „ki minthogy kunsági, mint én, mert félegyházi...”

⁶⁵ 1845. júl. 3-i (14) sz. — A verset közölte FERENCZI ZOLTÁN a Petőfi-Múzeum II. évf. 100.

⁶⁶ Petőfi Sándor és lyrai költészetünk c. értekezésében, Új Magyar Múzeum 1854. folyam I. köt. 25.

⁶⁷ Pesti Napló 1857. jan. 14-i sz., Petőfi szülővárosáról c. cikkben.

Arany János közlésének lényege tehát az volt, hogy *Petőfit Kiskőrösön csak keresztelték, de nem ott született*, s Arany János arra *tisztán emlékezett*, hogy ezt *Petőfi beszélte el neki*.

Petőfi Istvánnak 1857-ben a *Vasárnapi Ujságban* közölt és a továbbiakban még sorra kerülő levele, továbbá Sárkány Jánosnak az a közlése, hogy Petőfi szülei a költő születése idején a kiskőrösi mézárszéket bérelték, Kiskőrösön laktak, Gyulai Pált álláspontja feladására bírták.

Az azonban érthetetlen, hogy midőn Gyulai Pál néhány év múlva, 1862-ben a szülőhelyről Szeberényi Lajossal vitázott, az 1857. évi vitára utalva ezt írta: „É mellett felemlíttem, hogy Petőfi egyik barátja homályosan úgy emlékszik, mintha hallotta volna Petőfitől, hogy nem ott született, hől keresztelték.”⁶⁸

Midőn Gyulai 1857-ben még azt írta, „*ezelőtt pár nappal*” szerezte Arany Jánostól értesülését, akkor Arany közlését a „*tisztán emlékszik*” szavakkal erősítette. Öt év múlva elsősorban Gyulai Pál nem emlékezett arra, mit írt 1857-ben, mert Arany János szavaira egészen más értelemben hivatkozott: „*homályosan úgy emlékszik*”.

f) *Losonczy László* nagykőrösi költő-tanárra szintén Gyulai Pál hivatkozott, Arany János tudósításának közlésével egyidejűleg. Arany János közlésével „*Hasonlót állít Losonczy is, azon különbséggel, hogy ő tisztán Félegyházát hallotta magától Petőfitől szülővárosául említetni*” — írta Gyulai Pál.⁶⁹

Mindezeket az Aranytól és Losonczytól származó közléseket Gyulai Pál a megnevezettek életében reájuk való hivatkozással, a legelterjedtebb újságban jelentette meg, tehát feltétlenül hitelesnek tekintendők.

Gyulai Pálon kívül azonban Pesti Frigyes neves történétíró is a *nagykőrösi tanároktól* szerezte azt az értesülését, hogy Petőfi Félegyházán született. Erről az 1857. évi vita idején egyik cikkében így nyilatkozott:

„— Midőn több mint fél esztendővel ezelőtt egy tisztelt nagy-kőrösi tanárhoz a végett írtunk, hogy emez ingadozó, tévelygő kérdésben bizonysgot nyerjünk, és mi ezen forráshoz bizalommal nyomós okokból viseltettünk, a nyert válasz szintén csak Félegyháza mellett tanúskodott, a tisztelt válaszdó azt is megjegyze, hogy az ő állítását (miszerint Petőfi Félegyházán született) több tanártársai is megerősítik, kik közelebbről ismervén a költőt, a mondotakat (Petőfi) saját szájából hallották és tudják.”⁷⁰

A fentiek szerint Arany Jánoson és Losonczy Lászlón kívül a nagykőrösi jeles tanári karban még mások is voltak, akik közvetlenül Petőfitől hallották, hogy Félegyházán született.

g) Gyulai Pálnak az e) pontban idézett szavai szerint „*Petőfi egyik rokona*” is azt erősítette, hogy a költő Félegyházán született. Sajnos Gyulai Pál ezt a rokont nem nevezte meg.

h) *Bankós Károlynak* azt a közlését, hogy Petőfi a követválasztás előtt határozottan úgy nyilatkozott, hogy a követséget csak „*születése helyén a Kiskunságban*” fogadja el, a 3. fejezetben már idéztük.

A kortársak tudomása tehát Petőfi selmebányai tanulásának idejétől követjelölti jellépéséig ellentmondás nélkül az volt, hogy a költő a Kiskunságban, Félegyházán született.

Ebből az időből egyetlen olyan hiteles adatot sem ismerünk, amely kortársai részéről a kiskőrösi születést elismerte, vagy akár csak ismerte, állította volna.

Hol voltak azonban azok, és miért nem nyilatkoztak 1857-ig, a kiskőrösi keresztelési anyakönyvi adat közzétételének idejéig, akiknek Petőfi kiskőrösi születéséről volt tudomásuk? Mert 1857-ig csak *Félegyháza és Szabadszállás*, és a gyanítások kezdeti időszakában még *Kunszentmiklós és Dunavecse* merült fel, mint Petőfi feltételezett szülőhelye, *Kiskőrös* azonban *egyetlen egy alkalommal sem!*

3. A „szülőhelytagadás” magyarázatai

Akik a költő szülőhelyéről tett megnyilatkozásaiban nem az *igazmondást látták*, hanem *Petőfi igazolására* kerestek érveket, hogy miért is „tagadta meg” Kiskőröst, a „valódi” szülőhelyet, ennek okául számos elméletet kigondoltak. Az alábbiakban ennek rövid összefoglaló gyűjteményét közöljük. Meg kell jegyeznünk, hogy a feltevéseket a legtöbben csupán a *Szülőföldemen* c. költeményre vonatkoztatták, mert nem is ismerték, mennyire következetes volt Petőfi kiskunsági, félegyházi születésének hirdetésében.

⁶⁸ SZEBERÉNYI LAJOS: Néhány év Petőfi életéből c. tanulmányáról írt bírálatában, Szépirodalmi Figyelő 1862. évi II. félév 1–3. sz.

⁶⁹ Pesti Napló 1857. jan. 14-i sz.

⁷⁰ Pesti Frigyes cikke 1857. jan. 6-án kelt Temesvárról, és a Magyar Sajtó 1857. évi 14. számában Petőfi születéséről címen jelent meg.

a) *Pákh Albert* Petőfinek szülővárosáról tett kijelentését „*költői szabadsággal megírt sor*”-nak minősítette.⁷¹ — Arról Pákhnak még nem volt tudomása, hogy Petőfi állítása nemcsak egy alkalomra és egy sorra korlátozódik, hanem egész vallomássorozattal állunk szemben.

b) *Gyulai Pál*, mint már előbb közöltük, a „*tévedés*”-nél többet nem mert Petőfiről feltételezni. Ezt lehetségesnek is tartotta, s szerinte Petőfi úgy „*hitte*”, hogy Félégyházán született. Szülőföldjéről a *gyermekkor* emlékek „*zavarhatták meg tudomását*”⁷² — Hitről és tévedésről azonban azért nem lehet szó, mert Petőfi férfi korában, tudatosan, igen felelősségteljes alkalmakkor nyilatkozott a szülőhelyéről.

c) *Zilahy Károly* 1864-ben megjelent Petőfi-életrajzában már azt a véleményt fejezte ki, hogy Petőfi kiskörösi születéséről „*eleitől fogva tisztában volt*”. Szerinte Petőfi „*születés-helyét csak megengedhető kedves szeszélyből tette költeményében Félégyházára*” — „*Nem csuda, hogy életírót ily categoricus kifejezés darabig tévutra vezette születése tulajdonképeni helyét illetőleg*” — állította még Zilahy Károly.⁷³ Ő tehát feltételezi, hogy Petőfi tudatosan valótlanul állított, az életrajzírókat megtévesztette. Ennek indítóká Zilahy szerint csupán a „*szeszély*”, ez azonban nemcsak „*megengedhető*”, hanem „*kedves*” is. Csupán a Szülőföldemen c. költeményről is bajos azonban elfogadnunk, hogy ennek megírásához a szeszélynek bármi köze is lett volna.

d) *Toldy Ferenc* nézete szerint is Petőfi magát csak félégyházi kunnak „*negédlette*”. Ennek okát Toldy abban látta, hogy Petőfi Félégyházán nevelkedett, ide fűzték őt *gyermekkor* emlékei. Másrészt Toldy Ferenc hangoztatta először azt a nézetet, hogy Petőfi Kisköröst annak „*tótnyelvűsége*” miatt tagadta meg.⁷⁴ Ez az elmélet igen tetszetősnek mutatkozott, s a feltevésekben később is uralkodó helyet foglalt el.

e) *Pesti Frigyes* Petőfi szülőhelyének rejtélyét azzal az elmélettel vélte „*megfejthető*”-nek, hogy „*némi büszkeségnek tartotta, miszerint kis-kunnak tartassék*”. — Pesti Frigyes szerint Petőfi ezért „*majd azt állította, hogy Szabadszálláson, majd azt, hogy Félégyházán született*”⁷⁵ — A fentiekben kimutattuk, hogy ez a Petőfiről állított következtetés a valóságnak nem felel meg.

f) *Áldor Imre* szerint az, hogy Petőfi a Szülőföldemen c. versében szülővárosának Félégyházát írta, vagy csak „*ártatlan tréfa*”, vagy pedig „*a jólhevíült fantázia tévedése*”. Áldor ezt a nézetét még megtoldotta azzal, hogy mindez Petőfinek „*könnyen megbocsátható, mivel — egy sor az egész*”. Amit pedig a Szülőföldemen c. költeményében ezen kívül írt, az mind „*betűi szerint igaz*”. — A „*poetica licentiát*” hangsúlyozva, Áldor Imre úgy véli, hogy ez „*a költői elmét*” felmenti a „*tér és idő korlátaitól*”, a „*geografia valóságától*”⁷⁶ is. — Aki azonban így írt, annak nagyon kevés ismerete volt Petőfi egyéniségéről és esztétikájáról, túlságosan romantikusnak képzelte el Petőfit.

g) *Fischer Sándor* úgy vélte, hogy a *Kis-kunság* és a *Szülőföldemen* c. „*költemények által a közönség félrevezettetve*”, gondolta majd Félégyházát, majd Kisköröst, majd Szabadszállást a költő szülőhelyének. „*A meddő versenynek ... Sárkány János kiskörösi evang. lelkész vetett véget 1857-ben*”. Utóbb azonban Fischer azt írta, „*A hetvenes évek végéig egész biztosan Petőfi születés-helye megállapítva nem volt*”. — Annak főokát, hogy Petőfi szülővárosának Félégyházát írta, Fischer a boldog gyermekkorban, szülei félégyházi jólétében, az ebből eredő „*hálás megemlékezés*”-ben látja.⁷⁷ — A *hála* szép jellemvonás, de nem kielégítő magyarázat.

h) *Ferenczi Zoltán* tulajdonképpen a Toldy-féle elméletet, a „*tótnyelvű*” Kiskörös megtagadását emelte ki élesebben. Másrészt Zilahy nézetét cáfolta: „*Petőfinél ez a tagadás nem folyt sem szeszélyből, sem affectatióból; nála ez a szenvedély kérdése volt s kapcsolatban állt léte gyökereivel*”. Ferenczi szerint a „*szláv eredettől való ellenszerv*”, a tiltakozás „*minden szláv eredet ellen*” indította Petőfit a szülőhely megtagadására, hogy magát „*kun eredetűnek*”, vallja, s így őt „*tősgyökeres magyaroknak*” tartásák.⁷⁸ — A nacionalizmus szempontjából ennél tetszetősebb magyarázatot aligha gondolhattak volna ki. A kiegyezés utáni nemzeti felbuzdulás és faji gyűlöletszítás idején sokak szemében rokonszenves lehetett ez a magyarázat. De elfelejtették, hogy Petőfi 1848-ban, amikor kiskunsági, félégyházi születését a legnyil-

⁷¹ V. U. 1857. évi 26. sz.

⁷² Pesti Napló 1857. jan. 31-i sz., Még egyszer Petőfi szülővárosáról c. cikkében.

⁷³ Petőfi Sándor életrajza 4.

⁷⁴ TOLDY FERENC: Összegyűjtött munkái IV. köt., Magyar Költők élete, Pest 1871. 367.: „Ha még is magát hol szabadszállási, hol félégyházi kunnak negédlette, annak okát éppen csak születési helyének totnyelvűségében találhatjuk fel” — írta TOLDY FERENC, vagyis Petőfit szülőhelye megváltásában szintén ingadozónak tüntette fel.

⁷⁵ A világtörténelem napjai a legrégibb időkől kezdve napjainkig c., 1870-ben megjelent munka 8.

⁷⁶ Lant és kard, vagy Petőfi élete és halála c. cikkében, Tarka Világ és Képes Regélő 1869. I. 3.

⁷⁷ FISCHER először (1888) nemet nyelven megjelent, Jókai előszavában „korszakalkotó”-nak értékelte munkáját két év múlva Petőfi élete és művei címen magyar fordításban is kiadták. Az idézet a 13. lapról van.

⁷⁸ Petőfi életrajza I. 30–33.

tabban hirdette, a „*tiszta igazság és humanizmus barátai*” nevében tiltakozott a faji elfogultság ellen.⁷⁹

Ferenczi Zoltán pendítette meg másrésről elsőnek a ma legkedveltebb „*szellemi szülőföld*” gondolatát: „*Félegyháza mintegy szellemi szülőföldje volt...*”⁸⁰ Erről az elméletéről a későbbiekben még szólnunk.

i) *Rexa Dezső* csak feltevésként írta, hogy a szülőhely megtagadásának mi lehetett az oka: „*Talán játszik benne némi szerepet tiszteletreméltó hiúsága.*” Beszél ezután *Rexa* Petőfi „*makacs magyarsága*”-ról, „*erőszakosságtól sem visszarettenő akaratosságáról*”, amellyel „*maga változtatott a sors intézkedésén és kierőszakolta azt, hogy higgyük, hogy nem Kiskőrösön született.*” *Rexa* szerint is a szülőhely problémája „*maga Petőfi által vitássá tett kérdés.*”⁸¹

Rexa felemlítette, hogy Petőfi más alkalommal is „*korrigálta élettörténetét.*” Ezt abban látta, hogy Petőfi „*demokrata felfogásában... dacára annak, hogy kétségtelenül a nemzet-fenntartó, történelmi osztályhoz tartozott, és tudott is róla, — mégsem élt annak előnyeivel, jogaival és mint ilyen nem is tartotta magát a vármegye karai és rendei közé tartozónak...*”⁸² — Petőfi születésének centenáriuma Pest megyében a nemesi kiváltságok hagyományát még így tisztelték, s azt, hogy Petőfi semmibe vette a maga nemesi eredetét, analóg esetként használták fel az életrajzi adatoknak a feltételezett szülőhelytagadáshoz hasonló „*korrigálására.*” Megdöbbenő, hogy Petőfi szavahihetőségét ilyen érveléssel is kétségbe lehetett vonni.

j) *Ilyés Gyula* a kiskőrösi születés irodalomtörténeti adatainak elfogadásával a már Ferenczitől említett „*szellemi szülőföld*” gondolatát hirdeti: „*A gyermek ezen a földön áll meg először a lábán, ezen teszi az első lépést, itt ejti ki az első értelmes, emberi szót. Neki van igaza, amikor később, dacolva az okmányok bamba adataival a köznap: lélekelen igazsággal ezt a várost vallja szülőföldjének... Lelke itt született meg és magyarnak született!*”⁸³

A „*lelki születés*” elmélete látszott a legalkalmasabbnak arra is, hogy a vitát helyi vonatkozásban, a perlekedő városok közt nyugvópontra segítse. Petőfi születésének centenáriuma előtt, 1922-ben a per ismét megkezdődött. Ekkor *Porst Kálmán* kiskunfélegyházi gimn. igazgató is ezt írta: „*A test születetett Kiskőrösön, de a költői lélek az Félegyházé... Petőfi Sándor lelke, szelleme révén lett a nemzet halhatatlanja, nem teste útján.*”⁸⁴ A vita tehát elvezetett e „*test*” és „*lélek*” szétválasztásához. Petőfi azonban nyilvánvalóan sohasem gondolt arra, hogy nyilatkozatai kimondottan a *lelki születésre* is érthetők, így ez a magyarázat is csupán tetszetős elmélet.

k) Az elméletek kialakulásának történeti sorrendjét vizsgálva, napjainkig eljutottunk. *Hatvany Lajos* a már említett „*önszuggesztió*” teóriájával egészítette ki a fenti sorozatot, hozzátéve: „*Petőfi valóban legfőképpen ha önmagát tévesztette meg, de sohasem hazudott.*” Az „*önszuggesztió*” eredetét *Hatvany* abban látta, hogy Petőfi szégyellte a „*tót*” származását, s benne „*a származása miatt megbántott embernek lázadó önérzete kavargott.*”⁸⁵

Ha Petőfi „*megtévesztő*” szándékát egyáltalában elfogadjuk, akkor ezt a megtévesztést legkevésbé önmaga, hanem elsősorban a maga és az utókor köztudomása felé irányulónak kell minősítenünk. Az „*önszuggesztió*” csak egy újabb mentő gondolat, igazolásra szánt elmélet, hogy Petőfit ne kelljen nyíltan válni állításával, szavahihetősége kétségbevonásával, kereken kimondva: hazugsággal vádolni.

Pedig sokkal egyszerűbb megoldása is van a kérdésnek: *higgyük el Petőfi állítását, döntsük meg az ennek ellentmondó érveket, leplezzük le a megtévesztéseket!*

4. A kiskőrösi születés álláspontja és érvei

Az irodalomtörténet Petőfi nyílt és határozott kijelentései ellenére a költő szülőhelyeül Kiskőröst fogadta el. Az ellentmondást Petőfi és az irodalomtörténet álláspontja közt még Kiskőrösön is tisztán felismerték. Jól látható ez a kiskőrösi *Petőfi Irodalmi Kőr* kiadásában 1927-ben, a Petőfi-bronzszobor leplezése idején megjelent könyv előszavából:

⁷⁹ L. a *Koszorú* 1882. évf. 381–382. — Petőfit a *kortársai* is a legdemokratikusabb jellemű embernek ismerték. A *Reform* c. lap 1848. ápr. 13-i számában pl. így írt róla, annak ellenére, hogy szerkesztői Petőfi politikai ellenfelei voltak: „*Petőfi tökéletes demokratikus jellem; erő, nyíltság és szilárdság teszik fővonásait. Rendíthetetlen becületesség legfényesebb erénye.*”

⁸⁰ GYULAI PÁL: *Petőfi Sándor és lyrál költészetünk* c. tanulmányának kiadásában, *Petőfi-Könyvtár* V. köt. 99.

⁸¹ *Petőfi és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*. Bpest 1922–23. 13.

⁸² Uo. 17.

⁸³ *Petőfi*, 1952. évi kiad. 8.

⁸⁴ PORST KÁLMÁN DR.: *Petőfi Sándor születése*, *Félegyházi Hirlap* 1922. márc. 25-i sz.

⁸⁵ Így élt *Petőfi* II. 352. és 405.

„Petőfi Sándor, a hányt-vetett sorsú költőfejedelem maga nem állított önmagának emléket Kiskőrösön. Kincseket érő szellemi hagyatékának nincs olyan darabja, melyet itt Kiskőrösön hagyott volna ránk örökül. Nem ismerjük oly versét, amelyre Kiskőrös ihlette volna, nem olyan írását, melyből a szülővárosi emlékek melege sugároznék felénk.”⁸⁶

Amit a kiskőrösi születés tételével kapcsolatban Petőfi nyilatkozataiból megállapíthattak, az valóban csak a *tagadás álláspontja*.

Az alábbiakban mindazokat a dokumentumokat és érveket megvizsgáljuk, amelyek következtében a költő szülőhelyeül mégis Kiskőröst ismerték el.

a) *A kereszteleési anyakönyv.* — Kétségtelen, hogy ez csak a kereszteleés és nem a születés tényét örökítette meg. Petőfi születése idején még csak az egyházak vezettek anyakönyveket a maguk híveinek nyilvántartására. A születés helyének nem feltétlenül kell egyeznie a kereszteleés helyével. Ha egy gyermek születése helyén a megfelelő egyház nem működött, vagy a gyermeket kellett elvinni olyan helyre, ahol megtalálták a szükséges egyházat, vagy a lelkes szállt ki házi kereszteleésre.

Arany János közléseiből ismerjük, hogy vele *Petőfi közölte*: nem a szülőhelyén keresztelezték meg.)

Gyulai Pál ugyan álláspontját 1857-ben feladta, de évtizedek múlva is hirdette: „Keresztelevele Kiskőröst ítélte nyertesnek, de nem ez döntötte el a vitát, mert máshol is keresztelehették volna, nemcsak szülőhelyén, hanem a városi jegyzőkönyv, mely szerint atyja 1823-ban a kiskőrösi mézsárszéket árendálta.”⁸⁷

Szeberényi Lajos evang. lelkész és teológiai tanár, mint fentebb láttuk, „igen természetesen” vélte, hogy a Félégyházán született evangélikus gyermeket Kiskőrösre vitték el megkereszteltetni. A „Sárkány János által közlött kivonat é hiedelemben meg nem tántorított” — írta azzal kapcsolatban, hogy ő is a költő félegyházi születését ismerté el.⁸⁸

Az igen pontos, II. József-kori katonai térképek szerint is már három úton lehetett Kiskunfélegyházáról Kiskőrösre eljutni: 1. Jakabszállás, Bugac, Bócsa pusztán át, 2. Jakabszállás, Kőncsög, Orgovány, Páhi, Kaskanlyu pusztákon és 3. Mórícigát, Bodoglár, Bócsa pusztákon keresztül. A XVIII. századi térkép is Félegyháza és Kiskőrös között a pusztákon át már járt utakat jelöl.⁸⁹

Petrovits István székarendás vásárookra járó, a pusztai utakat ismerő ember volt. Az utazásnak nemcsak kisebb, de nagyobb nehézségeitől sem riadt vissza. Példa erre az, hogy 1848/49. télén unokája látására Pestről Debrecenbe ment el, amint ezt maga Petőfi leírta. Pedig akkor a Tiszánál állt a front.⁹⁰ Azt a Félegyháza és Kiskőrös közötti mintegy 45 km-es távolságot jó lovakkal — már pedig Petrovits Istvánnak jó lovai voltak — néhány óra alatt meg lehetett tenni. Az utazás födeles, sátoros kocsikon történt, a csecsemőnek sem történhetett semmi baja. Egy ilyen téli utazást csak azok vélnek lehetetlennek, akik nem az egykori viszonyok szerint mérlegelnek.

Az időjárás is pontosan ismerjük *Séni János dr.* kecskeméti városi orvos meteorológiai feljegyzéseiből. E szerint 1822. dec. 28-án „Jókora sűrű hó esett.” — 1823. jan. 1-én: „Tiszta téli idő” volt, délelőtt 08, délután 05 fok hideggel.⁹¹ Nem volt tehát „farkasordító hideg”, az időjárás utazásra alkalmas volt. Félegyházán utazó és borral kereskedő embereknek 1822. dec. 27-én és 1823. jan. 2-án „Túl a Tiszára”, Szabadkára, Pestre állítottak ki útleveleket.⁹² Az élet rendes kerékvágásban haladt.

A XIX. század folyamán az újszülött mielőbbi megkereszteleése egyházi követelmény és népszokás is volt. Kiskunfélegyházán is ezt lájtuk, még a század második felében is. A gyermek vagy még a születése napján, vagy ha este történt a születés, másnap megkeresztelték. Az egykori anyakönyvek bizonyossága szerint így történt ez a születések 99%-ában.

A távolság, időjárás és egyéb körülmények tehát nem zárták ki annak lehetőségét, hogy a Félegyházán megszületett csecsemőt Kiskőrösön megkereszteljék. Evangélikus szülők esetében viszont ennek szükségszerűen kellett bekövetkeznie.

⁸⁶ ZOLTÁN JÁNOS: Petőfi-könyv, Kiskőrös vázlatos történetével. Egyetemi Nyomda kiadása, III. 1.

⁸⁷ SZÁDECKY LAJOS kiadásában Gyulai Pál költészete c. 1878/79. évi egyetemi előadás és ugyanennek közlése a Budapesti Hírlap 1882. okt. 15-i számában.

⁸⁸ Magyarország és a Nagyvilág c. lapban megjelent cikke, 1872. dec. 29-i sz.

⁸⁹ Josephinische Aufnahme, 1783. a kiskőrösi (Collo. XV. Sectio 28.), izzási (Collo. XV. Sectio 27.) és félegyházi (Collo. XVI. Sectio 27–28.) lapok. — Az eredeti térképek fénymásolatai a Szegedi Tudományegyetem Földrajzi Intézetében.

⁹⁰ PETŐFI írta: „Apám a tél folyamán egyszer Pestről Debrecenbe szökött, s ott látta Zoltánt s határtalan gyönyörre telt benne...” — Zoltán fiam élete hét hónapos koráig. — GYULAI PÁL: Petőfi Sándor vegyes művei 1838–1849. III. 160.

⁹¹ „Dr. Séni János városi orvos meteorológiai feljegyzései 1808–1858.” — Kecskeméti Állami Levéltárban.

⁹² Kiskunfélegyházi Levéltár, Protocolum Passualium. — Főbírói Hivatal 1822–1855. L. 73. cs. 7. sz. 1–4. köteggben.

Arra az ellenvetésre, hogy közelebb — Kecskeméten és Soltvadkerten is találhattak volna protestáns egyházat, azt válaszolhatjuk: a *kiskörösi kapcsolatok* (mészárszékbérlét, az ottani lelkésszel, Martiny Mihállyal való közeli ismeretség, kiskörösi keresztszülők) azt indokolták, hogy a gyermeket itt kereszteljék meg. A keresztelési anyakönyvben pedig szükségtelen volt annak feljegyzése, hogy a gyermek máshol született, mert a szülők ekkor állandóan Kiskörösön laktak, itt ismeretekesek voltak. Az anyakönyv *nem születési, hanem kizárólag keresztelési anyakönyv volt.*

A félegyházi tanúk: *őzv. Vagner Józsefné*, Petrovits István előtt az egyik mészárszékbérlő felesége, *Rádi György*, Petrovits István alkalmazottja és felesége, *Ivanics Rozália* arról vallottak a múlt században, hogy Petrovits István az 1824-ben kezdődött főbérleti idő előtt bérlőtárs volt, Félegyházán Petrovitséknak gyermekük született. Más tanúk a keresztelés végett Kiskörösrre történt utazásról vallottak. *Pásztor Ferenc* ismételtlen kérte nyíltan, újságban az illetékes tudományos intézményeket, hogy e tanúkat ők is hallgassák ki. Nem tették meg. Az irodalomtörténet csupán kiskörösi tanúkra alapozott. Alább látni fogjuk, milyen megtevésztő tanúkra. Az ma már nem dönthető el, hogy a félegyházi tanúk vallomása lényegükben fedte-e a valóságot. Az a körülmény, hogy Petőfi nyilatkozataival, álláspontjával összhangban levő tanúvallomások is voltak, a vita szempontjából nem egészen közömbös.

b) A *Kiskörösi mészárszékbérlét*. — *Gyulai Pál* megítélése szerint a vitát Kiskörös javára az döntötte el, hogy okmányok bizonyítják: Petőfi atya „1823-ban a kiskörösi mészárszéket árendálta”. — Hozzátehetjük még azt is, hogy Petőfi szülei 1821—1824-ben bizonyíthatóan *Kiskörösön is laktak*. 1821-ben Kiskörös adott 6 kocsi, hogy Petrovitsékát Szabadszállásról Kiskörösrre költöztesse, 1824-ben pedig Félegyháza hét lakosát rendelte ki kocsiával Kiskörösrre „Petrovits Istvány Szék Árendás holmijainak ide hozása eránt.”⁹³

Ha azonban abból, hogy egy székárendás valamely községben *mészárszéket bérel*, ott van a lakása, szükségszerűen és törvényszerűen következnek, hogy ez időben gyermeke csak a bérlét és a lakás helyén születhet, akkor *István nevű gyermeküknek Félegyházán kellett volna születnie*. 1825-ben ugyanis, Petőfi István öccsének születése idején a szülők Félegyházán bérelték a mészárszéket, itt is laktak: *István mégis Szabadszálláson született*, miként ő megírta: „*vízitben*”. Vagyis csak az a biztos, hogy a gyermek ott születik meg, ahol édesanyja a szülés idején tartózkodik.

Petrovitsné pedig a szülés miért ne érhetne volna Félegyházán?)

Petrovits István ugyan 1824-ben egymaga vette bérbé a félegyházi két mészárszéket, de előtte a *társas bérlét* volt szokásban. 1821-ben három bérlő „egy Compániában öszve állván”, jelentkezett a mészárszékbérlét elvállalására. Ezek voltak: Göszvein János, Pruckner János és Vagner József. A tanács csupán a két előbbi fogadta el bérlőnek, kikötötte: „Vagner József azonban hozzájuk nem értetődővén.”⁹⁴ E kikötés ellenére az 1821—1824. évi bérlési időszakban Vagner Józseffel többször is mint harmadik bérlőtársal találkoztunk. — A kiskunfélegyházi levéltári adatok bizonyossága szerint az 1822. év végén az egyik mészárszékbérlő, Göszvein János tönkrement, adósságai miatt vagyonát lefoglalták. Ugyanez, 1822 decemberében a „Hattyú” vendéglő bérlője, Krisztman Mihály is „temérdek adósságokkal terhelt” megbukott. 1823. januárjában Vagner József kapta meg a „Hattyú” vendéglő bérlését is.⁹⁵ Ezek a körülmények lehetővé tették, hogy Petrovits István mint bérlő betársuljon az 1822. év végén, a félegyházi bérletekbe, amint ezt tanúk is vallották. Így Petrovits István feleségével átmenetileg, vagy csak a bérlét felől érdeklődve, Félegyházán tartózkodhatott, a gyermek itt megszülethetett.

A kiskunfélegyházi levéltárban nem találtam olyan adatot, amely igazolta volna, hogy Petrovits István az 1822. év végén Kiskunfélegyházán bérlőtárs lett volna. Az ilyen társulásnak azonban nem is mindig maradt nyoma, hisz a tanács nem működött közre a bérlőtársak megválasztásában, összeállításában. Néha csak véletlenül bukkant fel egy-egy ilyen bérlőtárs neve. Pl. csak 1829-ben, a volt bérlők közt folyt perből tűnt ki, hogy az 1815—1818-as bérlési időszakban olyan ember is társ volt az akkori „Compániában”, akinek nevét a bérlési időszakban az okmányok soha sem említették.⁹⁶ A társas bérlőség Petrovits Istvánnak is szokása volt, mert a tanács a vele kötött szerződésben is kikötötte: „Nékie más Külső Arendással, egy Keresetre s egy Compániában állani. . . szabad ne légyen.”⁹⁷

Petrovits Istvánnak az 1824-ben kezdődött félegyházi bérlét előtt e várossal való kapcsolatai még felderítetlenek. Bizonyos, hogy e jelentős bérletre, amelybe elődei sorra bele-

⁹³ A Kiskörösrre költöztetést a haszonbérlési szerződésbe is belevették. — L. FERENCZI ZOLTÁN közlésében a Petőfi-Múzeum 1892. évf. 111. — A Félegyházára költöztetésről a Kfh. Ltár. Protocollum Politicum Sub No. XIV. 655—657.

⁹⁴ Kfh. Ltár. Protocollum Politicum XIII. 322. 1. 1821. szept. 1.

⁹⁵ Uo. 1822. nov. 29. 501. és 528. — 1822. dec. 7., és dec. 14-i 540. sz. határozat.

⁹⁶ Uo. Prot. Pol. Nro. XV. 1829. évi 351.

⁹⁷ Uo. Prot. Pol. Nro. XV. 116—117. 1. 1827. aug. 9.

buktak, s amelyért maga a korábbi bérlőknél jóval magasabb évi bérleti összeget ajánlott meg, nem minden előzetes kapcsolat és tájékozódás nélkül vállalkozott. Különösen tisztázásra vár a Petrovits Borbálával való rokonság kérdése, aki Kiskunfélegyházán 1823-ban kötött házasságot, s akinek leszármazottai körében máig él a költővel való rokonság tudata.⁹⁸

Éppen Petőfi családjából ismert analóg eset, István szabadszállási születése figyelmeztet tehát arra, hogy a bérlet és lakóhely a születés helyét nem határozza meg. Az olyan nyugtalan, lakóhelyét gyakran változtató, egyidőben több helyen és többféle bérletre vállalkozó ember családjában, mint Petrovits István volt, a születés bekövetkezhetett abban a helységben is, amelyet Petőfi a maga szülővárosának ismert el, hirdetett.

c) *Petőfi István nyilatkozatai.* — Az 1857. évi, első születési vita alkalmával Petőfi István Brünnből küldött levelében szintén hozzászólt a kérdéshez. Ebben Pákh Albert szerkesztőnek ezt írta: „Sárkány János úrnak tökéletes igaza van, minthogy a keresztelési anyakönyv nem hibázhatik. Sándor Kiskőrösön született 1822. év december 31-én, pontosan éjféle 12 óraker. Hosszú életük folytatában szüleim soha kedvesebb új évet nem értek, mint az 1822-iket. Öt évi házasságuk után végre az ég egy fiúval áldotta meg őket. Ezt szüleimtől nem egyszer hallottam, s midőn felnőttem, számtalanszor olvastam a „Nagy Biblia” melléklapján atyám jegyzetét.” „Sándor fiam született stb. hol harmadfél év múlva saját nevem is ragyogott.”⁹⁹

A fenti idézetből kitérünk, hogy Petőfi István bátyja szülőhelyéről azért állította Kiskőrösöt, mert úgy vélte, „a keresztelési anyakönyv nem hibázhatik”. — A „Nagy Biblia”-ból közölt emlékezése éppen azt nem tartalmazza, hogy Sándor hol született. Egyébként a szüleitől hallottakra való hivatkozás csak a születés idejére és a szülők örömeire vonatkozik.

A második vita alkalmával, 1864-ben Zilahy Károly a félegyházi tanúvallomásokról és Pásztor Ferenc közléseiről azt állította, hogy az „lényegben igaz lehet ugyan, de nem Petrovicsék első szülött jára Sándorra, hanem másodikra, Istvánra vonatkozik. Tudni kell ugyanis, hogy ez már csakugyan Félegyházán született.”¹⁰⁰ — Zilahy tehát úgy vélte, hogy Félegyházán összetévesztették a két gyermek születését. Tévedésére Petőfi István ekkor nem mutatott rá.

A harmadik vita a kiskunfélegyházi Petőfi-házon elhelyezett emléktábla 1867-ben tartott leleplezési ünnepségével volt kapcsolatos. Ezen az ünnepségen részt vett Petőfi István is, a Petőfi-házban lakott.

Pásztor Ferenc az 1872-ben folyt vita idején közölte, hogy „a költő testvérücccse: Petőfi Istvánnak hozzám intézett sajtókezű levele is Félegyháza mellett tanúskodik. Ez érdekes és nyomós levelet szintén az adatok közt találandja majd a közönség.”¹⁰¹ Ugyanekkor Pásztor megírta, hogy 12 évi kutatásai eredményét kívánja kiadni. A bíróság előtt, eskü alatt kihallgatott újabb tanúk vallomásán kívül Petőfi István levelét is közli.

Pásztor összefoglaló tanulmánya azonban sohasem jelent meg. Petőfi István említett levelét is csak 1883-ban közölte a *Koszorúban*¹⁰². Itt megírta, hogy az 1867. okt. 18-án tartott félegyházi Petőfi-ünnepélyen adatokért Petőfi Istvánhoz fordult. Ő néhány nap múlva Csákováról válaszolt. Ebben megírta, hogy ő nem Félegyházán, hanem Szabadszálláson született, ahova anyja nővére látogatására ment el. „Ezt édes anyámtól tudom. E szerint vízilben jöttem a világra.” — Petőfi István még ezt írta: „Ha tanúk emlékeznek arra, hogy Félegyházán születtemnek gyermekük született, az Sándor és nem én.” Megírta azt is pontosan, hogy ő augusztus 18-án született, de az 1827-es év bizonyára sajtóhiba folytán téves, mert István 1825-ben született.

Petőfi István tehát ahelyett, hogy a félegyházi tanúk vallomása iránt kétségét fejezte volna ki, 1857. évi levelének tartalmával ellentétben *elismerte bátyja félegyházi születésének lehetőségét!* — Ahogy István, levele szerint, édesanyjától tudta születése körülményeit, bizonyára Sándornak is volt ilyen tudomása, ezért hirdette Félegyházát a szülővárosának.

Petőfi Istvánnak bátyja szülőhelyéről írt második levelére Pásztor Ferenc 1872-ben csak röviden utalt, de már ez is feltűnést keltett. A *Fővárosi Lapok* a következőt közölte: „Vácról is kaptunk ez ügyben levelet, melynek írója azon ütközött meg, hogy Pásztor Ferenc állítása szerint: Petőfi István is levélben nyilatkozott Félegyháza mellett, holott éppen ő tőle a Vasárnapi Újság 1857-diki folyamában következő levél jelent meg Brünnből. . .”¹⁰³ — A levél beküldője azután közölte Petőfi István akkori nyilatkozatát.

A vita nagy részben a *Fővárosi Lapok*ban folyt. Petőfi István ekkor még élt, csak nyolc év múlva halt meg, de nem cáfolta Pásztor közlését a kérdéses levélről.

⁹⁸ Erről részletesebben Petőfi nyomában címen a Félegyházi Közlöny 1957. nov. 24-i számában írtam (V. közl.)

⁹⁹ VU. 1857. évf. 42.

¹⁰⁰ Fővárosi Lapok 1864. évi 10. sz.

¹⁰¹ Fővárosi Lapok 1872. aug. 27-i sz. — HATVANY LAJOS is közölte így élt Petőfi I. 102.

¹⁰² Petőfi családi viszonyairól címen IX. sz. 146.

¹⁰³ 1872. évi augusztus 31-i sz.

Pásztor Ferenc 1883-ban, Petőfi István levelének közlésekor megemlítette, hogy e levelét 1870-ben *Reményi Ede hegedűművész* Jászberényben elkérte tőle, és sürgetései ellenére sem kapta vissza. — Ha Pásztornak ez az állítása nem lett volna igaz, Reményi is cáfolatot írhatott volna, mert csak 1898-ban halt meg. Reméyi Ede sem cáfolt.

A Petőfi életrajzírásnak ismét volt egy támpontja, amelynek alapján Petőfi álláspontjának igazságát kereshette volna. E helyett azonban Ferenczi Zoltán pl. a vita ismertetése során sem *A Petőfi szülővárosáról folyt viták* c. tanulmányában, sem *Petőfi életrajzában* nem vett tudomást Petőfi István leveléről. Sőt Petőfi Istvánnak Martiny Károly vallomásaival kapcsolatos helyreigazításaihoz Ferenczi hozzáfűzte: „Petőfi István... a születéshely kérdéséhez, mint fölsőleges ügyhöz, nem szól hozzá.”¹⁰⁴

Hatvany Lajos Félegyháza szempontjából Petőfi István második levelét „megjöllebezhetetlenül bizonyító levélnek” írja — ha ez a hozzászólás megtörtént volna. Hatvany azonban a levél bizonyító értékének elismerése helyett inkább Pásztor Ferencet vádolta meg, hogy a levél az ő „gyártmánya”, „hamisítványa” volt, sőt nem véve tudomást arról, hogy Pásztor már 1872-ben hivatkozott a levél fontos tartalmára, s e levéllel már az akkori vitában is foglalkoztak, Hatvany megkérdezte: „S éppenséggel mi oka lehetett Pásztor Ferencnek, hogy ezzel az okmányal a negyedik, 1872-es perben ne éljen?”¹⁰⁵ Pásztor igenis erre a levélre már 1872-ben hivatkozott, de ennek Hatvany sem szentelt figyelmet. Inkább vádolt: „Petőfi István... Pásztor Ferenchez intézett leveléről, remélem, egyszer s mindenkorra sikerült megállapítanom, hogy merő hamisítvány.”¹⁰⁶

Itt csak egy megállapítás a helyénvaló: ha olyan bizonyíték került elő, amely a kiskőrösi születésnek ellene mondott, Petőfi álláspontját igazolta, a költő életrajzírói a múltban ezt vagy elhallgatták, vagy pedig bizonyító értékétől valamilyen magyarázattal, ha kellett váddal megfosztották.

Pontosan az ellenkezőjét tették azonban a kiskőrösi születés igazolásának érdekében történt nyilatkozatokkal: ezeket minden ellenőrzés nélkül igazaknak fogadták el.

d) *A kiskőrösi tanúvallomások.* — Pákh Albert már 1857-ben „legdöntőbb bizonyítvány”-nak egy olyan „keresztstülő” vallomását tüntette fel,¹⁰⁷ akinek neve a kiskőrösi keresztelési anyakönyvben nem szerepel (özv. Kovácsay Ferencné szül. Dinka Anna). Láttuk, mennyire túlértékelték a kiskőrösi születés igazolására Martiny Károly vallomását. A megtévesztő tanúkihallgatás és ennek irodalomtörténeti felhasználása még több esetben előfordult.

„A kihallgatott tanúk egyike volt özv. Dinka (Dinga) Jánosné, Fekete Anna, a költő egyik keresztanyja is” — írta Ferenczi Zoltán.¹⁰⁸ — A költő születését Ferenczi is *Neugebauer László* 1880-ban készült feljegyzése alapján mondta el. „Petőfinck még élő keresztanyja a kilencvenyves éves Dinka Jánosné beszélte el, ifjúi hévvel emlékezve meg világhírűvé lett keresztfiáról. Csikorgó téli éj volt...” Dinka Jánoséknál töltötték a Szilveszter estét stb. Ez a leírás minden Petőfi-életrajzból ismeretes.¹⁰⁹

Ferenczi azonban Dinka Jánosné vallomását *Dinga Sámuelné* elbeszéléseként közölte, hisz a keresztelési anyakönyvből tudta, hogy így hívták az egyik keresztstülőt, fel is sorolta ezeket. Itt azonban Ferenczi *Dinga Sámuelné Éva* keresztnevét elhallgatta.¹¹⁰ Vagyis Ferenczi a *Dinga—Dinka* névcserén kívül a keresztnevek: *Éva* és *Anna* különbözősége felett is elsiklott.

A kiskőrösi egyházi anyakönyvekből megállapítottam, hogy *Dinga Sámuel* izsáki mészáros 1822-ben *Petykó Évával* kötött házasságot.¹¹¹ A valódi keresztanya tehát nem *Fekete Anna* volt.

Özv. *Dinka Jánosné* mint tanút már 1872-ben is kihallgatták, a kiskőrösi járásbírószágon folyt tanúkihallgatások során. Ekkor feltűntették leánykori nevét is: *Fekete Anna*, megírták, hogy róm. kat. vallású, s még egyáltalában *nem írták, hogy keresztstülő volt*, hanem csak azt, hogy a „magyar komaságot” tartották, mert a gyermekágyas asszonynak többször ebédet is küldött. A bíróság előtt *Dinka Jánosné* a születés körülményeit így beszélt el: „Élénken emlékszem arra, hogy *Petrovitsné* a szülés ideje előtt a kiskőrösi mészárszékre volt, sáros lévén az idő járás csizmában — és ott lett rosszul hirtelen — haza szaladt —, s a szülés valóban be is következett; — nagyon jól emlékszem különösen arra, hogy *Petrovicsné* előttem többször mondta — miként a mint a székblől haza futott alig bírta levetni csizmáit, olly hirtelen lepték

¹⁰⁴ Petőfi-Múzeum VII. évf. (1894) 131.

¹⁰⁵ Így élt Petőfi I. 135.

¹⁰⁶ Uo. I. 337.

¹⁰⁷ VU. 1857. febr. 6-1 sz.

¹⁰⁸ Petőfi-Múzeum VII. évf. 131.

¹⁰⁹ Először a Fővárosi Lapok közölte 1880-ban, 1193., a hírek között.

¹¹⁰ Így élt Petőfi I. 22—23.

¹¹¹ Kiskőrösi ev. lelkesi hivatal, Eskettek anyakönyve IV. köt. 1822. máj. 29: „Nrus 29. Nobilis et honestus viduus, Samuel Dinga, Lanio Izsacensis, cum Nob: et honesta virgine Eva, Nob: Joannis Petyko, et Evae filia.”

meg a szülési fájdalmak.¹¹² Özv. Dinka Jánosné e vallomástétel idején 75 évesnek írták. Vallomására „meghitelített”, vagyis megeskették.

Neugebauer László Dinkánét nyolc év múlva már 91 évesnek írta. Ekkor már azt vallotta, hogy Petrovitsné a szülés előtt náluk lett rosszul, nem a mézárszékekben, csikorgó hideg tél, féltős hó volt, nem sáros idő. Több új részletet is elmondott: hogy Petrovitsné belesüppedt a mély hóba, segítségért kiáltott, a toronyór éppen éjfélét kiáltott, mikor a gyermek megszületett, az apa pedig ugrált örömben, hogy fia született. — Mindezek a részletek, mint Petőfi kiskőrösi születését bizonyító adatok, egy ál-keresztszülő nyilvánvalóan hamis, mert az 1872-ben bíróság előtt tett vallomásaival teljesen ellentmondó közlések bekekerültek az irodalomtörténetbe. Ferenczi Petőfi-életrajzába is. Mindebből a legérthetlenebb az irodalomtörténetírás eljárása, módszere, az a kritikanélküliség, amellyel a kiskőrösi vallomásokat fogadták.

Még jellemzőbb Kurucz Zsuzsanna szerepeltetése nemcsak a kiskőrösi Petőfi-kultuszban, hanem az irodalomtörténetben is.

Ferenczi Zoltán és Endrődi Sándor 1908-ban Kéry Gyula: *Frisz nyomon* c. munkájával indította útjára a *Petőfi-Könyvtár* sorozatot. Kéry Gyula bevezetőjében megemlítette, hogy évek óta a Petőfi-Társaság megbízásából járja az országot, kutatja a Petőfi-émlékeket; értesüléseit „szavahihető emberektől” szerezte. Könyve első fejezetének címe: *Petőfi dajkája*. Őt, *Kecskeméti Mihályt* szül. *Kurucz Zsuzsannát* Kéry 1894-ben hallgatta ki. Elmondta, hogy először 15 éves korában ment férjhez. Kisfia néhány hetes korában meghalt. Így Petrovits István kérésére elvállalta Petrovitsék újszülött gyermekének szoptatását. A csecsemő olyan gyenge és beteges volt, hogy „szülei lemondtak életéről”, Petrovits István azonban „sült hússal tartotta a dajkát és eget földet ígért, ha fiát életben tartja”. Egy-két hónap múlva, Kurucz Zsuzsanna táplálásának eredményeként, a kis csecsemő meg is erősödött. — Kéry végül közölte, hogy Kurucz Zsuzsanna 1897-ben, 89 éves korában halt meg, a kiskőrösi temetőben nyugszik.

A kiskőrösi anyakönyvek azonban *Kurucz Zsuzsannáról* a következő adatokat tüntetik fel: a) 1813-ban született, jún. 10-én keresztelték meg, tehát Petőfi születése idején még csak 9 és fél éves volt.¹¹³ b) 1833 november 27-én ment férjhez először, mint hajadon (puella), Hegedűs Pálhoz.¹¹⁴ Férjhezmenetelekor tehát 20 éves leány volt. — c) Másodszor 1842-ben ment férjhez, mint özvegy, Kecskeméti Mihályhoz.¹¹⁵ — d) 1897. március 26-án hunyt el 84 éves korában. Idősb Blázy ev. lelkész temette el.¹¹⁶ Vagyis mikor meghalt, nem 89 éves volt, miként Kéry Gyula írta, hanem csak 84 éves. Mert ha 89 éves lett volna, akkor születése évét 1808-ra számíthatnánk, így még lehetett volna szoptatódajka.

Kéry Gyulát esetleg még csak a felületesség vádja érheti, amit azonban Kiskőrösön *Kurucz Zsuzsanna sírjelirata* feltüntet, az már tudatos megtevésztés. A sírkövön ugyanis ez olvasható: „Itt nyugszik Petőfi dajkája: Kurucz Zsuzsanna. Élt 84 évet”. — Utána a *Szülőföldemen* c. versből idézet: „Hazamegyek, ölébe vesz dajkám . . .”

Vagyis a sírjelirat sem Kurucz Zsuzsanna születésének sem halálának évét nem tüntette fel, mert ebből mindenki egyszeri látásra megállapíthatta volna, hogy nem lehetett szoptatódajka. A Félégházán írt, itteni dajkájáról való emlékezés sorainak idézése is rendkívül visszatetsző.

A múlt században a Kiskőrösön Petőfi-émlékeket kereső zarándokok nemcsak a „szülőház”-ba mentek el, hanem az életmentő dajkát is meglátogatták. A „Nótás Zsuzsi” néven ismert dajka kedvenc nótája volt: „miként azt Petőfi maga is megénekelte a *Szülőföldemen* c. költeményében, a Cserebogár, sárga cserebogár c. dal” Így törekedett a helyi hírverés arra, hogy Kurucz Zsuzsannát még Petőfivel is igazolja. „Eképpen írta be magát Kurucz Zsuzsanna — öntudatlanul is — a magyar irodalom történetébe s megdicsőült lelke ez oknál fogva ölelkezik most a halhatatlanságban a költővel” — írta Zoltán János, a kiskőrösi „Petőfi Irodalmi Kör” elnöke.¹¹⁷ Lampérth Géza, a Petőfi-Társaság tagja még dicsőítő ódát is írt róla. S midőn

¹¹² A kiskőrösi járásbírósan 1872-ben történt tanúkihallgatások jegyzőkönyvét egyéb, a születés igazolására készített másolatokkal Pest megye 1874-ben a Magyar Tudományos Akadémiának küldte meg. A jegyzőkönyvet, nyomon követve a kiskőrösi járásbírósan, Pest megyei levéltár (11. sz. Állami Levéltár) adatait, az Akadémia kéziratárában meg is találtam. Itt Levelezés O 125. sz. alatt található. Az évszázados Petőfi per c. munkámban (1954) ezt a jegyzőkönyvet elsőnek kívántam közölni. Az 1955. év elején Kiss Béla kiskőrösi nyug. tanítóval Kecskeméten történt találkozásom alkalmával közöltem a jegyzőkönyv őrzésének helyét, mert ő úgy tudta, hogy ez elveszett. Petőfi emlékek Kiskőrösön. Ismeretlen adatok Petőfi Sándor születéséről c. posthumus kiadványban a jegyzőkönyv és a róla készített egyes fényképmások KISS BÉLA kutatásai eredményeként jelentek meg (1956).

¹¹³ A kiskőrösi ev. egyház 1798–1814. években történt kereszteléseit tartalmazó III. sz. anyakönyve. — Ezt az adatot először SÁNDOR JÓZSEF hozta nyilvánosságra. L. Petőfi Sándor Szabadszálláson született c. munkája 6. (1947.)

¹¹⁴ Uo. „Eskedettek 1814-től 1850-ig” IV. köt. Nr. 69.

¹¹⁵ Uo. 130., 14. sz. bejegyzés: „özvegy Hegedűs született Kurucz Susánna 28 éves.”

¹¹⁶ Uo. Halotti Anyakönyv VIII. köt. 472., 42.-fsz. bejegyzés.

¹¹⁷ Petőfi-könyv . . . , 1927. 7.

Kurucz Zsuzsannát Kiskőrösön díszsírhelyre temették el, ezt az ódát szavalták, Radics Jancsi cigányzenekara a „Cserebogár, sárga cserebogár” kezdetű dalt játszotta. A kiskőrösi *Petőfi-könyv* a sir képét egy neves ev. püspök látogatása alkalmából közölte.¹¹⁸ Ezek a kérdések azonban már a helyi propaganda fejezetébe tartoznak.

A kiskőrösiek rajongását Petőfi iránt abban a tudatban, hogy a költő valóban az ő helységük szülőtte, csak elismerés illetheti. A kritikai vizsgálatnak azonban a valóságot szigorúan el kell választania a lelkesedéstől, s az ebből eredő hírveréstől.

e) *A kiskőrösi „szülőház”*. — A történelmi nevezetességű, kegyelet helyeknek annál nagyobb tisztelője vagyok, semhogy ezek iránt alaptalanul még csak kétséget is mernék támasztani. A valóság azonban az, hogy Petőfi emlékmúzeumá berendezett „szülőházat” egy olyan helységben mutatják fel ország-világ előtt, amelyet Petőfi a szülőhelyének el nem ismert. Az irodalomtörténeti kutatás feladata tehát, hogy e ház, mint „szülőház” hitelességét is megvizsgálja.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy irodalomtörténetírásunk a kiskőrösi „szülőház” hitelességének bizonyítását is elmulasztotta. A Petőfi-irodalomból nem állapítható meg az a tény, hogy Ivánka Imre, annak a kerületnek országgyűlési követe, amelybe Kiskőrös is tartozott, 1862-ben milyen bizonyítékok alapján jelöltette meg ezt a házat evvel a szövegi emléktáblával: „Itt született Petőfi 1822. Dec. 31.”

Ferencai Zoltán abból az alkalomból, hogy Kiskőrösön járt, *Petőfi szülőháza* címen kis értekezést írt. Mellékletként „*Petőfi szülőháza*” fényképét is közölte.¹¹⁹ Ferenczi szöveg Petrovitsék Kiskőrösre költözéséről, a város települési viszonyairól, arról a meghatottságról, amelyet benne a költő emléke ébresztett, a „szülőház” 1880-ban történt megvételéről, csak egyről nem, ami az irodalomtörténetet leginkább érdekli: *mi bizonyítja azt, hogy Petőfi valóban e házban született, vagy szülei ebben a házban egyáltalában laktak*. Ferenczi azt írta itt, hogy Petőfi életrajzához „minden földeríthető adatot” felkutat, a kérdésre házról azonban csak ezt közölte: „Petrovics István 1821—1824-ig Makovinyi borbélytól tartotta bérben”, a mézárszékhez tartozó egy szoba, konyha és kamrából álló lakásban pedig „a székálló legény lakott”.

A kritikus kérdése tehát az, *Petőfi szülei Kiskőrösön hol laktak*, mert ha igaz az, hogy a költő e városban született, a szülőháznak a lakóházzal kell azonosnak lennie.

Arról, hogy Petrovits István 1821-ben Kiskőrös mezőváros előjáróságától hol kapott lakást, *okmányadat* szól. Ez a *haszonbérleti szerződés*. Benne ez olvasható: „... ki adjuk árendába, Mézár-Székünket, s azzal kaptsolt javakkal egyetemben, nevezetesen Vágó Széknel lévő egy Szoba, Kamra, és Konyhából álló Lakást, Két Veteményes kertet, Vágó hidat, s mellette felállítandó egynéhány Marhára, és Lóra való Istállót...”¹²⁰

A mézárszékberlő tehát kapott közvetlenül a mézárszék mellett, vele egy épületben, a *piactéren, központi helyen, községi épületben természetbeni lakást*, hozzá veteményeskerteket, istállókat. Mindenki azt találhatja természetesnek, hogy az árendás ezt a lakást el is foglalja, hisz minden anyagi érdeke azt kívánta, hogy a mézárszék mellett lakják. Miért ment volna el lakni bérbe egy távolabbi kis *szellérházba*, s miért adta volna át a maga természetbeni lakását a székálló legénynek?

Arról, hogy Petrovitsék Kiskőrösön a Makovinyi-féle házban laktak, itt gyermekük született, *csupán tanúvallomásokat ismerünk*. E vallomásokat 50 évvel a születés után, 1872-ben a kiskőrösi járásbírósgon vették fel. A Makovinyi-féle házban ekkor már 10 év óta hirdette az emléktábla, hogy Petőfi itt született. A tanúknak erre a kérdésre kellett felelniük: „Tudja-e tanú melyik házban lakott Kiskőrösön Petrovics István családjával?” — A kihallgatott 6 tanú közül négy egyöntetűen vallotta: „Igen is tudom a Makovinyi-féle házban.” — Korábbi ismerősünk, özv. Dinka Jánosné ezt mondta: „Egy ideig a városi fogadóban lakott”, itt két szobás lakása volt, „később” abba a házba ment lakni, amelyiken „Petőfi Sándor emlékére kitéve van”. — özv. Dukai Pálné Jeszenszki Zsuzsanna tanú is úgy emlékezett: „Eleinte laktak a vendégfogadó alatt, később átmentek az ugy nevezett Makovinyi-féle házba... a vendégfogadó alatt csak rövid ideig laktak.”¹²¹

Ezekkel a tanúvallomásokkal azért kell itt foglalkoznunk, mert a haszonbérleti szerződéssel kiutalt lakás adatával ellentmondóan állították, hogy Petrovitsék lakása a Makovinyi-féle házban volt. Csupán két tanú emlékezett úgy, hogy Petrovitsék egy ideig a *vendégfogadó* épületében laktak. A piactéren álló vendégfogadó épületében volt ugyanis a mézárszék, a hozzá tartozó lakás és még a községi *bolt* is. Ezeket berlők használták.

A *bolt berlője* Petrovitsék kiskőrösi lakása idején a *Hausser-család* volt. A kiskőrösi járásbírósgon 1872-ben kihallgatott egyik tanú, Klein Salamon nevezte meg a Szegeden lakó özv. *Hauserné szül. Rosenfeld Rebekát*, mint olyan személyt, aki a költő kiskőrösi születésé-

¹¹⁸ Uo. 8.

¹¹⁹ Petőfi-Múzeum 1892. évf. 49—51.

¹²⁰ A szerződés szövegét kiadta FERENCZI ZOLTÁN a Petőfi-Múzeum V. évf. 110—111. (1892).

¹²¹ A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárchában levő jegyzőkönyv i. h.

nek bizonyítására alkalmas tanú lehet. A kiskőrösi járásbíróság ennek alapján a *szegedi törvény-széktől* átiratban kérte Hauserné kihallgatását. Ez meg is történt, hamarosan a kiskőrösi tanúk kihallgatása után, 1872. október 11-én. A vallomás szerint Hauserné ekkor 70 éves volt, már 17 év óta Szegeden lakott. Bizonyára nem tudta, mint a többi kiskőrösi tanú, hogy Kiskőrösön már emléktáblával megjelölt ház hirdeti 1862 óta, hogy Petőfi hol született, mert Petrovitsék lakásáról ezt vallotta:

„Ösmertem igenis a Kis Kőrösi Petrovits Istvánt és nejét Hrusz Máriát kikkel egy udvarba laktam. Petrovics Istványnak mészár széke volt árendába ugyanazon házba hol ő és én is laktam vele egy üdőben . . . ezen ház akkor is most is a Nagy Vendég Fogadó felé ház a nagy piarczon.” — A továbbiakban Hauserné Petrovitsék lakásáról még ezt vallotta: „. . . a piarczon levő Nagy Vendég fogadó Házban lakott Petrovics Istvány családjával és pedig az első kaputól balra az uczára egy szobából egy kamrából és konyhából állott lakása nevezett Petrovics Istv. családjának — a mészárszék a sarkon volt a szoba mellett és ugyanezen ház másik sarkán laktam mint akkoron boltosné.” Végül Hauserné megemlítette, hogy Petrovics István családjával „Kis-Kőrösön folyton az említett házban” lakott. Az időtartamban, hogy Petrovitsék meddig laktak Kiskőrösön, Hauserné tévedett, mert azt vallotta, 8—9 évig.

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy Hausernének semmi érdeke nem fűződött ahhoz, hogy Petrovitsék kiskőrösi lakását ne a legjobb tudomása szerint nevezze meg. Erre ő is volt a legilletékesebb, mert maga is a vendégfogadó épületében, amint vallotta, Petrovitsékkal egy udvarban is lakott. Végül vallomása a mészárszékhez tartozó lakásról, annak helyiségeiről pontosan megegyezik a haszonbérleti szerződés adataival. Pedig Hauserné ezt a szerződést nem ismerte. Arról sem tudott, hogy ebben a lakásban a székálló legény és nem Petrovitsék laktak.

Hauserné vallomása tehát Petrovitsék kiskőrösi lakásáról *ellene mondott a többi kiskőrösi tanú vallomásának*, de az emléktáblával megjelölt „szülőház” hitelességének is. Ezért ne csodálkozzunk a jegyzőkönyv további sorsán. Míg a 6 kiskőrösi tanú vallomásának jegyzőkönyvét Kiskőrös „örök emlékezetül” eljuttatta Pest megyéhez, ez pedig az Akadémiához, Hauserné vallomását a kiskőrösi járásbíróság irattárában felejtették. Több mint 80 évi lappangás után hoztam napvilágra 1954-ben elkészült tanulmányomban.¹²²

Hauserné eltítkolt vallomása helyett *Hauser Lipót* nyilatkozatai láttak napvilágot az 1864. és 1872. évi vita alkalmával. Hauser Lipót a *Fővárosi Lapok*nak beküldött levelében ezt állította: „*Petőfi velem egy házban, Kis-Kőrösön született*. Erről édes anyám is, ki még életben van Szegeden, s a költő anyjával legjobb barátságban állt, bizonyoságot tehet.”

A *Fővárosi Lapok* 1872-ben Hauser Lipót vallomását ezzel a címmel közölte: „*Új döntő adat Petőfi Sándor kiskőrösi születéséhez.*”¹²³ Hauser Lipót nyilatkozatát az *irodalomtörténet* is a kiskőrösi bizonyítékok közé sorolta. Így Ferenczi Zoltán, a viták ismertetési alkalmával.¹²⁴ Hatvány Lajos külön dicsérettel szól Hauser Lipótról, mint „okos ember”-ről, aki a szülőhelyi vitáinak okát „vizsketegnek” tulajdonította. Hatvány Hauserert még „méltatlanul elfeledettnek” is írta.¹²⁵

A fentiekből pedig egyszerűen csak az következtethető, hogy Hauser Lipót csak akkor születhetett Petőfivel egy házban, mégpedig a Petőfi „szülőházának” hirdetett házban, ha Hauserné is ide költözött be, hogy a fiát megszüljje. Ez a ház pedig bizonyára nem volt szülőotthon, ahova a vendégfogadó épületében lakó mészárosné és boltosné bevonult gyermekük megszülése végett. Vagy pedig akkor, ha Petőfi a vendégfogadó épületében született (Hauserné ezt is vallotta), ebben az esetben azonban a „szülőház” hamis. *Ezért* érdekes Hauserné és a fia vallomása, nyilatkozata, nem pedig Hauser Lipót „gyermeteg egocentrizmusa” miatt amikor azt írta: „*Petőfi velem egy házban született*”, és nem azt, hogy ő született Petőfivel egy házban, amit Hatvány említésre méltatott.¹²⁶

E pont fejtegetései arra az eredményre vezetnek, hogy a kiskőrösi „szülőház” hitelességét lényegesen alátámasztó bizonyítékok nincsenek, ellenkezőleg az adatok arról szólnak, hogy Petőfi szülei Kiskőrösön nem a Makovinyi-féle házban, hanem a *piactéren, a mészárszék mellett levő lakásban laktak*.

Ez a megállapítás azért jelentős, mert a kiskőrösi „szülőház” mindenkor a *legfontosabb dokumentálást képviselte* a költő ottani születésére, ez volt az országos ünnepek és a helyi propaganda központja. Míg 1857 előtt Kiskőrös még csak Petőfi gyanított szülőhelyeként sem merült fel soha, ettől az évtől kezdve a lelkes helyi vezetők tevékenysége és nyilatkozatai elhitették, hogy nem Petőfi szava az igaz. Kétségtelen, hogy a kiskőrösi keresztelési adat,

¹²² A Hauserné vallomásáról felvett jegyzőkönyv a kiskőrösi járásbíróság elnöki iratai közt 1703/72. sz. alatt.

¹²³ 1872. évi 205. sz., Hauser Lipót Eszékéről, szept. 5-én beküldött levele.

¹²⁴ Petőfi-Múzeum 1894. VII. évf. 129.

¹²⁵ Így élt Petőfi I. 126.

¹²⁶ Uo.

mészárszékbérlet, ifjúkori okmánybejegyzések a kiskőrösi álláspont számára komoly érveket jelentettek, de egyáltalában nem döntő érvényességűek. Előző fejtegetéseim célja volt, hogy ezt bizonyítsam.

Sárkány János fellépését jelentős *egyházi támogatás* követte. Az ev. lelkészek egymás után szólaltak fel Kecskemétről, Madocsáról, Szécsényből, közölték a korántsem perdöntő adatokat, tanúvallomásokat. Ezeket azonban, mint láttuk, a lapok a kiskőrösi születés igazolásaként közölték. Pákh Albert maga is ev. teológus volt. Sárkány János egyik testvére püspök. Nem lekiacsinylendő ez a támogatás és befolyás az irodalomtörténeti álláspont kialakítására abban a korban, amikor minden ügyből felekezeti kérdést csináltak. Szeberényi Lajos szegedi ev. lelkész is feladta ellenkező álláspontját, még Gyulai Pál is, aki éppen 1857-ben a pesti ref. teológián lett a magyar irodalom tanára.

A *politikai támogatást* az „elpörlés” idején *Ivánka Imre* országgyűlési képviselő biztosította. Ő jeleltette meg emléktáblával a „szülőházat”. Ismert közéleti ember és katona volt: 1848-ban Batthyány Lajos miniszterelnök titkára, a dunántúli nemzetőrök parancsnoka, a pákozdi csata győzője. 1861-től *Pest megye* vezető tisztviselője, ugyanekkor országgyűlési követévé választották. Mint katonai szakértő vett részt a kiegyezést megelőző tárgyalásokban. Tisza Kálmán személyes híve, évtizedekig országgyűlési képviselő, az ev. egyház világi elnöke, a magyarországi szabadkőműves páholyok nagymestere, több kapitalista vállalkozás vezérigazgatója, végül belső titkos tanácsos és főrendiházi tag volt. Az az emléktábla, amelyet ő tétetett fel, az ő életében nem kerülhetett le a kiskőrösi „szülőház” faláról. Akkor halt meg, amikor már Ferenczi Zoltán is megírta *Petőfi-életrajzát* (1896).

A *közigazgatás* védelmét Kiskőrös *Pest megye*, „az ország első megyéje” részéről élvezte. A múlt század vitái idején a Kiskunság még nem tartozott Pest megyéhez. A megyei vezetők is a maguk helyi ügyének tekintették, hogy Petőfi az ő megyéjükben született. Különösen az 1872. évi vita idején harcolt Pest megye a kiskőrösi Petőfi-ház megvételeinek indítványával, a szülőhelyen Kiskőröst tisztázása végett *bizottság kiküldésével* azért, hogy Petőfi szülőhelyétől véglegesen Kiskőröst ismerjék el. Bizottság *útján tehát az érdekelt megye és nem a pártatlan irodalomtörténeti vizsgálat* működött közre a vita eldöntésében. Pest megye részéről főképp *Rakovszky István* vezető tisztviselő, később szintén igen tekintélyes országgyűlési képviselő és társadalmi befolyással rendelkező ember buzgálkodott Kiskőrös jogának elismertetése érdekében. A vizsgálat iratait az Akadémiának is megküldték.¹²⁷

A már említett *birósági tanúkihallgatások* azt a tudatot erősítették, hogy a kihallgatott és megesketett tanúk vallomása igaz, hittel érdemlő. Szélültött, vak, süket, beteggyűből bíróság elé támogatott tanúkat hallgattak ki. A vallomásokban előforduló sok valótlan adatközlés, a tanúk, mint özv. Dinka Jánosné ellentmondó állításai győznek meg arról, hogy a tanúkihallgatások módszere sem az igazság tárgyilagos megállapításának útja, hanem a helyi hírverés eszköze volt. Az 1872. évi kiskőrösi járásbirósági tanúkihallgatást pl. Raksányi Kálmán kiskőrösi lakos kezdeményezte. Beadványában ezt írta: „a kétkedők, félrevezetettek és irigykedők előtt hiteles adatokkal s megdönthetetlen okokkal kívánom bizonyítani, hogy Petőfi Kiskőrös szülőtte s a dicsőség a mienk!” — Am „Félegyháza ezen dicsőséget tőlünk konokul elvitatni, s az osztlopnak melyet Petőfi születése emlékének s nevének áldozattal emeltünk, — jogosságát meghazudtolni törekszik.” Hangsúlyozta a „történeti igazság” kiderítésének szükségességét.¹²⁸ A tanúk adatközlését azonban éppen a történelmi kritikai vizsgálat találja értékeleneknek.

A Raksányi Kálmán beadványában említett „*oszlop*” a Kiskőrösön 1862-ben felállított Petőfi-szoborra vonatkozik. Valóban Kiskőröst illeti a dicsőség, hogy az országban Petőfinek először itt emeltek szobrot, a szülőhely dokumentálására. Az 1861. év elején a kiskőrösi ev. lelkész „pendítette meg” az emlékmű létesítésének gondolatát. A lelkes kiskőrösi lakosok és előjárók mindjárt összeadták a pénzt, a szobor céljára hangversenyt, táncmulatságot rendeztek.¹²⁹ A következő évben az emlékművet már fel is állították, a „szülőházat” is megjelöltették. — 1880-ban az „Írói és Művészi Kör” reprezentánsait Jókai Mór vezette Kiskőrösre a *Petőfi-ház ünnepélyes átvételére*. A küldöttséget görögűzzel fogadták, Jókai mondta az ünnepi beszédet. A sajtó részletesen foglalkozott az ünnepséggel, a Petőfi-házat nemzeti ereklyének neveztek, ahová a magyar nép Petőfi iránt érzett minden kegyelele összpontosul.¹³⁰ — 1926-ban a kiskőrösi Petőfi Irodalmi Kör és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége helyi csoportjának kezdeményezésére a Petőfi-házban *múzeumot* létesítettek. Az ügy támogatása

¹²⁷ A bizottsági vizsgálat iratai a Budapesti II. sz. Állami Levéltárban I. 3276/1952. sz. a. „Petőfi emlék” c. kötegben.

¹²⁸ Kiskőrösi járásbiróság, elnöki irattár 1703/72. sz.

¹²⁹ Erről szól a VU „—Kiskőrösről írják” c. hirdetése, 1861. évf. jan. 27-i sz.

¹³⁰ ACSÁDY IGNÁC cikke a Pesti Napló 1880. okt. 19-i számában.

érdekében az országos múzeumokhoz felhívással fordultak.¹³¹ A budapesti Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum összegyűjtött Petőfi-ereklyéi javarészt a kiskőrösi múzeumnak adta át kiállítás céljára. A nevezetes évfordulón ez a ház volt az országos ünnepek színeheye. Két alapvetően fontos dolog azonban időközben egészen elfelejtődött:

az, hogy *Petőfi Kiskőröst szülőhelyének el nem ismerte* és az, hogy a „szülőház” *hitelessége történelmileg nem igazolható*. Bármennyire tiszteletré méltó is a helyi rajongás, a kritikai vizsgáltnak elsősorban azt kell megállapítania, mi a valóság.

A fentebbi fejtegetések során kitűnik, hogy az *irodalomtörténet*, Petőfi-életrajzírás is mennyit tévedett, mennyire figyelmen kívül hagyta a kiskőrösi születésnek ellentmondó adatokat, elsősorban Petőfi megnyilatkozásait, hogyan igyekezett hiteleseknek feltüntetni olyan közléseket, amelyekről kiderült, hogy nincs bizonyító értékük.

Kétségtelen, hogy a kérdés eldöntésének sarkpontja az, hogy *mennyire hiszünk Petőfi szavai, következetes állásjoglatása igazságában!* Voltak, akiket a múlt században sem ingatott meg a kiskőrösi születés érdekében folyt hangos hírlapi vita. Ezek közé tartozott Mikszáth Kálmán. Ő 1882-ben, a budapesti Petőfi-szobor leleplezésének ünnepsége alkalmával is ezt írta:

„Eljött Félegyháza is. Megnézni, amint le hull nagy szülőttjéről a lepel. Milyen viszonttalálkozás ez.”¹³²

A probléma eldöntése *Petőfi jellemének megítélésével* is szorosan összefügg. Ő a maga korát „hypokrita világ”-nak nevezte, a „képmutatást” olyan mesterségnek, amelyhez „minden bitang ért”. Magáról viszont ezt írta: „Születésemkor a sors az őszinteséget bölcsőmbé tette pólyának s én elviszem magammal a koporsóba szemfedőnek.”¹³³

Petőfi élete és halála jellemének egyenességét, szilárdságát bizonyítja. Szavai hitelt érdemlők, kijelentéseit történelmi forrásértékűeknek tekintik. Miért ne lenne ez érvényes arra is, amit a maga élettörténeti adatáról állított?

Vitatanulmányomat Arany János megállapításával fejezem be:

„... oly író, mint Petőfi, megérdemli, hogy tiszteletben tartsák meggyőződéseit, s ha ő feketét mond, ne igyekezzenek fehérre mázolni.”¹³⁴

¹³¹ ZOLTÁN JÁNOS: Petőfi-könyv... 39.

¹³² Budapesti Hírlap 1882. okt. 15-i sz., Petőfi Sándor — Budapesti szobrának felállítása alkalmából c. cikkében.

¹³³ Utí levelek Kerényi Frigyeshez, XIV. levél, Petőfi Összes költeményeihez írt előszavában. — Kiadta KÉRY GYULA: Petőfi ismeretlen kéziratai. 1908.

¹³⁴ Arany Jánosnak a Szépirodalmi Figyelőben megjelent bírálatából idézte FERENCZI ZOLTÁN, Petőfi-Múzeum 1889. évf. 50.